

SİYASET BİLİMİ ÇALIŞMALARI

Editör: Prof.Dr. Firuz Demir YAŞAMIŞ

SİYASET BİLİMİ ÇALIŞMALARI

Editör

Prof.Dr. Firuz Demir YAŞAMIŞ

yaz
yayınları

2024

SİYASET BİLİMİ ÇALIŞMALARI

Editor: Prof.Dr. Firuz Demir YAŞAMIŞ

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6104-18-1

Temmuz 2024 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Türkiye’de Yargısal Darbe ve Yargısal Eylemcilik	1
<i>Firuz Demir YAŞAMIŞ</i>	
Küresel Isınma ve İklim Değişikliği Olgusu ile Kent Direnciliği ve Kentsel Doğrusal Altyapılar Arasındaki İlişkiler.....	63
<i>Firuz Demir YAŞAMIŞ</i>	
The Importance of The Thought of Protagoras	109
<i>Ezgi ÖREN</i>	
Milliyetçilik	147
<i>Göktuğ ŞEKER</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

TÜRKİYE'DE YARGISAL DARBE VE YARGISAL EYLEMCİLİK

Firuz Demir YAŞAMIŞ¹

1. GİRİŞ

Demokrasinin temel taşlarından biri olan bağımsız ve tarafsız bir yargı sistemine sahip olmak, bir ülkenin hukuk devleti ilkesine olan bağlılığının bir göstergesidir. Ancak, tarih boyunca birçok ülkede, demokrasinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen yargı sistemi, çeşitli nedenlerle siyasal oyunlar ve dış müdahalelere maruz kalmıştır. Bu bağlamda, "yargı darbeleri" kavramı önem kazanmaktadır.

Yargı darbeleri, bir ülkenin hukuk sistemine yapılan siyasal müdahaleleri ifade eder. Bu müdahaleler, genellikle siyasal iktidarın kendi çıkarlarını korumak veya rakiplerini etkisizleştirmek amacıyla yargı organlarını kullanması şeklinde ortaya çıkar. Bu makalede, yargı darbelerini daha derinlemesine anlamak ve bu olguların demokrasi üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla tarihsel ve modern örnekleri incelenecektir.

Ayrıca, yargı darbelerinin nedenlerini ve demokratik kurumları nasıl tehdit ettiğini anlamak için siyasal, ekonomik ve toplumsal etmenler ele alınacaktır.

Son olarak, yargı darbelerine karşı mücadele stratejileri ve uluslararası toplumun bu konudaki rolü değerlendirilecektir.

¹ Prof. Dr., Researcher ID B-2702-2008, fyasamis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8756-1366,

Bu makale, demokrasinin dayandığı hukuk Devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin dirençlilik düzeyini korumak ve güçlendirmek adına toplumsal bilinçlenmeyi sağlamak ve toplumun savunma amaçlı eylemlerini desteklemek ereğini gütmektedir.

Araştırmanın ikincil amacı ise karşılaştırmalı siyaset bilimine ülkemizden derlenen olgularla bir araştırma örneği vermek ve katkı sunmaktır.

2. TANIMLAR

2.1.Yargısal Darbe Nedir?

Yargısal darbe, herhangi bir yargı organının, genellikle anayasal düzene aykırı olarak, hukuksal süreçleri değiştirerek veya hukuksal dayanaklardan bağımsız bir şekilde, anayasal düzeni etkisizleştiren ve işlevsiz hale getiren bir karar alması durumunu ifade eder. Bu tür bir durum, genellikle yargının bağımsızlığına zarar verir, hukukun üstünlüğünü sarsar ve demokratik normlara aykırı bir şekilde hukuk sistemini siyasal yozlaşmaya açık konuma getirir. Yargısal darbe, hukuk devleti ilkesine aykırı bir şekilde yargı organlarının bağımsızlığını ortadan kaldıran veya zayıflatan bir durumu tanımlar.

2.2.Yargısal Darbenin Temel Özellikleri ve Tanımlayıcı Unsurları Nelerdir?

Yargısal darbelerin başat özelliği anayasal düzenin bozulmasıdır. Yargısal darbe, genellikle yargı organlarının anayasal düzeni etkisizleştirmek veya işlevsiz hale getirmek amacıyla aldığı bir kararı ifade eder. Bu, hukuksal süreçlerin anayasa normlarına aykırı bir şekilde yorumlanması ve değiştirilmesi yoluyla gerçekleşir.

- ✓ **Hukukun Üstünlüğü İlkesine Aykırılık:** Yargısal darbe, hukukun üstünlüğü ilkesine aykırıdır. Yargının

bağımsızlığı, tarafsızlığı ve adil yargılanma hakkı gibi temel hukuksal ilkelere zarar verir.

- ✓ **Siyasal Etkilere Açıklık:** Yargısal darbe, genellikle siyasal etkiler ve zorlamalar altında gerçekleşir. Siyasal iktidarın, yargı organları üzerinde baskı kurarak veya yargıyı kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak anayasal düzeni etkisizleştirmeye çalışması şeklinde ortaya çıkar.
- ✓ **Demokratik Normlara Aykırılık:** Yargısal darbe, demokratik normlara aykırıdır. Demokrasinin temel unsurlarından biri olan yargı bağımsızlığı, bu tür müdahalelerle sarsılır ve demokratik süreçlerin sağlıklı işleyişine zarar verir.
- ✓ **Toplumsal ve Siyasal Kararsızlık:** Yargısal darbeler genellikle toplumsal ve siyasal kararsızlığa yol açar. Bu tür müdahaleler, toplumda güven kaybına ve hukuksal belirsizliğe neden olur.
- ✓ **Hukuk Normlarına Aykırılık:** Yargısal darbe, hukuk normlarına aykırı bir şekilde gerçekleşir. Yargı organlarının bağımsızlığına, tarafsızlığına ve yargılama süreçlerine saygı gösterilmesi gereken hukuk devleti ilkelerine aykırı bir durumu ifade eder.

2.3.Yargının demokrasilerdeki rolü nedir?

- ✓ **Hukukun Üstünlüğünü Güvence Altına Alma:** Yargı, hukukun üstünlüğünü koruma görevini üstlenir. Bu, tüm bireylerin, kurumların ve devletin hukuka uygun hareket etmesini sağlar. Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, hukukun üstünlüğünün sağlanmasında yaşamsal bir rol oynar.
- ✓ **Temel Hak ve Özgürlükleri Koruma:** Yargı, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma sorumluluğunu taşır. Anayasa ve yasalarla güvence

altına alınan hakların ihlali durumunda yargı, bireylerin adalet arayışına yardımcı olur.

- ✓ **Denetleme ve Denge:** Yargı, diğer devlet organlarını, özellikle yasama ve yürütme organlarını denetleme ve dengeleme rolünü üstlenir. Bu, devletin güçlerinin aşırı birleşmesini ve tek kişi ya da organ elinde yoğunlaşmasını engelleyerek demokratik bir denge sağlar.
- ✓ **Hukuksal Güvence Sağlama:** Yargı, hukuksal süreçlerin adil ve saydam bir şekilde işlenmesini sağlar. Mahkemeler, bireylere haklarını savunma, anlaşmazlıklarını çözme ve hukuksal güvencelere ulaşma olanağı sunar.
- ✓ **Siyasal ve Toplumsal Kararlılığın Korunması:** Yargı, siyasal ve toplumsal istikrarın korunmasında önemli bir rol oynar. Hukuksal normlara uygunluk ve adil yargılama süreçleri, toplumun güvenini artırır ve siyasal kararlılığı destekler.
- ✓ **Yasaların Yorumlanması ve Geliştirilmesi:** Yargı, yasaları yorumlama ve geliştirme yetkisine sahiptir. Mahkemeler, mevcut yasaları uygulamak ve yasal boşlukları doldurmak için içtihat oluşturabilir. Bu, hukuksal sistemin uyum sağlama ve daha iyiye evrilme gücünü artırır.
- ✓ **Yargı Güvencesi:** Yargı, bireylerin adil bir yargı süreci almasını güvence altına alır. Bu, kişilerin hukuksal çatışmalarda eşitlik ve adalete ulaşma haklarını destekler.

2.4.Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkisi

Hukuk devleti ve demokrasi arasındaki ilişki, demokratik bir toplumun temel değerlerini ve işleyişini belirleyen önemli bir konudur. Her iki kavram da birbirini tamamlayan ve güçler ayrılığı ilkesine dayanan temel ilkeleri içerir.

✓ **Hukukun Üstünlüğü:**

- o *Demokrasi:* Demokrasinin temel özelliği, halkın egemenliğidir. Ancak, bu egemenlik sınırsız değildir ve hukukun üstünlüğü ilkesiyle sınırlanmıştır. Yani, demokrasinin kurallara dayalı bir çerçeve içinde işlemesi zorunludur.
- o *Hukuk Devleti:* Hukuk devleti ilkesi, devletin ve toplumun herkesin önünde eşit olduğunu ve hukukun herkes için geçerli olduğunu vurgular. Hukukun üstünlüğü, demokrasinin sınırlarını belirler ve bireylerin temel haklarına saygı gösterilmesini sağlar.

✓ **Temel Hak ve Özgürlükler:**

- o *Demokrasi:* Demokratik bir toplum, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korur ve destekler. Ancak, bu haklar demokratik kurallar ve yasalar çerçevesinde kullanılmalıdır.
- o *Hukuk Devleti:* Hukuk devleti, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını ve bu hakların yasalar tarafından sınırlanmasını içerir. Bireyler, hukukun üstünlüğü altında haklarını kullanırken adil ve eşit bir şekilde muamele görürler.

✓ **Güçler Ayrılığı:**

- o *Demokrasi:* Demokrasilerde, yasama, yürütme ve yargı organları arasında güçler ayrılığı ilkesi önemlidir. Bu, tek bir kişinin ya da organın elinde aşırı güç birikmesini engeller ve demokratik dengeyi sağlar.
- o *Hukuk Devleti:* Hukuk devleti ilkesi güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Hukuk devleti, yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden bağımsız ve denetlenebilir olmasını gerektirir.

✓ **Adil Yargılama ve Hukukun Etkililiği:**

- o **Demokrasi:** Demokratik bir toplumda, adil yargılama hakkı temel bir hak olarak kabul edilir. Hukukun etkililiği, adil yargılamayı güvence altına alır.
- o **Hukuk Devleti:** Hukuk devleti, hukukun etkili bir şekilde uygulanmasını ve adil yargılamayı savunur. Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkililiği, hukuk devletinin temel unsurlarıdır.

2.5.Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı, hukuk devleti ilkesinin temel taşlarıdır ve demokratik bir toplumun sağlıklı işleyişi için yaşamsal öneme sahiptir.

- ✓ **Bağımsızlık:** Yargının bağımsızlığı, yargı organlarının diğer devlet organlarından, siyasal güçlerden veya dış etkilere bağımsız bir şekilde kararlar alabilme yeteneğini ifade eder. Bağımsız yargı, böylelikle, hukuksal normlara ve ilkelere uygun kararlar verebilir ve hukukun üstünlüğünü koruyabilir.
- ✓ **Tarafsızlık:** Yargının tarafsızlığı, yargı organlarının bireyler, kurumlar veya olaylar hakkında tarafsız bir bakış açısıyla kararlar alabilme yeteneğini ifade eder. Tarafsız yargı, herkese eşit ve adil bir şekilde muamele eder, ön yargıya yer vermez ve nesnel olmaya özen gösterir.
- ✓ **Siyasal ve Dış Etkilerden Arınma:** Bağımsız ve tarafsız yargı, siyasal iktidarın veya dış etkilerin yargı organlarına müdahalesine karşı direnç gösterir. Siyasal ve dış baskılardan uzak kalan yargı, demokratik kurallara ve hukukun üstünlüğü ilkelerine uygun kararlar verir.
- ✓ **Hukuksal Normlara ve Ahlak İlkelerine Bağlılık:** Bağımsız ve tarafsız yargı, hukuksal normlara, anayasal

ilkelere ve ahlak ilkelerine bağlılık gösterir. Yargı organları, yasaların uygulanmasında tarafsız bir şekilde hareket eder ve evrensel ve ulusal hukuksal ilkelerini gözetir.

- ✓ **Yargı Organlarının İç Bağımsızlığı:** Yargının bağımsızlığı, yargı organları arasında da geçerlidir. Yargı organları birbirinden bağımsız olmalıdır. Böylece bir organ diğerini denetleyebilir ve denge sağlanabilir.
- ✓ **Adaletin Sağlanması:** Bağımsız ve tarafsız yargı, adaletin sağlanmasında yaşamsal bir rol oynar. Herkesin adil bir şekilde yargılanma hakkı vardır ve bu hak yargının bağımsız ve tarafsız olması ilkelerine dayanır.

2.6.Yargısal Darbe ve Yargısal Eylemcilik Arasındaki Farklar

Yargısal darbe ve yargısal eylemcilik, her ikisi de yargının siyasal sürece müdahalesini içeren kavramlar olsa da, aralarında önemli farklılıklar vardır.

2.6.1. Yargısal Darbe:

- ✓ **Tanım:** Yargının, anayasal düzeni ve siyasal sistemi doğrudan yıkarak veya etkisiz hale getirerek siyasal sürece müdahalesidir. Yargısal darbe, genellikle siyasal otoritenin yargıya müdahale etmesi veya yargı organlarının yetki sınırlarını aşarak diğer devlet organlarının görevlerini engellemesi anlamına gelir. Bu, yasama veya yürütme organlarının yargı organları üzerinde baskı kurarak hukukun üstünlüğünü zayıflatabilecek veya ortadan kaldıracabilecekleri bir durumu ifade eder. Yargısal darbe, genellikle demokratik normlara, anayasal ilkeler ve yargı bağımsızlığına zarar verir.

- ✓ **Amaç:** Mevcut siyasal iktidarı devirmek veya zayıflatmaktır.
- ✓ **Yöntem:** Anayasaya aykırı kararlar vermek, yasama veya yürütmeyi feshetmek, siyasal liderleri görevden almak gibi.
- ✓ **Örnekler:** 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi Yargıtay'ın siyasal davalarda verdiği bazı kararlar, 28 Şubat 1997 askeri müdahalesine zemin hazırlayan bazı yargı kararları.

2.6.2. Yargısal Eylemcilik:

- ✓ **Tanım:** Yargının, anayasal yorumu ve yasaları uygulamada, siyasal ve sosyal değişimlere öncülük ederek siyasal sürece müdahalesidir. Yargısal eylemcilik, yargı organlarının mevcut yasalara veya anayasaya dayanarak etkin bir şekilde sosyal veya siyasal değişiklikler yapmaya çalışmasıdır. Bu, yasama organlarının eksikliği veya yetersizliği durumunda hukuksal boşlukları doldurmayı veya toplumsal sorunlara çözüm getirmeyi amaçlayabilir. Yargısal eylemcilik, yargı organlarının pozitif hakları korumak, toplumsal adaleti sağlamak veya temel hakları genişletmek için attığı adımları ifade edebilir. Ancak, yargısal eylemcilik eleştirilere de maruz kalır; çünkü bazıları bu tür kararların demokratik süreçlerin yerine geçtiğini ve yasama organlarının yetkisine tecavüz ettiğini düşünür.
- ✓ **Amaç:** Yasal boşlukları doldurmak, azınlık haklarını korumak veya toplumsal ve siyasal gelişimi ve değişimi cesaretlendirmektir.
- ✓ **Yöntem:** Anayasaya ve yasalara geniş bir yorum getirmek, yasama veya yürütmenin eylemlerini iptal etmek.

- ✓ **Örnekler:** Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'nin “Roe v. Wade”² davasında kürtaj hakkını yasallaştırması ve Güney Afrika Anayasa Mahkemesi'nin eşcinsel evliliklerin yasallaşmasına karar vermesi.³

Farklılıklar:

- ✓ **Amaç:** Yargısal darbenin amacı siyasal iktidarı devirmek veya zayıflatmak iken, yargısal eylemciliğin amacı yasal boşlukları doldurmak, azınlık haklarını korumak veya toplumsal değişimi teşvik etmektir.
- ✓ **Yöntem:** Yargısal darbe, anayasaya aykırı kararlar verme ve siyasal liderleri görevden alma gibi doğrudan yöntemler kullanırken, yargısal eylemcilik anayasaya ve yasalara geniş veya daha dar bir yorum getirme gibi dolaylı yöntemler kullanır.
- ✓ **Meşruluk:** Yargısal darbe genellikle anayasaya aykırı ve gayrimeşru olarak kabul edilirken, yargısal eylemciliğin meşruluğu tartışmalıdır. Her iki durumda da yargının siyasal sürece müdahalesi kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olarak değerlendirilebilir.

² ABD'deki Roe vs. Wade davası kadınların kürtaj hakkı ile ilgilidir. ABD'de kadınlar 1993 yılında çıkarılan yasa ile kürtaj hakkına kavuştular. ABD Yüksek Mahkemesi, 2022 yılında ülke genelinde kürtaj hakkını anayasal olarak güvence altına alan 1973 tarihli "Roe-Wade kararını" iptal etti.

³ Güney Afrika'da 2006 yılında Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararla aynı cinsten bireylerin evlenmesine izin verildi.

3. YARGISAL DARBE VE YARGISAL EYLEMCİLİĞİ BİRBİRİNDEN AYIRAN ÖLÇÜTLER

3.1.Yasal Dayanak

- ✓ Yargısal eylemcilik, mevcut yasalara veya anayasalara dayanarak yargı organlarının etkin rol alması olarak tanımlanır
- ✓ Yargısal darbe ise yasalara veya anayasaya aykırı şekilde yargı organlarının yetkilerini aşması veya siyasal otoritenin yargıya müdahalesini ifade eder.

3.2.Hukukun Üstünlüğü İlkesine Uygunluk

- ✓ Yargısal eylemcilik, hukukun üstünlüğünü koruma amacı taşır ve genellikle bu ilkeye uygun kararlar almaya odaklanır.
- ✓ Yargısal darbe ise hukukun üstünlüğüne zarar verir ve siyasal güçlerin yargı üzerinde baskı kurarak hukukun üstünlüğünü zayıflatmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik olabilir.

3.3.Siyasal Bağımsızlık

- ✓ Yargısal eylemcilik, yargı organlarının siyasal etkilerden bağımsız olarak karar vermesini ifade eder.
- ✓ Yargısal darbe ise yargının siyasal otorite veya diğer devlet organları tarafından kontrol edilmesini veya manipüle edilmesini ifade eder.

3.4.Toplumsal Etkiler

- ✓ Yargısal eylemcilik, toplumsal adaleti sağlamak, hakları korumak veya hukuksal boşlukları doldurmak gibi pozitif etkilere sahip olabilir.

- ✓ Yargısal darbe ise toplumsal huzursuzluğa, hukukun zayıflamasına ve demokratik normlara zarar verebilir.

3.5.Demokratik Süreçlere Saygı

- ✓ Yargısal eylemcilik, genellikle demokratik süreçlere saygı gösterir ve yasama organlarının yetkisine müdahale etmek yerine yasama organları ile işbirliği içinde hareket edebilir.
- ✓ Yargısal darbe ise demokratik süreçleri ve diğer devlet organlarının yetkilerini görmezden gelir veya zayıflatır.

3.6.Amaç

- ✓ **Yargısal Darbe:** Anayasal düzeni ve siyasal sistemi değiştirmeyi, mevcut siyasal iktidarı devirmeyi veya zayıflatmayı amaçlar.
- ✓ **Yargısal Eylemcilik:** Hukukun yorumlanması ve uygulanmasında daha geniş bir rol üstlenerek, sosyal ve politik değişimleri özendirmeyi amaçlar.

3.7. Yöntem

- ✓ **Yargısal Darbe:** Anayasa Mahkemesi veya yüksek mahkemeler gibi üst mahkemeler tarafından, genellikle yasama veya yürütme organına karşı, doğrudan ve açık bir şekilde gerçekleştirilir.
- ✓ **Yargısal Eylemcilik:** Daha alt mahkemelerde de görülebilir ve genellikle daha incelikli ve dolaylı yöntemlerle, yasal boşlukları doldurarak veya yasaların yorumunda geniş veya dar bir takdir yetkisi kullanarak gerçekleştirilir.

3.8. Etki

- ✓ **Yargısal Darbe:** Kısa vadede siyasal istikrarsızlık ve belirsizlik yaratabilir. Uzun vadede ise hukukun üstünlüğü ve demokrasiye zarar verebilir.

- ✓ **Yargısal Eylemcilik:** Toplumsal ve politik değişimleri hızlandırabilir veya engelleyebilir. Hukukun gelişmesine katkıda bulunabilir veya siyasal tarafsızlık ilkesini zedeleyebilir.

3.9. Meşruluk

- ✓ **Yargısal Darbe:** Genellikle meşruluk zemini zayıftır ve kamuoyundan tepki alır.
- ✓ **Yargısal Eylemcilik:** Meşruluk düzeyi, kullanılan yöntemlere ve elde edilen sonuçlara göre değişir.

Yargısal darbe, genellikle ani ve dramatik bir şekilde gerçekleşirken, yargısal eylemcilik daha uzun bir süreç içinde ve kademeli olarak ortaya çıkar. Yargısal darbe, genellikle tek bir olayla sınırlıyken, yargısal eylemcilik sürekli bir eğilim olarak görülebilir. Yargısal darbe, genellikle siyasal bir krizin sonucu olarak ortaya çıkarken, yargısal eylemcilik daha geniş sosyo-politik değişimlerle bağlantılı olabilir.

Pof. Dr. Ergun Özbudun bir makalesinde şunları söylemektedir: “Yargısal aktivizm” (judicial activism) ve yargının kendi kendini sınırlandırması (judicial restraint) anayasa yargısını benimsemiş hemen tüm ülkelerde sıklıkla gündeme gelen kavramlardır. Anayasa mahkemelerinin önüne gelen birçok sorunun siyasal niteliği, bu mahkemelerle parlamentolar arasında zaman zaman çatışmalar görülmesini hemen hemen kaçınılmaz kılmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Mahkeme hâkimi Frankfurter’in şu düşünceleri, yargının kendi kendini sınırlandırması lehinde sık sık örnek gösterilmektedir: “Bu kanun, Anayasa ile kendisine yasama yetkisi verilen Kongrenin bu yetkiyi kullanmasının ve Başkanın teklifi onaylamak ve böylece onu ‘bir kanun’ haline getirmek yönündeki anayasal yetkisini kullanmasının sonucudur. Onu onaylamak, hükümetimizin halk iradesine karşı doğrudan doğruya sorumlu olan ve Anayasa gereğince kanunun isabetliliğini tayin yetkisine

sahip bulunan iki dalının işlemine saygı göstermek demektir. Bu mahkemenin, böyle bir kanunu geçersiz kılma konusundaki müthiş (awesome) yetkisi, azamî ihtiyatla kullanılmalıdır; çünkü pratikte Mahkeme, kendi anayasal fonksiyonunun sınırlarını belirlemede, sadece kendi basiretimizle bağlıdır” (Koopmans, 2003: 51-52’den naklen). Hâkim Frankfurter, başka bir vesile ile de, yargı organını halk siyasetine karıştırmanın “demokratik bir sisteme düşman” olacağını belirtmiş ve “mahkemeler bu siyasal çalıllığa girmemelidir” diye eklemiştir (Koopmans, 2003: 52).⁴

Nilüfer Coşkun ise yargısal eylemcilik ile ilgili makalesini şu cümlelerle sonuçlandırmaktadır: “1982 Anayasası kapsam, anlam, sınır ve amaç bakımından muğlak düzenlemeler içermektedir. Anayasa’nın önsöz kısmında ve başlangıç hükümlerinde kendini gösteren bu düzenlemeler, birtakım ideolojik kaygılarla yargısal denetim yapılması durumunda olumsuz bir aktivist tutum oluşturma tehlikesine yol açar. Nitekim Anayasa Mahkemesi de, bu düzenlemelerde geçen özellikle laiklik ve milliyetçilikten doğan bölünmez bütünlük ilkesini kararlarında vurgulayarak ve demokrasiyi sürekli bu ilkelerle birlikte değerlendirerek devletçi yapıyı kuvvetle somutlaştırmış ve genel siyasi ideolojisini yansıtmıştır. Bu durum da Türkiye’de liberal bir hukuk anlayışı ve hak temelli bir resmi ideoloji anlayışı hâkim olana kadar; anayasanın anlamlandırılması, siyasal çatışma ortamının mevcudiyeti, Anayasa Mahkemesi’nin demokratik meşruluğu ve yargısal aktivizm tartışmalarının şiddetlenerek devam etmesi demektir.”⁵

⁴ Özbudun, E. (2007) Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi z 62-3.

<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/53006/11619.pdf?sequence=1>

⁵ Coşkun, N. (2017) Resmi İdeoloji ve Yargısal Aktivizm. DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36. s. 59-86.

Konuyla ilgili makalesinde Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu şu yargıya varmaktadır: “Anayasa Mahkemesi ile Yargıtay arasındaki farklı görüşün çözümlemesi, öncelikle kendi ellerinde daha sonra Meclis’in takdirindedir. Kendileri çözemediği takdirde, ya yeni bir anayasa veya anayasa değişikliği veya kısmen kanunla sorun çözülebilir. Aksi halde hukuk devleti, yargıya güven, yüksek mahkemelerin güvenilirliği, yok saymanın yargıya getireceği olumsuzluklar sistemi zaafa uğratacak, ülkemiz zarar görecektir ve bundan yargının da kazancı olmayacaktır. Yargımızın zayıf taraflarının tahkim edilmesi ile yargı kurumu güçlenecek, sorunlar daha rahat çözülebilecektir.”⁶

Bu konuda yayınlanmış bir doktora tezinde ise şu saptamalar yer almaktadır: “Türk Anayasa Mahkemesi kuruluşundan itibaren sıklıkla juristokrasi ile suçlanmasına neden olan ideoloji eksenli birçok karar vermiştir. Fakat 2010 yılındaki anayasa değişiklikleriyle mahkemenin yapısında geçerli olan birçok değişiklik ve bireysel başvuru hakkı ile mahkeme ideoloji eksenli yaklaşımdan hak eksenli bir yaklaşıma doğru evrildiği söylenebilir. Bu değişiklikler özellikle bireysel başvurular sonucunda mahkemenin vermiş olduğu değişik hak ihlali kararlarında görülebilir. 2019 yılının Eylül ayı itibariyle mahkeme yaklaşık 8038 bireysel başvuruda en az bir hakkın ihlal edildiği kararını vererek¹⁹, çok sayıda hak ihlali engellemiştir. Bu kararların bazıları başvuranın popüler kişiliği nedeniyle gündeme gelmiş, toplumda tartışma yaratmış ve değişik kararlarda farklı siyasal kutuplardan farklı tepkiler almıştır. Bu tepkiler ne kadar mahkeme hakkında tartışma açmış olsa da kamuoyuna yansıyan bazı önemli kararlara değişik siyasi kutupların veya partilerin benimsedikleri ve şiddetle karşı çıktıkları birçok dava bulunmaktadır. Mahkeme bir kararında herhangi bir siyasal kutuptan eleştiri alırken, diğer bir kararıyla

⁶ Fendoğlu, H. T. (2024) Yasama Dokunulmazlığı ve Yargısal Aktivizm. DOI: 10.54049/taad.1418042

karşıt siyasal kutuptaki görüşler tarafından eleştiriliyorsa, Mahkemenin belirli bir siyasal ideoloji veya görüşe göre hareket etmediği öne sürülebilir.”⁷

Bir başka doktora tezinde ise yargısal eylemcilik şu şekilde tanımlanmaktadır: “(Y)argısal aktivizm, olağan yargısal sınırların ötesine geçen yargı kararları için kullanılan bir kavramdır. Genellikle yasamanın siyasi tercihlerine müdahale etmek biçiminde görülen yargısal aktivizm, anayasaya açıkça aykırı olan yasama işlemlerinin herhangi bir yaptırıma maruz kalmaması biçiminde de ortaya çıkabilir. Anayasa tarafından yasaklanan yasama işlemlerinin yargı kararıyla geçersiz kılınması durumunda aktivist bir tutumun varlığından söz edilemez; zira bu karar anayasanın gereğidir. Anayasa tarafından açıkça yasaklanmayan yasama işlemlerinin yargı kararıyla geçersiz kılınması ise aktivist bir tutumu yansıtmaktadır. Zira böyle bir durumda alınan karar; mahkemeyi oluşturan yargıçların, anayasanın gerekleri konusundaki kişisel algılamalarına dayanmaktadır.”⁸

Dr. Ozan Ergül ise yargısal eylemciliğin unsurları arasında şunları saymaktadır: “Anayasa yargısının işletilmesi sonucunda ortaya çıkan kararları “doğru” bulmamamız, kararı veren mahkeme ve yargıçlara yönelik eleştirileri tetikleyebilir. Hal böyle olmakla birlikte, yargısal aktivizm üzerinden eleştiri getirmek çok isabetli görünmemektedir. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: 1) Aktivizm yukarıda da aktarmaya çalıştığımız gibi, yorum sahibinin bakışına göre sübjektif bir değer yargısını içermektedir; 2) Aktivizm sadece bireysel anlamda değil, zamansal ve mekansal anlamda da görece bir kavramdır; 3)

⁷ Okutan, M. E. (2017) Yargısal Aktivizm: Türk Anayasa Mahkemesi Örneği. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/116787>

⁸ Korucu, S. (2013a) Yargısal Aktivizm Kuramı. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/81247/331989.pdf?sequence=1>

Aktivizm, gerçek anlamda yargının sınırlılığı doktrininden bağımsız olarak okunamaz ve değerlendirilemez; 4) Anayasa yargısından beklenen işlev, onun sınırlı değil, aktivist olmasını beklemeyi haklı kılar. Zira yine yukarıda aktarıldığı üzere, sınırlı yargı büyük ölçüde yasamaya ve ona hükmeden iktidara “uyan”, yani ona “karşı çıkmayan” yargı anlamına gelir. Böyle sınırlı bir yargı, kuvvetler ayrılığı ilkesinin, fren ve dengeler sistemi olmaksızın uçuruma yuvarlanmasına sebep olabilir/olur. Yargının bağımsız olması yetmez, çünkü yargıların bağımsız olmadığı bir yerde yargı bağımsızlığının bir anlamı olmayacaktır. Bu nedenle, son derece kaygan bir zemine oturan aktivizm üzerinden Mahkeme’nin genel bir değerlendirilmeye tabi tutulması çok yerinde sonuçlara bizi götürmeyebilir.”⁹

Korucu bir başka makalesinde şu tanıımı benimsemektedir: “En genel hâliyle ele alındığında yargısal aktivizm, anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevli yargı organlarının olağan yargısal denetim sınırlarını aşması durumudur. Yasamanın siyasî takdirlerine yargı organları tarafından müdahale edilmesi veya genel olarak yargının siyasî nitelikli kararlar alması durumunda genellikle aktivist bir tutumun varlığından söz etmek gerekir. Bu yönüyle ele alındığında yargısal aktivizm, hukuku uygulamakla görevli mahkemelerin yargı organı gibi hareket etmek bakımından başarısız olmalarını ifade eder.”¹⁰

Yargısal darbe, siyasal iktidarı değiştirmeyi amaçlayan ve meşruluk zemini zayıf olan bir eylemdir. Yargısal eylemcilik ise, hukukun yorumlanması ve uygulanmasında daha geniş bir rol üstlenerek sosyal ve politik değişimleri özendirmeyi amaçlayan

⁹ Ergül, O. (2013) Berraklaştıramayan Bir Kavram: “Yargısal Aktivizm”. Barolar Birliği Dergisi Cilt Ocak-Şubat 2013, Sayı 104, s. 37. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-104-1241>

¹⁰ Korucu, S. (2013b) Yargısal Aktivizmin Kavramsal Analizi. Liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 69-70, Kış-Bahar 2013, s. 201-225.

bir eğilimdir. Her iki kavram da siyasal sonuçları olabilse de, meşruluk ve yöntemleri bakımından önemli farklılıklar gösterirler.

Bu ölçütler, yargısal darbe ile yargısal eylemciliği birbirinden ayırmak için kullanılabilir, ancak her durum kendi içinde karmaşık olabilir ve belirli bir olayın veya kararın değerlendirilmesi genellikle ayrıntılı bir çözümlemeye gereksinim duyar. Yargısal darbe ve yargısal eylemcilik arasındaki ayrım net değildir ve bazı durumlarda iki kavram birbirine karışabilir. Her iki kavram da demokrasi için tehlikeli olarak görülebilir. Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı her iki kavramın da önlenmesi için önemlidir. Özetle, yargısal darbe yargının bağımsızlığına zarar veren bir müdahaleyi ifade ederken, yargısal eylemcilik yargının etkin bir şekilde toplumsal değişim veya adalet için adım atmasını ifade eder.

4. YARGI DARBELERİNİN TARİHSEL ÖRNEKLERİ

Geçmişte yaşanan çok sayıda yargısal darbe vardır. Geçmişte yaşanan yargısal darbeler farklı coğrafyalarda ve zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu darbeler genellikle siyasal iktidarların yargı sistemini etkileyerek demokratik kurumları zayıflatma veya devirme amacını taşımaktadır.

- ✓ **Almanya (1933-1945):** Adolf Hitler'in 1933'te iktidara gelmesiyle birlikte Almanya'da yargı sistemi, Nazi Partisi'nin siyasal etkisi altına girdi. Yargı organları, Nazi ideolojisine sadık hale geldi ve anti-Semitik politikalara uygun kararlar almaya başladı.
- ✓ **Arjantin (1976-1983):** Arjantin'de, 1976 yılında ordu tarafından gerçekleştirilen bir askeri darbenin ardından, hükümetin siyasal karşıtlara karşı yargıyı kullanmasıyla

bir yargı darbesi yaşandı. Binlerce kişi kayboldu ve öldü. İnsan hakları çiğnendi.

- ✓ **Türkiye (1980):** 1980'de Türkiye'de gerçekleşen askeri darbenin ardından, yargı organları büyük bir baskı altına girdi. Binlerce kişi tutuklandı, muhaliflerle ilgili davalarda adil yargılamalar yapılmadı.
- ✓ **Pakistan (1999):** General Perviz Musharraf'ın 1999'da iktidara geldiği askeri darbenin ardından, Pakistan'da yargı organlarına müdahale edildi. Anayasa askıya alındı, yargı üyeleri görevden alındı ve yeni hükümetin isteğine uygun yargısal kararlar alındı.
- ✓ **Mısır (2013):** 2013'te Mısır'da, ordu tarafından gerçekleştirilen bir darbenin ardından, yeni hükümet muhalifleri sindirmek için yargıyı kullanmaya başladı. Büyük bir politik baskı ve gözaltı dalgası yaşandı.
- ✓ **Venezuela (2000'lerden günümüze):** 2000'lerden bu yana Venezuela'da, devlet başkanı Nicolas Maduro'nun iktidarını sürdürmek için yargıyı kullanması ve muhalif liderlere karşı yargı darbeleri uygulaması tüm demokratik dünyada eleştirilmiştir.

Bu örnekler, farklı coğrafyalarda ve zamanlarda yargı darbelerinin nasıl gerçekleşebileceğini göstermektedir. Bu durumlar genellikle demokratik değerlere ve hukukun üstünlüğü ilkesine zarar verir. Ulusal ve uluslararası toplumlar genellikle bu tür olaylara karşı tepki gösterir ve demokratik normlara uygun bir yargı sistemini savunurlar.

5. YARGISAL DARBELER HANGİ KOŞULLARDA VE NASIL GERÇEKLEŞİR?

Yargısal darbeler, genellikle belirli koşulların bir araya gelmesiyle ortaya çıkar ve bir ülkedeki yargı sistemini siyasal etki

altına almayı amaçlar. Bu koşullar ve gerçekleşme şekilleri zaman, coğrafya ve ülkeler arasında farklılık gösterir.

- ✓ **Siyasal Kararsızlık ve Krizler:** Yargısal darbeler genellikle bir ülkede siyasal kararsızlıklar, hükümet krizleri veya toplumsal çalkantıların yaşandığı dönemlerde ortaya çıkar. Bu durumda, siyasal liderler, yargıyı kontrol etmek suretiyle kendilerini koruma çabasına girerler.
- ✓ **Yolsuzluk ve Hukukun Zayıflığı:** Yolsuzlukla mücadelede zayıf bir hukuk sistemine sahip ülkelerde, hukukun etkili olmaması ve yargının etkisiz bir şekilde çalışması, siyasal liderlere yargıyı istedikleri gibi kullanma fırsatı verir.
- ✓ **Güçlerin Birleşmesi:** Bir ülkede yasama, yürütme ve yargı organlarının bütünleştiği ve birleştiği durumlar yargısal darbelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu durumda, tek bir otorite tüm organları kararlarını denetlemeye çalışır.
- ✓ **Demokratik Kurumların Güçsüzlüğü:** Güçlü demokratik kurumlar olmadığında, yargının bağımsızlığı ve etkililiği zedelenebilir. Bu durumda, siyasal liderler yargı organlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirler.
- ✓ **Anayasal Değişiklikler:** Anayasal değişiklikler veya olağanüstü haller sırasında, yargının bağımsızlığına müdahale edilebilir. Bu tür değişiklikler, siyasal liderlere yargı organlarını denetleme olanağı verebilir.
- ✓ **Medya ve Kamuoyu Denetimi:** Yargısal darbeler genellikle medya ve kamuoyu denetimi ile birlikte gerçekleşir. Siyasal liderler, halkın desteğini kazanmak veya muhalefeti bastırmak için medyayı ve kamuoyunu baskı altına alır.

- ✓ **Askeri Müdahale:** Bazı durumlarda, yargısal darbe askeri müdahaleyle gerçekleşir. Askeri liderler, mevcut hükümetin siyasal liderlerini ve yargıyı devirme amacıyla duruma müdahale edebilir.

6. YARGISAL DARBELERİN ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Yargı darbeleri, bir ülkedeki siyasal ve toplumsal dokuyu ciddi şekilde etkileyen olaylardır. Bu etkiler, demokratik normlara, hukukun üstünlüğüne ve temel insan haklarına zarar verme potansiyeli taşır.

- ✓ **Demokratik İlkelerin Zedelenmesi:** Yargı darbeleri, demokratik ilkelere ve süreçlere zarar verir. Hukukun üstünlüğü ilkesi zedelenir, demokratik kurumlar zayıflar ve halkın katılımı azalır.
- ✓ **Hukukun Zayıflaması:** Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığının zedelenmesiyle birlikte, hukuk sistemi etkisizleşir. Bu durumda, hukuksal normlara ve yasal süreçlere güven azalır.
- ✓ **Temel Hak ve Özgürlüklerin Çiğnenmesi:** Yargı darbeleri sıklıkla temel hak ve özgürlüklerin çiğnenmesine neden olur. Yargı organlarının bağımsızlığının kaybedilmesi, adil yargılama hakkının gasp edilmesine ve bireylerin temel haklarının çiğnenmesine yol açar.
- ✓ **Toplumsal Bölünmeler:** Yargı darbeleri, toplum içindeki siyasal ve toplumsal fay hatları boyunca ciddi bölünmelere ve kırılmalara neden olur. Bu durum, siyasal görüş ayrılıklarının artmasına, kutuplaşmanın derinleşmesine ve toplumsal gerilimlerin yükselmesine yol açar.

- ✓ **Hukuk Dışı Tutuklamalar ve Gözaltılar:** Yargısal darbelerin ardından hukuk dışı tutuklamalar, gözaltılar ve keyfi cezalandırmalar sıkça görülür. Siyasal muhalifler, karşıt gazeteciler ve sivil toplum eylemcileri gibi kişiler hedef alınabilir.
- ✓ **Eğitimsel ve Akademik Özgürlüklerin Tehdit Edilmesi:** Yargısal darbeler genellikle eğitim sistemini ve akademik özgürlükleri olumsuz etkiler. Bu durum, düşünce özgürlüğüne ve eleştirel düşünceye yönelik baskıları beraberinde getirir.
- ✓ **Uluslararası İtibar Kaybı:** Bir ülkede yargı darbesi gerçekleştiğinde, uluslararası toplumdan ciddi tepkiler alır ve ülkenin uluslararası itibarı zarar görür. Bu durum, diplomatik yalnızlık, ekonomik yaptırımlar ve diğer uluslararası baskıları beraberinde getirir.
- ✓ **Uzun Süreli Siyasal Kararsızlık:** Yargısal darbeler genellikle siyasal ve toplumsal istikrarsızlığa neden olur. Bu durum, ekonomik çalkantıları, yatırım eksikliğini ve uzun vadeli kalkınma sorunlarını tetikler.

7. YARGISAL DARBELERİN DEMOKRASİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ NELERDİR?

- ✓ **Demokratik İlkelerin Zedelenmesi:** Yargısal darbeler, demokratik ilkelerin, hukukun üstünlüğünün ve temel insan haklarının zedelenmesine neden olur. Bu durum, demokratik değerlerin zayıflamasına yol açar.
- ✓ **Hukukun Zayıflaması:** Yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının kaybedilmesi, hukuk sisteminin zayıflamasına ve etkililiğinin azalmasına neden olur. Bu durumda, hukuk normlarına ve anayasal ilkelere uygun kararlar alınamaz.
- ✓ **Halk Katılımının Azalması:** Yargısal darbeler, genellikle siyasal katılımı ve demokratik süreçlere güveni

azaltır. Halk, demokratik kurumlara olan güvenini kaybeder ve siyasal süreçlere etkin katılımını azaltır.

- ✓ **Yolsuzluklarda Artış:** Yargısal darbeler genellikle yolsuzluk ve hukuksuzlukları artırır. Hukukun üstünlüğünün zedelenmesi, yetkililerin keyfi olarak hareket etmelerine ve yolsuzlukların artmasına neden olur.
- ✓ **Siyasal Baskı ve Kısıtlamalar:** Yargısal darbeler, siyasal liderlerin muhaliflere baskı uygulamasına ve politikalarını eleştirenleri susturmasına olanak tanır. Basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü kısıtlanır.
- ✓ **Sivil Toplum Etkinliklerinde Azalma:** Yargı darbeleri, sivil toplum etkinliklerini engeller. Hükümet karşıtı gruplar, insan hakları savunucuları ve diğer sivil toplum örgütleri, baskı ve tehdit altında çalışmak zorunda kalırlar.

8. TOPLUMSAL BÖLÜNMELELER

Yargısal darbeler, toplum içinde ciddi bölünmelere neden olabilir. Bu sonuç, siyasal görüş ayrılıklarının artmasına, toplumda kutuplaşmanın derinleşmesine ve toplumsal gerilimlerin yükselmesine yol açar.

- ✓ **Hukuk Dışı Tutuklamalar ve Gözaltılar:** Yargı darbelerinin ardından hukuk dışı tutuklamalar, gözaltılar ve keyfi cezalandırmalar sıkça görülür. Muhalifler, gazeteciler, sivil toplum eylemcileri gibi kişiler hedef alınır.
- ✓ **Eğitimsel ve Akademik Özgürlüklerin Tehdidi:** Yargı darbeleri genellikle eğitim sistemini ve akademik özgürlükleri olumsuz etkiler. Bu durum, düşünce özgürlüğüne ve eleştirel düşünceye yönelik baskıları beraberinde getirir.

9. MODERN YARGISAL DARBELER

"Modern yargısal darbeler" terimi, genellikle hukuk sistemine yönelik siyasal müdahaleleri ifade eder. Bu tür darbeler demokratik normlara ve hukukun üstünlüğü ilkesine zarar verir. Bu gibi girişimler genellikle hükümetin siyasal muhalifleri etkisizleştirmek veya ortadan kaldırmak için yargı sistemini kullanmasıyla özdeşleşmiştir.

Polonya (2015 ve sonrası): Polonya'da, hükümetin yargı sistemine müdahalesi eleştirilmiştir. 2015 yılında iktidara gelen hükümet, yargı organlarına yönelik reformları hayata geçirerek yargıç atama süreçlerini değiştirdi. Bu durum, yargının bağımsızlığına ve tarafsızlığına yönelik endişelere neden oldu.

Macaristan (2010 ve sonrası): Macaristan'da Viktor Orban hükümeti, yargı sistemine yönelik çeşitli reformları hayata geçirdi. Yargı organlarına atamalarda siyasal etkinin artması ve yargının bağımsızlığının azalması eleştirilere neden oldu.

Venezuela (2000'lerden günümüze): Venezuela'da, devlet başkanı Nicolas Maduro'nun iktidarını sürdürmek için yargı sistemini kullanması ve muhalif liderlere karşı yargı darbeleri uygulaması eleştirilmiştir. Bu ülkede yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına dair endişeler hala yaygındır.

10. YARGISAL DARBELERDE MEDYANIN VE SOSYAL MEDYANIN KATKILARI

Yargısal darbelerde internet ve sosyal medyanın etkisi oldukça önemli olabilir. Bu platformlar, olayların hızla yayılmasını, bilgi akışını ve toplumsal tepkileri etkileyebilir

- ✓ **Haberleşme ve Bilgi Akışı:** İnternet ve sosyal medya, olayların anında yayılmasını sağlar. Bu platformlar üzerinden, darbe girişimleri, tutuklamalar ve diğer olaylar

halka hızlı bir şekilde ulaşır. Bu durum toplumun olaylardan haberdar olma sürecini hızlandırabilir.

- ✓ **Toplumsal Eşgüdüm:** Sosyal medya, halkın olaylara tepki gösterme ve bir araya gelme konusunda etkili bir araçtır. Halk, sosyal medya üzerinden örgütlenip toplumsal eşgüdüm sağlayabilir, tepkilerini örgütlü bir şekilde ifade edebilir.
- ✓ **Hükümetle Mücadele ve İfade Özgürlüğü:** İnternet ve sosyal medya, halkın hükümetin eylemlerine karşı eleştirilerini daha kolay ifade etmesini sağlar. Bu platformlar, bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin hükümetin yargısal müdahalelerine karşı seslerini duyurmasına olanak tanır.
- ✓ **Manipülasyon ve Propaganda:** Ancak, bu platformlar aynı zamanda hükümetlerin, muhaliflere karşı propaganda yapma ve bilgiyi manipüle etme konusunda da kullanılabilir. Yargısal darbeler sırasında hükümetler, internet ve sosyal medyayı kendi lehlerine kullanarak bilgiyi kontrol etmeye çalışabilir.
- ✓ **Sansür ve Erişim Engelleri:** Yargısal darbe durumlarında, hükümetler internet ve sosyal medya erişimini sınırlandırabilir veya sansüre başvurabilir. Bu durum, halkın bilgiye ulaşma özgürlüğünü kısıtlayabilir.
- ✓ **Uluslararası Toplumla İletişim:** Yargısal darbe durumlarında, uluslararası toplumla iletişim kurma ve olayları paylaşma açısından internet ve sosyal medya önemli bir rol oynar. Bu, uluslararası toplumun olaylara dikkat çekmesine ve müdahale etmesine neden olur.
- ✓ **Halkın Muhalefeti Güçlendirmesi:** İnternet ve sosyal medya halkın siyasal iktidara muhalefetini güçlendirebilir ve muhalifleri bir araya getirebilir. Halk, bu platformlar üzerinden birlikte hareket edebilir, toplumsal tepkilerini eşgüdüm ve hükümete karşı dayanışmayı artırır.

Yargısal darbelerde internet ve sosyal medyanın etkisi karmaşık bir konudur ve çeşitli etmenlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu platformların etkileri, hükümetin tutumuna, toplumun sosyal medya kullanım alışkanlıklarına ve ulusal ve uluslararası destek gibi birçok etmene bağlı olarak şekillenir.

11. YARGISAL DARBELERİN DİJİTAL BOYUTU

Yargısal darbelerin dijital boyutu, modern iletişim teknolojileri ve dijital araçların etkisiyle şekillenen bir alanı ifade eder. Bu dijital boyut, olayların hızla yayılmasını, bilgi akışını ve toplumsal tepkileri etkileyebilir. Yargısal darbelerin dijital boyutunu anlamak için bazı önemli unsurlar aşağıda belirtilmiştir:

- ✓ **Yapay Zekâ (AI):** AI hükümetlerin çevrimiçi sansürlerini geliştirmelerine olanak vermiştir. Dünyanın teknik açıdan gelişmiş otoriter hükümetleri, AI robotu teknolojisindeki yeniliklere yanıt vererek uygulamaların sansür sistemleriyle uyumlu olmasını sağlamaya çalışmıştır. En az 21 ülkedeki yasal düzenlemeler, dijital platformların, hoş karşılanmayan siyasal, sosyal ve dini söylemleri ortadan kaldırmak için makine öğrenimini kullanmasını zorunlu kılmakta veya teşvik etmektedir. Ancak AI, eski bilgi kontrolü yöntemlerinin tamamen yerini alamadı. Rekor sayıda 41 hükümet, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde ifade özgürlüğü standartları kapsamında korunması gereken içeriğe sahip web sitelerini engelledi. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa da dâhil olmak üzere daha demokratik ortamlarda bile hükümetler, önde gelen web sitelerine ve sosyal medya platformlarına erişime kısıtlamalar getirmiştir. Örneğin Avrupa Birliği Parlamentosu Yapay Zekâ Yasası'nı büyük bir oy çoğunluğu ile kabul etmiştir. Yasaya göre, AB ülkelerinde kullanılacak yapay zekâ

sistemlerinin güvenli olması, temel haklara ve Birlik değerlerine saygı göstermesi gerekecektir. Yapay zekâ sistemleri, topluma zarar verme olasılığına göre "risk temelli" bir yaklaşımla düzenlenecektir. Yüksek riskli yapay zekâ sistemlerine daha katı kurallar getirilecektir. Sınırlı riskli yapay zekâ sistemleri, kullanıcıların bilinçli kararlar alabilmesi için içeriğin yapay zekâ tarafından oluşturulduğunu açık biçimde bildirecektir. Bu sistemler, hafif saydamlık yükümlülüklerine tabi tutulacaktır.¹¹

- ✓ **Sosyal Medya ve Bilgi Yayılımı:** Sosyal medya platformları, yargısal darbelerle ilgili haberlerin anında ve geniş bir kitleye yayılmasını sağlar. Halk, sosyal medya üzerinden hızla bilgi alabilir ve tepkilerini eşgüdümder.
- ✓ **İnternet ve Sansürleme:** Yargısal darbelerin dijital boyutunda, hükümetler genellikle internet erişimini sınırlar ve sansürleme yoluna gider. Bu, halkın bilgiye ulaşma özgürlüğünü kısıtlar ya da ortadan kaldırır.
- ✓ **Elektronik İzleme ve Siber Güvenlik:** Hükümetler, yargısal darbe girişimlerini engellemek veya denetlemek amacıyla elektronik izleme ve siber güvenlik önlemlerini artırır. Bu durum, muhalif grupları izleme ve dijital faaliyetleri denetleme anlamına gelir.
- ✓ **Sosyal Medyanın Amaç Dışı Kullanımı:** Hükümetler, sosyal medya platformlarını kullanarak propaganda yapabilir, yanıltıcı bilgileri yayabilir veya halkın algısını değiştirmeye çalışır. Bu durum, toplumun doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yeteneğini olumsuz şekilde etkiler.
- ✓ **Dijital İfade Özgürlüğü:** Dijital platformlar, ifade özgürlüğü için önemli bir araçtır. Ancak yargısal

¹¹ Euronews, 13.03.2024

darbelerin dijital boyutunda, hükümetler bu özgürlüğü sınırlayabilir ve muhalif sesleri bastırabilir.

- ✓ **Elektronik Oy Verme ve Seçim Güvenliği:** Bazı ülkelerde dijital oy verme sistemleri kullanılmaktadır. Yargısal darbelerde bu sistemlere yönelik siber saldırılar veya hileli yönlendirme girişimleri yapılması seçim sonuçlarını etkiler.
- ✓ **Uluslararası Dijital Diplomasi:** Yargısal darbelerin dijital boyutu, uluslararası arenada dijital diplomasiyi etkiler. Hükümetler, dijital araçları kullanarak uluslararası toplumla iletişim kurabilir veya uluslararası destek kazanmaya çalışabilir.

12. YARGISAL DARBELERİN NEDENLERİ

12.1. Siyasal nedenler: Yargı darbelerinin siyasal nedenleri genellikle ülkeden ülkeye değişiklik gösterir.

a. **Siyasal Kararsızlık ve Krizler:** Bir ülkede siyasal istikrarsızlık, hükümet krizi veya toplumsal çalkantılar, yargı darbelerinin temel nedenlerinden biri olabilir. Hükümetin zayıflaması veya toplumsal huzursuzluklar, askeri veya yargısal güçlerin müdahale etme gerekçeleri arasında yer alır.

b. **Yolsuzluklar ve Hukukun Zayıflığı:** Yolsuzluğun yaygın olduğu veya hukukun zayıf olduğu bir ülkede, askeri veya yargısal güçler, mevcut hükümetin yetersiz olduğunu düşünerek müdahalede bulunur. Bu tür durumlar genellikle yargısal darbeleri meşrulaştırmak için kullanılır.

c. **Otoriter Eğilimler ve Demokratikleşme Karşıtlığı:** Bazı durumlarda, askeri veya yargısal güçler, demokratikleşme sürecine karşı olan veya demokratik kurumları zayıflatmak isteyen otoriter eğilimlere sahip olabilir. Bu durumda, yargı

darbesiyle birlikte hükümetin otoritesini sınırlamak veya demokratik kurumları askıya almak hedefine kilitlenebilir.

d. Etnik veya Dini / Mezhepsel Gerilimler: Bir ülkede etnik veya dini /mezhepsel gerilimler yargısal darbelere yol açar. Bu tür gerilimler, hükümetin zayıflamasına ve toplumun bölünmesine neden olarak askeri veya yargısal müdahaleyi tetikler.

e. Kuvvetler Ayrılığının Ortadan Kalması: Bir ülkede siyasal güç (iktidar) yasama, yürütme ve yargı organlarında veya başbakanda / devlet başkanında aşırı düzeyde birleşmişse, bu durum yargısal darbeler için uygun bir zemin oluşturur. Bu durumda, tek bir otorite tüm kararları kontrol etmeye çalışır, bu da demokratik dengeyi bozar.

f. Anayasal Kriz veya Anayasanın Çiğnenmesi: Anayasa krizi veya anayasanın çiğnenmesi, askeri veya yargısal güçleri devreye sokar. Hükümetin anayasal düzene uymaması veya anayasanın çiğnenmesi yargı darbesi gerekçesi olarak kullanılır.

g. İdeolojik veya Politik Çatışmalar: İdeolojik veya politik çatışmalar, hükümetle muhalefet arasında keskin görüş ayrılıklarına ayrılıklara neden olur. Bu durumda, askeri veya yargısal güçler, belirli bir ideolojiyi veya politik görüşü desteklemek amacıyla siyasal ortama müdahale ederler.

11.2 Ekonomik Nedenler: Yargısal darbelerin ekonomik nedenleri, genellikle ekonomik kararsızlık, yolsuzluk, kötü yönetim veya ekonomik kriz gibi etmenlere dayanabilir:

a. Ekonomik Kriz ve Kararsızlık: Bir ülkede ciddi bir ekonomik kriz veya kararsızlık durumu, halkın yaşam standartlarının düşmesine ve toplumsal huzursuzluğa neden olur. Bu tür durumlar, askeri veya yargısal güçlerin mevcut hükümetin

ekonomik politikalarını eleştirip müdahale etmelerine yol açabilir.

b. Yolsuzluklar ve Mali Skandallar: Yüksek düzeyde yolsuzluk veya mali skandallar, bir ülkenin ekonomisini derinden etkiler. Bu durum, askeri veya yargısal güçlerin hükümetin ekonomik yönetimine müdahale etme gerekçesi olarak kullanmalarına yol açar.

c. Kötü Yönetim ve Ekonomik Kaynakların Kötü Kullanımı: Hükümetin ekonomik kaynakları kötü yönetmesi, adaletsiz vergi politikaları veya ekonomik kaynakların belirli bir kesim tarafından kötü kullanılması ekonomik nedenlerle bir yargı darbesine yol açar.

d. Kararsız Döviz Kuru ve Yatırım Eksikliği: Yatırımcıların ve uluslararası finans kuruluşlarının güvenini kaybetmiş bir ülkede, kararsız döviz kuru ve yatırım eksikliği ekonomiyi olumsuz etkiler. Bu durum, askeri veya yargısal güçlerin müdahale etmelerinin gerekçesi olabilir.

e. Fiyat Artışları ve Enflasyon: Yüksek enflasyon, ekonomik sıkıntılara ve halkın yaşam standartlarının düşmesine neden olur. Hükümetin bu durumu denetim altına almada başarısız olması durumunda, askeri veya yargısal güçler duruma müdahale eder.

f. Toplumsal Huzursuzluk ve Protestolar: Ekonomik sıkıntılar, işsizlik ve gelir eşitsizliği, toplumsal huzursuzluğa ve protestolara neden olabilir. Bu durum, askeri veya yargısal güçlerin hükümeti devirme veya düzeltme bahanesiyle müdahale etmelerine yol açar.

g. Uluslararası Ekonomik Baskı ve Yaptırımlar: Bir ülkenin uluslararası toplum tarafından ekonomik baskı altında tutulması veya yaptırımlara maruz kalması, iç ekonomik sıkıntıları derinleştirir. Bu durum, askeri veya yargısal güçlerin

mevcut hükümete müdahale etme gerekçesi olarak kullanmalarına neden olur.

13. TÜRKİYE’DE YARGISAL DARBELER

A.S. Sweet’e göre, “yargısal darbe” bir mahkemenin ülkenin hukuk sisteminin normatif temellerinde *köklü bir dönüşüm* yapmasıdır.¹² Normatif temel yani Anayasa bir hukuk sisteminin en yüksek hukuk normudur.¹³ Anayasa yürürlüğe girdiğinde tüm paydaşlar en yüksek yasada ortaya konan kural ve süreçleri tanımış olurlar. Sonraki aşamalarda bu normu tanımadıklarını ileri süremezler. Yargısal darbe tanıma ilkesini yani Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesini köklü ölçüde değiştiren bir mahkeme kararıdır. Yargısal darbe, “*Temel Normu*” ve “*Tanım Kuralı*”nı değiştiren özel bir yasa yapma biçimini oluşturur. Yargısal darbe mahkemece ortaya konulan bir karar, yorum veya uygulama ile yapılır.

13.1. Köklü Yargısal Darbenin Ölçütleri

Bir yargı kararının hukuksal sistemde “köklü dönüşüm” yapmasının ölçütleri ise şunlardır:

1) Köklü dönüşümle ortaya çıkan sonuç / durum Anayasa yapıcıların daha başlangıçta kabul edemeyecekleri bir sonuç / durum olmalıdır.

2) Ortaya çıkan sonuç / durum hukuk sisteminin işleyişini temelden değiştirmelidir.

¹² Sweet, A. S. (2007) The Juridical Coup d’État and the Problem of Authority. The German Law Journal, Vol. 8, pp. 915-28, 2007. https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/5181/The_Juridical_Coup_d_%25C3%2589tat_and_the_Problem_of_Authority.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

¹³ Yasaların hiyerarşisi kavramı.

3) Köklü dönüşüm, konuyu yakından izleyen bir uzmanın otaba çıkan yeni sonucu / durumu / sistemi anayasa tasarlanma aşamasında iken düşünölmesini dahi olanaksız kılan bir içerikte olmalıdır.

4) Erklar ayrılığı ilkesi ve sistemi çiğnenmiş olmalıdır. Başka bir deyişle, geleneksel kuvvetler ayrılığı, yargısal darbe sonrasında işlevsiz ve etkisiz bırakılmalıdır.¹⁴

Araştırmamızda bu bağlamda Türkiye’de gerçekleşen beş örnek olay inceleme konusu yapılacaktır.

Örnek Olay 1: AKP’nin Kapatılması Davası (2008)

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kapatılması davası AK Parti’nin *"laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği"* gerekçesiyle açılmıştır. İddianame Parti’nin kapatılmasını ve ilgili dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül dâhil 71 kişinin 5 yıl süre ile siyasetten uzaklaştırılması istemini içermektedir.

Anadolu Ajansı 15.03.2008 tarihli haberinde şu bilgileri vermektedir: “Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya, *"laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği"* iddiasıyla AK Parti’nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi’nde dava açtı... Başsavcı Yalçınkaya, dün akşam saatlerinde iddianameyi Anayasa Mahkemesi Başkanlığı’na gönderdi. İddianamede, AK Parti’nin *"laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği"* savunuluyor... Anayasa Mahkemesi, iddianameyle ilgili ön incelemeyi yapacak, herhangi bir eksiklik tespit edilmez ve iddianamenin kabulüne karar verilirse ön savunmasını yapması için iddianame AK Parti’ye gönderilecek. AK Parti yasal olarak 1 ay içinde ön savunmasını verecek. Ön savunmanın Anayasa Mahkemesine verilmesinin ardından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Yalçınkaya, esas hakkındaki

¹⁴ Sweet, age.

görüşünü bildirecek... Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının esas hakkındaki görüşü AK Parti'ye gönderilecek. Daha sonra belirlenecek bir tarihte Yalçınkaya sözlü açıklama, AK Parti yetkilileri de sözlü savunma yapacaklar.”¹⁵

Yargılama sonucunda Parti'nin temelli kapatılmamasına fakat hazine yardımının belirli bir oranda kesilmesine karar verilmiştir. Oylamaya katılan 6 üye Parti'nin kapatılması, 5 üye kapatılmaması yönünde oy kullanmışken, hazine yardımının kesilmesi hakkındaki oylamada 11 üyenin 10'u kesilmesi yönünde oy kullanmıştır. Yurt içinde ve dışında **AKP'yi destekleyen kişi ve çevreler kararı bir yargısal darbe olarak nitelendirmişlerdir.**

AKP'nin laik devleti yıkma konusunda odak noktası haline geldiği belirtilen iddianame şu gerekçelere dayandırılmıştır:

- ✓ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel ilkelerini değiştirecek zemini oluşturmak niyetini ortaya koymak,
- ✓ Laik bir sistemde dinsel simgeleri siyasal amaçla kullanmak,
- ✓ Toplum dindar olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırmak,
- ✓ Ülkenin laik hukuk yapısını aşamalı olarak yeniden biçimlendirip yönlendirmeye çalışmak ve
- ✓ Rejimin ve Cumhuriyet'in geleceğini tartışmaya açmak.

Kanımızca bu gelişme sonuçsuz kalmış bir yargısal darbedir. Çünkü Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı siyasal bir partinin kapatılmasını istemiştir. Ancak bu istem AYM tarafından uygun bulunmamış ve para cezası verilmesiyle yetinilmiştir. Zira dava amacına ulaşıyorsa demokrasilerin temel direği olan siyasal parti kurmak hakkı önemli ölçüde zarar görmüş olacaktı.

¹⁵ Anadolu Ajansı. 15.032008.

Dr. Murat Sevinç bir makalesini şu şekilde bitirmektedir:
¹⁶ “Sonuç olarak, AKP’nin savunmasının başarısı ya da başarısızlığı, YCB’nin iddianamesinin zayıflığı ya da gücü tartışmaları bir yana, AKP davası... siyasal mücadele alanına ilişkin bir sorunun çözümünün tüzel araçlarda aranması girişiminden başka bir şey değil. Bu nedenle akıbetini de gelecek siyasal gelişmelerde aramak herhalde çok yanlış olmaz.”

Haber Vesaire adlı internet sitesinde yer alan bir haberde ise şu hususlar belirtilmektedir: “Wikileaks’ın açıkladığı ABD’ye ait gizli belgelerde, AKP’nin kapatılması davasının da ABD belgelerine yansıdığı görülüyor. “AKP’nin Kapatılmasının Sonuçları ve Bizim Duruşumuz” başlığı ve ‘Hizmete özel’ koduyla yazılan 11 Nisan 2008 tarihli belgenin giriş cümlesinde, “AKP’nin kapatılması davası bu ülkenin geleceğine bir darbedir” ifadeleriyle başlıyor. Büyükelçi Ross Wilson tarafından kaleme alınan belgede davanın “Türkiye’nin, devletin, ülke demokrasisinin büyümesi ve dinin toplumdaki rolü gibi konuların doğasına ilişkin çözümlenmemiş ihtilafları yansıttığı” görüşüne yer verildi. Mevcut durumun bir nedeninin de, “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın, Temmuz 2007’de yeniden iktidar geldikten sonra geçen 9 aylık dönemde sergilediği başarısız liderlik” olduğu ileri sürülen rapor şöyle: Dava, Türkiye’nin hükümetinin yapısına, popüler demokrasinin erişim alanına ve dinin toplum üzerindeki rolüne yönelik çözümlenmemiş tartışmaları yansıtıyor. Bu durum, aynı zamanda geçen Temmuz ayında yeniden göreve gelen Başbakan Erdoğan’ın geçen dokuz aylık süreçte sergilediği başarısız liderlikten kaynaklanıyor. Sonucun ne olacağı belirsiz olsa da burada yaşanan kriz, kusursuz ve darmadağın olmasa da kendine özgün bir işleyiş tarzı olan Türk demokrasisi çerçevesinde değerlendirilmeli.” ¹⁷

¹⁶ Sevinç, M. (2008). Kronik: Devletin Siyasal Partilerle Sınırı: AKP’nin Kapatılması Davası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(02).

¹⁷ Haber Vesaire. ‘Kapatma davası geleceğe darbe’. 30. 11. 2010.

Öte yandan NTV'nin internet sitesinde aynı konu ile ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir: “2008 yılında AK Parti'ye karşı açılan kapatma davası da Wikileaks'ın sızdırdığı belgeler arasında. Belgede iktidardaki AK Parti'nin kapatma davasının ülkenin geleceğini yakından ilgilendirdiği yazıyor. Belgede, “Türkiye'nin doğasında yer alan ve çözülmeyen bir problem mevcut, o da popüler demokrasinin ülkede yayılması ve dinin toplumdaki yeri” deniyor. AK Parti'ye karşı açılan davanın önemiyle birlikte belgede ABD'nin önceliğinin karşılıklı çıkarlar içinde Türkiye'de demokrasinin gelişmesine yardımcı olması gerektiği ancak Türk politikasının özgün unsurlarını belirlemekten kaçınılması gerektiği vurgulanıyor. Davayla ilgili çıkarımlar bölümünde ise davanın bir tür **yargısal darbe** olduğu ve gazetelerden elde edilen bilgilerde partinin kapatılmasının yanında 70 üyesi için siyaset yasağı istendiği belirtiliyor. Ayrıca demokrasilerde parti kapatılmasının sorgulanması gereken bir durum olduğu açıklanıyor. Bununla birlikte AK Parti'nin 9 ay önceki seçimlerde yüzde 47 oy aldığı ifade ediliyor.”¹⁸

Örnek Olay 2: 17-25 Aralık 2013 Yargıya FETÖ müdahalesi

17-25 Aralık 2013 olaylarını anımsamak için Anadolu Ajansı'nın haberine göz atalım: “Terör örgütü elebaşı Fetullah Gülen'den talimat alan örgüt üyeleri, 17-25 Aralık 2013'te karanlık operasyonlarını uygulamaya başladı. FETÖ'nün kumpası, kısa bir süre sonra ters tepti, emniyet ve yargıdaki FETÖ üyeleri meslekten uzaklaştırıldı. 17-25 Aralık 2013, örgütle mücadelede adeta milat oldu. 1970'li yıllardan itibaren devletin önemli kurumlarına sızmaya başlayan FETÖ ile her alanda kararlı bir mücadeleye girildi... 17-25 Aralık operasyonlarının tohumu, FETÖ mensuplarınca 2012 yılında atıldı. O dönem

¹⁸ NTV. AK Parti'nin kapatılma davası ve ABD'nin rolü. 29.11.2010.

Başbakan olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve hükümete yönelik kumpas için 7 Şubat 2012'de harekete geçen FETÖ'nün yargıdaki üyeleri, MİT Müsteşarı Hakan Fidan dâhil 5 kişiyi, kapatılan Özel Yetkili İstanbul Cumhuriyet Başsavcı vekilliğine ifadeye çağırdı. MİT kumpası için o dönem başbakanlık görevinde bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ameliyata girmesini bekleyen örgüt üyelerinin planları, ameliyatın gecikmesiyle altüst oldu. İfadeye çağırılma olayına ilişkin bilgilendirilen Erdoğan, Hakan Fidan'a ifade vermeye gitmemesini söyleyerek kumpası bozdu. MİT kumpasını planlayan ve soruşturmayı yürüten savcı ve emniyet müdürleri görevden alındı. MİT kumpasında başarısız olan FETÖ, bu kez 17-25 Aralık kumpası için harekete geçti. Örgüt mensubu özel yetkili savcılar, soruşturmanın konusu özel yetkili savcılıkların baktığı bir alan olmamasına rağmen, 6 Mart 2012'de "ihaleye fesat karıştırma" suçlamasıyla soruşturma açtı. Kanuna aykırı olarak başlanan soruşturma kapsamında, yasa dışı birçok telefon dinlemesi yapıldı. Örgüt mensupları tarafından "ihaleye fesat karıştırma" iddiasıyla yürütülen soruşturmanın fezlekesinde Yasin El Kadı'nın terör örgütü finansörü gibi gösterildiği, Başbakan ile hükümette görev alan bakanların da bu kişiyle irtibata geçtiği algısı oluşturuldu. 17-25 Aralık 2013'e kadar birçok dinleme kararı verildi. Haklarında soruşturma yapılması kanunen izne tabi olan veya mümkün olmayan Başbakan, bakan ve üst düzey devlet idarecileri dolaylı olarak dinlemeye alınırken, bunlar 'tape' haline getirildi. Böylece bu kişiler, şüpheli olmadıkları halde dosyaya eklendi. Örgüt bu dosyayı kendi uhdesinde (özel yetkili) tutup başka bir savcı veya hâkimin kontrolüne bırakmak istemeyerek uzun soluklu dinlemelerle kurduğu kumpasın taşlarını tek tek döşemeye başladı. Buradaki bazı dinleme kararları 24-25 kez uzatılırken, bazı kararlar sahte veya gerçek olmayan isimler adına alındı. 17 Aralık 2013'te 25 Aralık kumpasının başındaki FETÖ firarisi eski savcı Muammer Akkaş, polise verdiği talimatla soruşturmanın sonlandırılması ve

fezlekesinin kendisine gönderilmesi talimatını verdi. Kumpas için FETÖ üyesi firari eski savcı Zekeriya Öz harekete geçti. Aynı gün, firari FETÖ üyesi eski savcı Zekeriya Öz de 17 Aralık kumpas soruşturmasının düğmesine basarak, aralarında kamu görevlileri ile iş adamlarının da bulunduğu kişilere yönelik operasyon başlattı, bu kişiler FETÖ üyesi polisler tarafından gözaltına alındı. FETÖ firarisi gazetecilerle odasında oturan Zekeriya Öz, diğer gazetecileri de sözde operasyona ilişkin bilgi vermek için yanına çağırdı. Hukuksuz yapılan soruşturmaya ilişkin alaycı bir üslupla bilgi veren Öz, isim vermeden Erdoğan'a karşı tehditkâr bir dil kullanıyordu. Zekeriya Öz, gazetecilerin "Hükümete ve Başbakan'a yönelik bir işlem var mı?" sorusuna o tarihte geçiştiren cevaplar verip kabul etmese de ilerleyen tarihte soruşturmaya bakan FETÖ firarisi eski savcı Celal Kara, MİT tırlarının görüntülerini yayınladığı gerekçesiyle firari olarak yargılanan Can Dündar'a verdiği röportajda, "1 numara Erdoğan'dı." dedi. FETÖ üyesi Öz, bununla da yetinmeyip 17 Aralık operasyonundan sonra emniyette yapılan değişiklik sonrası, hukuksuz işlemleri durdurmak isteyen polisler baskı amacıyla emniyete giderek şov yaptı. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, bu gelişmeler üzerine, FETÖ mensubu savcılarının elinde başka bir kumpas dosyası bulunabilme ihtimaline karşı harekete geçti. O tarihte Başsavcı olan Turan Çolakkadı, ikinci bir operasyona kalkışmak isteyen FETÖ üyesi eski savcı Muammer Akkaş'tan bilgi istedi. Akkaş, Başsavcı'ya sonraki gün bilgi vereceğini ileterek, yanından ayrıldı. Akkaş, 17 Aralık'tan bir hafta sonra 25 Aralık'ta, Başsavcı Çolakkadı'nın talimatına uymayarak kumpas operasyonunu uygulamaya kalktı. 25 Aralık operasyonunda farklı bir gelişme yaşandı. Akkaş, hukuksuz talimatlar verse de 17 Aralık kumpasından sonra açığa alınan FETÖ üyelerinin yerine getirilen emniyet ve jandarma ekipleri, bu hukuksuz gözaltı talimatlarını işleme koymadı. Talimatları yerine getirilmeyince FETÖ üyesi medya mensuplarını kullanarak operasyon bilgilerini sızdıran eski savcı Muammer

Akkaş, tarihte daha önce yaşanmamış şekilde adliye önünde yasa dışı basın açıklaması yaptı. Aynı günün sabahında bazı gazetecilerin maillerine operasyon bilgileri, hazırlanmış haberler ve fezlekeden detaylar gönderildi. 17 ve 25 Aralık'a ait soruşturma dosyasında olanlar, montajlananlar hatta dosyada olmayan ses kayıtları örgütün sosyal medya hesaplarında gerçekmiş gibi paylaşılmaya başlanarak, algı operasyonuna hız verildi. FETÖ'den tutuklu, Hrant Dink cinayeti davasının sanığı gazeteci Ercan Gün gibi bazı isimler 25 Aralık sabahında gözaltı listeleri ve soruşturma detaylarına varana kadar tüm bilgileri sosyal medya hesaplarından paylaştı. STV, Zaman Gazetesi, Cihan Haber Ajansı, Bugün gazetesi, Taraf gazetesi gibi örgüte ait medya organlarında FETÖ'nün propagandası yapıldı. Örgüt, geleneksel medyanın yanı sıra sosyal medyadan da örgüt propagandası yapıyordu. "Başbakan'ın yurt dışına kaçtığı" öne sürülerek, örgütün amacına hizmet eden algı faaliyeti yürütülüyordu. Düzenlenen operasyon ve operasyondaki isimler, devletin kurumlarına sızan örgüt mensupları tarafından, örgütün propaganda amacıyla kurduğu "Fuat Avni" hesabının kullanıcısına sızdırılıyor, gizli kalması gereken soruşturma bilgileri bu hesaptan anbean ifşa ediliyordu. Bu sızmaya rağmen adresinde bulunan eski emniyet müdürleri gözaltına alınırken şov yapıyor ve örgütten aldıkları talimatları tek tek yerine getiriyordu. Seçilmiş meşru hükümete karşı FETÖ tarafından yapılan yargı darbesi girişimi sonrası, devletin gösterdiği refleksle, örgütle mücadeleye hız verildi. FETÖ üyesi kişiler tek tek yakalanıp yargı önüne çıkarılmaya başlandı. FETÖ kumpasının başaktörlerinden olan örgüt üyesi savcılar, adalet önünde hesap vermek yerine firar etti. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) kararnamesiyle görevden uzaklaştırılmalarına karar verilen FETÖ üyesi eski savcılardan Muammer Akkaş, Zekeriya Öz, Celal Kara ve Mehmet Yüzgeç yurt dışına kaçtı. Firar eden isimlerden dikkat çeken bir diğeri ise eski komiser yardımcısı FETÖ üyesi Hüseyin Korkmaz'dı. 17-25 Aralık kumpasında yer

alan ve 17 ay tutuklu kaldıktan sonra adli kontrol şartıyla tahliye edilen Korkmaz'ın, polislerin kendi aralarında "spark" adlı programda yaptıkları yazışmalarda kullandığı, "Nefes aldirmayacağız, tüm kabineyi buraya toplayacağız." şeklinde ifadeleri de ortaya çıktı. Tahliye olduktan sonra yurt dışına çıkış yasağı olmasına rağmen ABD'ye kaçan Korkmaz'ın, eski Halkbank Genel Müdür Yardımcısı Hakan Atilla'nın ABD'de yargılandığı davada tanık olduğu daha sonra ortaya çıktı. Korkmaz, beraberinde belge kaçırıp FBI yetkililerine teslim ettiğini, FBI tarafından kendisine 50 bin dolar mali yardım yapıldığını davada itiraf etti. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığınca görevlendirilen yeni savcılar, FETÖ üyelerinin yapmış olduğu 17 ve 25 Aralık kumpas soruşturmasında takipsizlik kararı verdi. Savcılığın verdiği takipsizlik kararında, dönemin İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı olan FETÖ firarisi Hamza Tosun'un, 17 Aralık 2013'te ABD'de yaşayan, FETÖ elebaşı Fetullah Gülen'in yardımcısı Sinan Dursun ile telefonda görüştüğü, Tosun'un bu görüşmeden sonra dinleme işlemlerine son verdiği yer aldı. FETÖ'cülerin hazırladığı fezleke de o dönem Başbakan olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan "dönemin başbakanı" olarak bahsedildiği ortaya çıktı. Savcılık, FETÖ üyesi kamu görevlilerine yönelik soruşturmaların titizlikle ve gizli olarak yürütülebilmesi için yoğun çaba sarf etti. Zira 17 ve 25 Aralık operasyonunu yapan ekip her ne kadar uzaklaştırılsa da hala deşifre olmayan polis ve yargı mensupları, soruşturmaları engellemeye çalıştı. Bu durumun önüne geçmek için Sulh Ceza Hâkimlikleri kuruldu. Hâkimliklerin kurulmasının ardından savcılık, 25 Aralık dosyasında görev alan örgüt mensubu polislere yönelik önce 22 Temmuz 2014'te, ardından 1 Eylül 2014'te operasyonlar düzenledi. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı hem 17 Aralık hem de 25 Aralık operasyonunu düzenleyen o dönemin emniyet müdürleri ve FETÖ elebaşı hakkında iki ayrı iddianame düzenledi. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi "17 Aralık

kumpas" davasını, İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi de "25 Aralık kumpas" davasını karara bağladı. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, terör örgütü elebaşı firari Fetullah Gülen, ABD'deki Hakan Atilla davasında tanıklık yapan Hüseyin Korkmaz ile eski Emniyet Müdürü Yakub Saygılı'nın da aralarında bulunduğu 71 sanıklı "25 Aralık darbeye teşebbüs" davasına ilişkin kararını 24 Aralık 2018'de verdi. Mahkeme heyeti, sanıklar Yakub Saygılı, Kazım Aksoy, Yasin Topçu, Mahir Çakallı, Arif İbiş, Mustafa Demirhan, Mehmet Habib Kunt, İbrahim Şener, Mehmet Fatih Yiğit ve Mehmet Akif Üner'in "cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs" suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmasını kararlaştırdı. Sanıklar Yakub Saygılı, Kazım Aksoy, Yasin Topçu, Arif İbiş, Mehmet Habib Kunt, İbrahim Şener, Mehmet Fatih Yiğit ve Mehmet Akif Üner'i "özel hayatın gizliliği ihlal" ve "haberleşmenin gizliliğini ihlal" suçlarından ayrı ayrı toplam 127 yıl 4 ay 15 gün hapis cezasına çarptıran mahkeme, Mustafa Demirhan'a da bu suçlardan toplam 131 yıl 10 ay 15 gün hapis cezası verdi. Firari sanıklar FETÖ elebaşı Fetullah Gülen, ABD'deki Hakan Atilla davasında tanıklık yapan Hüseyin Korkmaz, eski Emniyet Müdürü Hamza Tosun ile Sinan Dursun, Engin Filiz ve Sinan Sağyalavaç'ın dosyasının tefrik edilmesine karar veren heyet, 24 sanığın tüm suçlardan beraatine, diğer sanıkların da benzer suçlardan çeşitli oranlarda hapis cezasına çarptırılmasına hükmetti. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi de örgüt elebaşı Gülen ile eski emniyet müdürleri ve Hüseyin Korkmaz'ın da aralarında bulunduğu 10'u tutuklu, 6'sı firari 67 sanığın yargılandığı davaya ilişkin 18 Mart 2019'da karar verdi. Mahkeme heyeti, Yakub Saygılı, Kazım Aksoy, Yasin Topçu, Nazmi Ardiç, İbrahim Şener, Mehmet Akif Üner, Arif İbiş, İsmail Arpacı, Mustafa Demirhan, Mehmet Sait Sevinç, Ahmet Kalender, Ahmet Üzümcü, Ayhan Arıkanoglu, Duran Denizci ve Adem Atik'in "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan

kaldırmaya teşebbüs" suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapisle cezalandırılmasına hükmetti. Mahkeme, sanıklar Yakup Saygılı, Kazım Aksoy, Yasin Topçu, İbrahim Şener ve Mehmet Akif Üner'i ayrıca, Erdoğan ile eski bakanlar Mehmet Zafer Çağlayan ve Muammer Güler'e karşı "haberleşmenin gizliliğini ihlal etme" suçundan toplam 28 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırdı. Sanıklar Yakup Saygılı, Kazım Aksoy, Yasin Topçu, İbrahim Şener ve Mehmet Akif Üner'e, eski bakanlar Mehmet Zafer Çağlayan, Muammer Güler ve Egemen Bağış'a yönelik "özel hayatın gizliliğini ihlal etme" suçundan da toplam 13 yıl hapis cezası verildi. Bu sanıkların her biri 41 yıl altışar ay hapse mahkûm edilmiş oldu. Mahkeme, o dönem başbakan olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, eski bakanlar Zafer Çağlayan ve Muammer Güler'e karşı "özel hayatın gizliliğini ihlal" suçundan sanık Arif İbiş'i 13 yıl, Mustafa Demirhan'ı 28 yıl 6 ay, İsmail Arpacı ve Mehmet Sait Sevinç'i 4 yıl altışar ay, Ömer Atalay ile Sefa Erdal'ı da 28 yıl altışar hapis cezasına çarptırdı. Sanıklar Nazmi Ardiç, Ahmet Kalender, Ahmet Üzümcü, Ayhan Arıkanoglu, Duran Denizci, Adem Atik'i eski bakan Erdoğan Bayraktar'a yönelik "haberleşmenin gizliliğini ihlal etme" suçundan 10 yıl ikişer ay hapse mahkum eden mahkeme, sanık Mutlu Acil'in "nitelikli dolandırıcılık" suçundan 1 yıl 8 ay hapis ve 6 bin 509 lira adli para cezasına çarptırılmasına karar verdi.”

19

Yukarıda özetlenen olaylar bir yargısal darbe girişimi midir? Bu soruya hem evet ve hem de hayır yanıtı verilebilir. ‘Evet’ denilmesine yol açan temel etmen kimi yargı organlarının kendilerine verilen yasal yetkileri aşarak mevcut hükümeti devirmek için eyleme geçmiş olduklarını görmüş olmaktır. Aynı şekilde, FETÖ olarak bilinen örgütün kim yargı mensubu olan üyelerinin bazı kişilerin tutuklanması ve akabinde

¹⁹ Anadolu Ajansı. 17.12.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/17-25-aralik-fetonun-yargisal-darbe-girisimi/2079941>

cezalandırılması için yasal süreci başlatmış olmalarıdır. Statüleri gereği haklarında dava açılabilmesi ya da telefonlarının dinlenmesi izne bağlı olan bazı şüpheliler hakkında yasal izin alınmamış olması da bu görüşü desteklemektedir. Bu kişilerin daha sonra yurt dışına kaçmış olmaları bu görüşü daha da güçlendirmektedir. Yukarıdaki haber de belirtildiği üzere FETÖ mensubu yargı mensuplarının amacı hükümeti devirmektir. Bu bir yargısal darbe girişimidir.

‘Hayır’ denilmesine yol açan temel etmen ise var olduğu anlaşılan yolsuzlukların üzerine gitmeye çalışan yargı mensuplarının engellenmiş olmalarıdır. Şüphelilerin kovuşturulmasının önlenmesi ve daha sonraki aşamalarda haklarındaki kovuşturmaların durdurulması bu görüşe güç kazandırmaktadır. Haklarında yolsuzluk iddiası bulunan bazı bakanların daha sonra tarafsız ve bağımsız yargı mensuplarında kovuşturulmamış olması ve ortaya çıkan paraların kendilerine iade edilmiş olması da üzerinde durulması gereken bir başka önemli olgudur.

Kanımca, 17-25 Aralık örnek olayı, karşı yöndeki iddia ve gerekçeler ne olursa olsun, başarısız kalmış bir yargısal darbedir.

Nitekim Sabah’a göre Yargıtay 13. Ceza Dairesi yerel mahkeme tarafından sanıklara verilen cezaları onaylayan kararından şu saptamalara yer vermiştir: “Yargıtay, 17-25 Aralık sürecinde kumpasın her iki ayağında da FETÖ’cü savcı ve polislerin doğrudan hükümeti hedef alarak örgüt talimatıyla hareket ettiğine karar verdi. 25 Aralık’ta yaşananlar kumpas sürecinin bir parçası olarak darbe girişimi olarak tescillendi, sanıklara verilen cezalar onandı. FETÖ’nün 17 Aralık yargı- polis kumpası sürecinin ikinci dalga operasyon ayağı olan 25 Aralık’ta yaşananlarla ilgili İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi’nde görülen 65 sanıklı davada 10 sanığa ağır müebbet, diğer sanıklara çeşitli oranlarda hapis cezaları verilmişti. Terör davalarının incelemesini

yapan Yargıtay 3'üncü Ceza Dairesi, 25 Aralık davasında verilen cezaları onadı, 25 Aralık kumpasının hükümete darbe olduğunu tescilledi. Yargıtay, 17 Aralık ve 25 Aralık sanıklarının eylemlerinin ve hizmet ettikleri amaçların benzer ve aynı olduğuna dikkat çekerek, sanıkların Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırma saikiyle hareket ettiklerini bildirerek; amaçlarının direnç oluşturduğunu kabul ettikleri kişi ve kurumları etkisizleştirmek ve ortadan kaldırmak, bu amaçla pek çok operasyon ve denemeden sonra operasyonlarını en büyük direnç noktası olarak gördükleri mevcut hükümete çevirdiklerini vurguladı. Kararda, FETÖ/PDY terör örgütü tarafından yargı ve emniyetteki mensupları eliyle hükûmeti yıkmaya kastı ile 25 Aralık darbe girişiminin uygulamaya konulduğu, 17 Aralık darbe girişiminin etkileri devam ederken kamuoyu nezdinde oluşturulan yolsuzluk algısını devam ettirmek amacıyla örgüt mensubu Cumhuriyet Savcısı Muammer Akkaş tarafından ikinci operasyon için düğmeye basıldığı belirtildi.”²⁰

Bu konuda bir açıklama yapan DEVA Partisi Genel Başkanı Ali Babacan, 17-25 Aralık soruşturmalarına ilişkin olarak görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "O günkü iktidara yönelik minik bir darbe teşebbüsüydü... Yargı ve polis teşkilatına nüfuz etmiş bir grubun belli dosyaları uzun zamanca bekleterek o günkü iktidara yönelik minik bir darbe teşebbüsüydü.”²¹

Örnek Olay 3: Anayasa Referandumunda Geçersiz Oyların Yüksek Seçim Kurulu (YSK) Kararıyla Geçerli Kabul Edilmesi (2017)

16 Nisan 2017’de yapılan Anayasa referandumunda geçersiz oy kullanılması ile ilgili olarak Yüksek Seçim

²⁰ Sabah. 26.06.2023. Yargıtay’dan 25 Aralık kumpasına darbe tescili.

²¹ Euronews. 08.07.2020.

Kurulu'nun geçersiz oy zarflarını geçerli kabul etmesi yargısal darbenin bir başka örneğidir. YSK kararında şu ifadelere yer verilmişti: "Bazı sandık kurullarının seçmene oy pusulası ve zarflarını sandık kurulu mührüyle mühürlemeden verdikleri yolundaki yoğun şikâyetler üzerine bugün toplanan Yüksek Seçim Kurulu, sandık kurulu mührü taşımayan oy pusulası ve zarfların dışarıdan getirilerek kullanıldığı kanıtlanmadıkça geçerli sayılmasına karar vermiştir."

Yüksek Seçim Kurulu ve 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu ile İlgili Kararı:

YSK 17 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa Değişikliği Referandumu'nda yasal açıdan geçersiz olan oy zarflarının geçerli olduğuna karar vermiştir: "Yurt İçi ve Yurt Dışı Seçmen Kütüğü dâhil Ülke Geneli; 58.291.898 kayıtlı seçmenden 49.798.855'inin oy kullandığı, buna göre Halkoymasına katılma oranının % 85.43 olduğu, kullanılan oylardan 48.936.604 oyun geçerli, 862.251 oyun geçersiz sayıldığı, geçerli oylardan 25.157.463 oyun "EVET" oyu, 23.779.141 oyun "HAYIR" oyu olduğu, "EVET" oylarının geçerli oylara oranının % 51.41, "HAYIR" oylarının geçerli oylara oranının % 48.59 olduğu birleştirme tutanağı ile (Anayasa Değişikliği Halkoyması Sonuç Tutanağı) tespit edilmiştir."

Konu ile ilgili yasa maddesi ise şu hüküm yer alıyor. "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un "Sandığın açılması ve zarfların sayımı" ile ilgili olan 98'inci maddesi şöyle: "Sandık kurulunca verilen biçim ve renkte olmayan, üzerinde ilçe seçim kurulu ve sandık kurulu mührü bulunmayan, tamamı yırtılmış olan, üzerinde ilçe seçim kurulu ve sandık kurulu mührü dışında herhangi bir mühür, imza, yazı, parmak izi veya herhangi bir işaret bulunan zarflar geçersiz sayılır."

BBC'nin olayla ilgili haberinde şunlar vurgulanıyor: “Anayasa değişikliği ile ilgili referandum sonuçlarına dair en büyük tartışma, Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) "mühürsüz oyların kabul edileceği" ile ilgili açıklaması etrafında yaşanıyor. Muhalefet, bu karar üzerine seçime itiraz etmeye hazırlanırken, YSK ise daha önce de uygulandığını savunuyor... YSK tarafından Pazar günü oylama devam ederken yapılan açıklamada, bazı sandık kurullarının seçmene oy pusulası ve zarflarını sandık kurulu mührüyle mühürlemeden verdikleri yolundaki yoğun şikâyetler üzerine Kurul üyelerinin toplandığı belirtildi.”²²

AYM Başkanı Zihni Arslan Mahkeme'nin 55 kuruluş yıldönümü nedeniyle yaptığı konuşmada bu olaya değinerek şunları söylemiştir. “Anayasal demokrasilerde yetki haritasını çizen kurucu iktidar, başka bir ifadeyle anayasa koyucudur. Yetki haritası ise anayasadır. Elbette çizilen sınırların hukuk devletini tüm kurum ve kurallarıyla tesis etmede yetersiz olduğu söylenebilir. Ancak değişinceye kadar mevcut anayasal sınırlar hepimizi bağlamaktadır. Dolayısıyla bir anlamda bu sınırların koruyuculuğunu yapmakla görevli olan Anayasa Mahkemesinden anayasal sınırların dışına çıkması beklenemez. **Anayasa koyucunun, lafzı, anlamı ve amacı bakımından açık bir şekilde düzenlediği kuralları yorum yoluyla değiştirmek esasen Mahkeme eliyle anayasa değişikliği yapmak anlamına gelir. Bunun da yargısal eylemcilik ve meşruluk tartışmasına yola açacağı her türlü izahtan varestedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesinin “hak eksenli” yaklaşımının, anayasal sınırlar içinde kalarak ve yargısal eylemciliğ tevessül etmeden temel**

²² Özdemir, Ö. (2017) Mühürsüz oy' tartışmalarının hukuki boyutu ne? 17 Nisan 2017. BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39613985>.

hak ve hürriyetleri koruması şeklinde anlaşılması gerekir.”
(25 Nisan 2017) ²³

Ankara'da CHP Parti Meclisi toplantısının açılışında konuşan Kılıçdaroğlu ise aynı konuda şunları söylemiştir: "AYM Başkanı bu referandumun şaibeli olduğunu, meşruluğunun olmadığını AYM'nin 55'nci kuruluş yıl dönümünde açıkça ortaya koymuştur. AYM Başkanına bu duyarlılığı için yürekten teşekkür ediyorum. Bunu söyleyen parti genel başkanı, sıradan bir hâkim, üniversitede bir hoca da değil. Bunu söyleyen AYM Başkanı ve bugün söylemiştir". ²⁴

Bu görüşlere yanıt veren Yüksek Seçim Kurulu (YSK) şu görüşleri ileri sürmüştür: "Henüz sandık sonuçları belirmeden ve tercihler üzerindeki olası etkisi bilinmeden alınan bu karar, eşitlik ve tarafsızlık ilkesine de uygun objektif bir karardır. Bu itibarla Kurul kararının (mühürsüz oy pusulalarının geçerli kabul edilmesi) seçimin neticesine tesir eden bir müdahale olarak değerlendirilmesi mümkün değildir".

Başkan Arslan'ın sözleri adını koymasa da **açıkça bir yargısal darbeyi işaret** etmektedir.

Bu örnek de, modern yargısal darbelere dair çeşitli örnekleri temsil etmektedir. Bu tür durumlar, demokratik değerlere, hukukun üstünlüğü ilkesine ve temel insan haklarına yönelik potansiyel tehditleri yansıtabilir. Yargı sistemlerinin bağımsız ve tarafsız olması, demokratik toplumların temel taşlarından biridir.

²³ Arslan, Z. (2017) Anayasa Mahkemesi Başkanı Zühtü Arslan'ın AYM'nin 55. Kuruluş Yıldönümü Açış Konuşması. https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6261/2017_baskanin_acilis_konusmasi.pdf.

²⁴ BBC Türkçe. (2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39703654>.

Örnek Olay 4: Can Atalay Davası ve Sonrası Ortaya Çıkan Yargısal Darbe (2023)

Gezi davası kapsamında, "Hükümeti devirmeye teşebbüse yardım etme" iddiasıyla 18 yıl hapis cezasına çarptırılan ve 25 Mayıs 2022'de tutuklanarak cezaevine konulan Can Atalay, 14 Mayıs 2023 seçimlerinde Hatay'dan milletvekili seçildi.

Yargısal Darbenin Gelişim Çizgisi:

- ✓ GEZİ DAVASINDAN TUTUKLU CAN ATALAY HATAY MİLLETVEKİLİ SEÇİLDİ.
- ✓ MAZBATASINI ALDI.
- ✓ ADI TBMM'DE OKUNDU VE KOMİSYON ÜYESİ SEÇİLDİ.
- ✓ ANCAK TAHLİYE EDİLMEDİ VE DAHA SONRA CEZA ALDI VE HÜKÜMLÜ OLDU.
- ✓ AYM'YE HAK İHLALİ DAVASI AÇTI.
- ✓ AYM HAK İHLALİ KARARI VERDİ VE ATALAY'IN TAHLİYE EDİLMESİNİ İSTEDİ.
- ✓ YEREL MAHKEME KARARA UYMADI VE AYM2NİN YETKİSİZ OLDUĞUNU BELİRTTİ.
- ✓ DOSYAYI YARGITAY 3. DAİRESİNE GÖNDERDİ.
- ✓ YARGITAY AYM'NİN YETKİSİZ OLDUĞUNU BELİRTEREK ATALAY'IN TUTUKLULUĞUNUN DEVAMINI İSTEDİ.
- ✓ AYRICA AYM ÜYELERİ HAKKINDA SUÇ DUYURUSUNDA BULUNDU.
- ✓ ERDOĞAN AYM'NİN YARGITAY'I HAFİFE ALMAMASI GEREKTİĞİNİ SÖYLEDİ.
- ✓ ATALAY İKİNCİ KEZ HAK İHLALİ NEDENİYLE AYM'YE BAŞVURDU.
- ✓ AYM BAŞVURUYU KABUL EDEREK VE DAHA ÖNCE VERDİĞİ KARARI DAHA DA SOMUTLAŞTIRARAK YENİ BİR HAK İHLALİ

KARARI VERDİ. KARAR YARGITAY'A VE 13. AĞIR CEZA MAHKEMESİNE GÖNDERİLDİ.

- ✓ AĞIR CEZA KARARI UYGULAMADI VE YARGITAY 3. CEZA DAİRESİNE GÖNDERDİ.
- ✓ CEZA DAİRESİ AYM KARARIN HUKUKSAL DEĞERİ OLMADIĞINA VE UYGULANMAMASINA KARAR VERDİ. YARGITAY'DA AYM'NİN 9 ÜYESİNİN YARGILAMMASI İÇİN İDDİANAME HAZIRLIKLARINA BAŞLANDIĞI ÖĞRENİLDİ.
- ✓ AYM BAŞKANI AYM KARARLARININ UYGULANMASININ ZORUNLU OLDUĞUNU SÖYLEDİ.
- ✓ ERDOĞAN'IN TBMM BAŞKANI İLE GÖRÜŞEREK ATALAY HAKKINDAKİ YARGITAY KARARININ TBMM'DE OKUNARAK ATALAY'IN MİLLETVEKİLLİĞİNİN DÜŞÜRÜLMESİNİ İSTEDİĞİ ÖĞRENİLDİ.
- ✓ TBMM BAŞKANI SORUNUN SUHULETLE ÇÖZÜMLENMESİ GEREKTİĞİNİ SÖYLEDİ.
- ✓ YARGITAY BAŞKANI ORTADA SADECE İKİ YARGI ORGANI ARASINDA YORUM FARKI BULUNDUĞUNU İLERİ SÜRMÜŞTÜR.

Ortaya Çıkan Anayasal, Hukuksal ve Siyasal Sonuçlar:

1) Yargı organlarının verdikleri kararlarla anayasal düzen yakından etkilenmiştir; işlevsel etkinliğini ve verimliliğini yitirmiştir.

2) Kişilerin hukuk güvenliği ortadan kalkmıştır.

3) Hukukun güvenilirliği ortadan kalkmıştır.

4) Yargının bağımsız ve tarafsız olmadığı açıklıkla ortaya çıkmıştır.

5) Yargının siyasal baskılar açık olduğu anlaşılmıştır.

6) Yargı bağımsızlığı, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkeleri yok olmuştur.

7) Anayasa'nın çok açık olan 153 üncü maddesine karşın AYM kararı uygulanmamıştır. Yargıtay ve bazı mahkemeler AYM kararını hukuk açısından değersiz bulmuşlar ve uygulamayacaklarını ifade etmişlerdir.

8) Ülke anayasasız bir devlet konumuna dönüşmüştür.

9) Ortaya çıkan durum ülkenin anayasal düzenini temelden bozmuştur.

10) Milletvekili seçilmesine ve mazbatasını almasına karşın TBMM üyeliğine kavuşamamıştır.

11) Devlet organlarının işlevsel sorumlulukları yerine getirilemez olmuştur.

12) Anayasa koyucunun böyle bir sonucu öngörmedikleri açık bir gerçektir.

13) Çıkarılan yapay bir hukuksal ve anayasal tartışma ile siyasal iktidarın istemediği sonuçların bizzat yargı tarafından engellendiği anlaşılmıştır.

14) Anayasa'nın bireysel başvuru hakkının düzenlenmesine ilişkin hükümleri hem üst yargı organları ve hem de yerel mahkemeler tarafından siyasal güdülerle uygulama alanına konulmamıştır.

15) Anayasa'nın 153. maddesinde yer alan "Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazete'de hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar" hükmünü getirmektedir. Bu hükme saygı duyulmamıştır.

16) Anayasa'nın 158 inci maddesinin son fıkrası şu hükmü içermektedir: “Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.”

17) Alt mahkeme ve Yargıtay 3. Ceza Dairesi AYM'nin kararını temelsiz olarak nitelemişler ve AYM kararına uymayı reddetmişlerdir.

19) Yargıtay yargıçları AYM üyeleri hakkında ceza kovuşturması yapılmasını istemişlerdir.

20) Böylelikle Türkiye AYM kararlarının tanınmadığı ve uygulanmadığı bir ülke durumuna düşmüştür. Yargıtay'ın iki kez üst üste aldığı kararlar yukarıda sıralanan tüm ölçütleri tam anlamıyla karşılamaktadır.

Yukarıda sıralanan gerekçeler çerçevesinde açıklıkla söylenebilir ki **ülkemizde yeni bir yargısal darbe daha meydana gelmiştir.**

Örnek Olay 5: Mahkeme kararlarıyla bireysel hakların ihlal edilmesi ve yargısal darbe

Yargısal darbeler konusunda ele alacağımız son örnek olay mahkeme kararlarıyla yargısal darbe yapılması olasıdır. Bu konuda ortaya çıkan son hukuksal olgu 31.Mart.2024 tarihinde yapılan yerel seçimler sonrasında yaşanmıştır. Seçimleri açık ara ile kazanan DEM Partisi adayı Abdulahat Zeydan'a mazbata verilmesi Van İl Seçim Kurulu tarafından reddedilmiş ve mazbata seçimi ikinci olarak tamamlayan Ak Parti adayına verilmiştir.

BBC Türkçe web sayfasının konuyla ilgili haberi şöyle: “Pazar günü yapılan yerel seçimlere resmi olmayan sonuçlara göre Van Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı yüzde 55,48 oyla DEM Parti adayı Abdullah Zeydan kazanmıştı. AKP adayı Abdulahat Arvas oyların yüzde 27,15'ini, Yeniden Refah Partisi

adayı Abdullah Sadıksoy da yüzde 5,37'sini almıştı. Van'ın tüm ilçelerinde de, yerel seçimleri DEM Parti kazanmıştı. DEM Parti Merkez Yürütme Kurulu (MYK), Adalet Bakanlığı'nın başvurusu üzerine, Pazar günü yapılan yerel seçimlerde Van Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Abdullah Zeydan'ın memnu (yasaklı) haklarının geri alındığını açıklamıştı. Memnu haklarının elinden alınması, Zeydan'ın seçilme hakkını yitirmesi, itiraz başvurularından sonuç çıkmazsa mazbatasının verilmemesi anlamına geliyor. DEM Parti Sözcüsü Ayşegül Doğan, halkın ortaya koyduğu iradeye saygı duyulması gerektiğini söyledi. Doğan, "Bu hukukun gereğidir, bu bir lütuf değildir. Alınan bu yanlış karardan derhal geri döñülsün" dedi. Parti MYK'sından yapılan yazılı açıklamada da, partinin Van'da büyükşehir dâhil, 14 belediyenin tümünü kazandığı anımsatıldı. Açıklamada, "Van halkı iradesini net ve en güçlü şekilde sandığa yansıtmıştır. Bu güçlü irade, aynı zamanda kayyım rejimine verilen bir cevaptır" denildi. Ayrıca Adalet Bakanlığı'nın itirazı üzerine, Abdullah Zeydan'ın memnu hakkının iadesi kararının hiçe sayıldığı vurgulandı: "Van Büyükşehir Belediye Eş Başkanımız Abdullah Zeydan, tüm hukuki prosedürlerini tamamlayarak Yüksek Seçim Kurulu'na başvurmuş, adaylığı yapılan incelemeler sonucu YSK tarafından kabul edilmiştir. Zeydan, Van'da halkın büyük çoğunluğunun desteğini alarak seçilmiştir. Ancak 29 Mart 2024 Cuma günü mesai bitimine 5 dakika, seçime 2 gün kala Adalet Bakanlığı idari bir karar ve yazıyla, 2022 yılında memnu haklarını alan ve tüm yasal denetimlerden geçen Zeydan'ın memnu haklarına itiraz etmiştir. Yetkili savcılık, talimat niteliğindeki bu idari itiraz yazısı üzerine kesinleşmiş memnu hak kararını veren mahkemeye yeniden başvurmuştur. Mahkeme aynı gün kesinleşmiş memnu hak kararını geri almış ve memnu hak talebini reddetmiştir. Karar henüz kesinleşmeden, yani itiraz ve temyiz hakkı kullanılmadan hemen YSK'ye bildirimde bulunmuştur. Memnu haklar, mahkûmiyet kararı nedeniyle kişiye temel hak kısıtlamaları demek. Memnu yani yasak hakların

iadesi, belli bir suçtan hüküm giymiş olanların seçme seçilme hakkı dâhil, kısıtlanan temel haklarının, hükmün infazının tamamlanması veya beraat edilmesi halinde geri verilmesi anlamına geliyor. Abdullah Zeydan'ın yasaklı haklarının mahkeme tarafından iade edilmesinin ardından, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) Zeydan'ın belediye başkan adaylığı başvurusunu kabul etmişti. Adalet Bakanlığı'nın başvurusu ile mahkeme şimdi bu hakkı geri aldı.”²⁵ İl Seçim Kurulu seçim mazbatasının ikinci adaya verilmesine karar verdi.

Mahkemenin bu kararı hukuksal süreç açısından aşılması zor pek çok engeli beraberinde getirdi. Sorun yargı yoluyla çözümlenmeye çalışılsaydı Yargıtay'daki temyiz sürecinin uzun sürecektir olması nedeniyle sorun yıllarca çözümlenemeyecekti. Ancak, YSK'na yapılan itiraz sonucunda YSK İl Seçim Kurulu'nun kararını iptal etti ve seçilmiş başkanın göreve başlamasına karar verdi.

Yerel mahkemenin başlatmış olduğu yargısal darbe girişim düzeyinde kaldı ve sonuç vermedi. Ancak sonuç vermemiş dahi olsa bu karar yargısal darbe girişimlerinin bir başka dikkat çekici örnek olayı oldu.

Mahkeme kararıyla bireysel hakların ihlal edilip edilmediği, her bir somut olay özelinde değerlendirilmesi gereken karmaşık bir sorudur. Bir mahkeme kararının **hukuka aykırı** olması ile **keyfi olması** birbirinden farklı kavramlardır. Hukuka aykırılık, kanunun açık hükmüne uymamayı ifade eder. Keyfilik ise, mahkeme kararının somut delillerle ve hukuka dayanaktan yoksun olması, insaf ve mantık ölçülerine uymaması ve açıkça hukuka aykırılık sonucunu doğurması anlamına gelir. Bu çerçevede, bir mahkeme kararının bireysel hakları ihlal etmesi için, o kararın keyfi olması ve somut delillerle ve hukuka dayanaktan yoksun olması gerekir. Yargı darbesi ise, yargı

²⁵ BBC Türkçe, 2.Nisan.2024

organlarının, siyasi iktidar tarafından etkilenecek, hukuka aykırı kararlar vermesi ve bu şekilde siyasi iktidarın muhaliflerini susturması veya kendi çıkarlarını sağlaması anlamına gelir. Dolayısıyla, her mahkeme kararının bireysel hakları ihlal ettiği anlamına gelmediğini ve her bireysel hak ihlalinin de yargı darbesi olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmek önemlidir. Bir mahkeme kararının yargı darbesi olarak nitelendirilebilmesi için:

- ✓ Kararın keyfi olması ve somut delillerle ve hukuka dayanaktan yoksun olması,
- ✓ Kararın siyasi iktidar tarafından etkilenecek verildiğine dair somut deliller olması,
- ✓ Kararın muhalifleri susturmak veya siyasi iktidarın çıkarlarını sağlamak amacıyla verilmiş olması gerekir.

Mahkeme kararıyla bireysel hakların ihlal edilmesi, her zaman yargı darbesi anlamına gelmez. Bir mahkeme kararının yargı darbesi olarak nitelendirilebilmesi için, kararın keyfi olması (karar gerekçesinin yetersiz olması), siyasi iktidar tarafından etkilenecek verildiğine dair somut deliller olması ve muhalifleri susturmak veya siyasi iktidarın çıkarlarını sağlamak amacıyla verilmiş olması gerekir.

Yukarıda açıklanan bilgiler çerçevesinde, her ne kadar YSK kararıyla sorun çözümlenmişse de, Van İl Seçim Kurulu'nun aldığı kararın keyfi olduğu, siyasal iktidar tarafından yapılan etkiler sonucunda alındığı, muhalif bir partinin seçme ve seçilme hakkını engellediğini ve siyasal iktidara çıkar ve üstünlük sağlamak maçının belirgin olduğu kanısına varılmıştır. Bu bakımdan olay bir yargısal darbe girişimi olarak demokrasi tarihine geçmiştir.

14. YÜRÜTME TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN YARGISAL DARBE ÖRNEĞİ: TAKSİM'DE 1 MAYIS KUTLAMALARININ YASAKLANMASI

14.1. Olayların Gelişimi

Yargısal darbeler sadece yargı kurumları tarafından yapılmamaktadır; yürütme organı da çeşitli kurumları aracılığıyla Anayasal düzenin köklü olarak değiştirilmesi sonucunu yaratan kararlar alabilirler.

1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü etkinlikleri çerçevesinde 1.Mayıs.2024'te İstanbul'daki etkinlikleri sırasında meydana gelen olaylar bu açıdan önemli bir örnek olay olma niteliğini taşımaktadır.

İstanbul'da 2014 yılında aynı konuda meydana gelen gelişmeler sonucunda İstanbul Valiliği Taksim'de toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılamayacağına karar vermiştir. Bu gelişme üzerine Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK), Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve Türk Tabipleri Birliği (TTB) 10.8.2016 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvurarak Taksim'de 1 Mayıs nedeniyle yapılacak etkinliklere İstanbul Valiliği tarafından izin verilememesinin toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkını engellediğini öne sürmüşlerdir.

AYM Genel Kurulu istemin incelenebilir olduğuna karar vererek konuyu esastan görüşme kararı almıştır. AYM gerek ulusal hukukun ve gerekse uluslararası hukukun ortaya koyduğu genel ilkeleri inceleyerek talebi haklı bulmuş ve 12.10.2023 tarihinde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak hakkının yürütme organları tarafından ihlal edildiğine karar vermiştir.

Kararın gerekçesinde şu cümleler yer almaktadır: ²⁶
“...(İ)şçi ve sendika kültürünün yapı taşlarından biri olan Taksim Meydanı yalnızca 1 Mayıs günü orada olanların dayanışmasının değil, aynı zamanda emekçilerin ortak hafızasının varlığını göstermektedir. Bu durumda kendisini o kültürün bir parçası olarak gören her kişinin 1 Mayıs günlerinde Taksim Meydanı'nın ifade ettiği anlamı doğrudan tecrübe etmek ve edindiği tecrübeyi kuşaklar boyunca aktarmak için **burada bulunma hakkı vardır**. 1 Mayıs'ın Taksim Meydanı ile özdeşleşmesi nedeniyle anılan mekânın sınırlandırılması **aktarılmak istenen düşüncenin de sınırlandırılmasına** neden olmaktadır.”

AYM, Taksim'de kutlama yapılmasının engellenmesinin ‘Anayasa’nın 34. maddesinde güvence altına alınan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının engellenmesi’ olduğuna karar vermiştir. AYM bu kararıyla İl İdaresi Kanunu’nun il valisine verdiği yetkilerin de bu bağlamda kullanılmayacağına hükmetmiştir. AYM’nin kararında “Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu”nun (Venedik Komisyonu) Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan toplantı özgürlüğü hakkındaki ‘Venedik Komisyonu Görüşlerinin Derlemesi’ başlıklı belgeye atıfta bulunması da dikkat çekicidir.

Anayasa’nın 153 üncü ve 158 inci maddeleri ise yukarıda (15) ve (16) numaralı paragraflarda özetlenmiştir. Açıkça görülmektedir ki AYM kararları yürütmeyi (hükümet, yönetim ve idare) de yetki kapsamı içinde almaktadır.

1.Mayıs.2024 etkinlikleri için DİSK Taksim Meydanı’nda anmaların yapılacağını açıklamış ve başta CHP olmak üzere öteki muhalif partiler de bu görüşe katılmışlardır.

Ancak yürütme yetkilileri aksi yönde görüşler açıklamışlardır. İçişleri Bakanı’nın açıklaması şöyledir:

²⁶ Anayasa Mahkemesi’nin 12.10.2023 günlü ve 2016/14517 başvuru numaralı kararı.

“...Taksim Meydanı, ‘Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’ kapsamında belirlenen ve ilan edilen yer ve güzergâhlar arasında değildir. Çünkü Taksim Meydanı ve çevresi, konumu itibarıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü için uygun değildir. Bir hak ve özgürlüğü koruma adına, mülkiyet hakkı, serbest ticaret yapma hakkı, seyahat hak ve özgürlüğü ile diğer kişisel hak ve hürriyetleri riske edilemez. Hele ki, sosyal medyadan çağrı yapan terör örgütlerinin, ‘1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü’ kutlamalarını bir eylem ve propaganda sahası haline getirmelerine asla ve asla müsaade etmeyeceğiz.”

İstanbul Valisi’nin açıklaması ise şöyledir: “Önümüzde 1 Mayıs etkinlikleri var. Biliyorsunuz 1 Mayıs 2012 yılında itibaren Taksim’de kutlanmıyor. Dolayısıyla Taksim bu anlamda bu tür etkinliklerin tamamına kapalı. Biz başta DİSK, KESK ve benzeri kuruluşlar olmak üzere talep eden herkes ile konuştuk. Taksim’de bu sene olmayacağını kendilerine izah ettik. İstanbul’un her hangi bir yerinde uygun gördükleri bir yerde karar verirlerse bunun coşku içerisinde, günün anlamına uygun bir şekilde kutlanması için üzerimize düşeni yapacağımızı söyledik, kendi aralarında istişare ediyorlar. İnşallah her sene olduğu gibi kutlanır. Bu sene de 1 Mayıs Birlik ve Dayanışma Günü olarak emekçilerimizin bayramı olarak İstanbul’da, İstanbul’umuza yakışır bir şekilde coşku içerisinde kutlanır. Olayın taraflarıyla biz iki kez görüştük, muhtemelen bu hafta içerisinde netleşir. Kutlanacak yer itibarıyla netleşir. Biliyorsunuz 2012 yılından itibaren öyle. Taksim’in dışındaki her hangi bir alanda kutlanacak. O alanın neresi olacağına karar verip talep edecekler biz de güvenlik tedbirleri başta olmak üzere ne gerekiyorsa üzerimize yapacağız.”

Cumhurbaşkanı ise aşağıdaki sözleri ile son sözü söylemiştir: “2008 yılında 1 Mayıs’ı Emek ve Dayanışma Günü ilan ettik. 2009 yılında 1 Mayıs’ı resmi tatil ilan ederek buna son verdik. 2010 yılında da Taksim’de kutlamaya izin verdik. Buna rağmen muhalefet ve bazı marjinal gruplar 1 Mayıs’a gölge

düşürmeye çalışıyor. Taksim meydanının mitinge uygun olmadığı herkesin malumuyken bu türdeki dayatmaları doğru bulmuyorum. İstanbul’da gösteri, miting ve yürüyüş güzergâhları bellidir. Geniş çaplı buluşmalar için her iki yakada da miting alanları mevcuttur. İstanbul’da yapılacak kutlamalar için 40 ayrı güzergâh belirlenmiştir. Müsaade edilenler dışında bir alanda yürüyüş ve miting düzenlemek iyi niyetli değildir.”

1.Mayıs.2024 günü işçi sendikaları ve bazı siyasal partiler Taksim’e yürümek ve anma etkinliklerini burada gerçekleştirmek istemişlerdir. Ancak yürütme olağanüstü önlemler olarak işçilerin Taksim’e girmelerine izin vermemiştir. Sendika yetkilileri ortamı daha fazla gerginleştirmemek amacıyla kararlarından ve eylemlerinden vazgeçtiklerini açıklamışlardır.

14.2. Hukuksal Değerlendirme

İstanbul Valiliği’nin almış olduğu Taksim 1 Mayıs toplantısının yasaklanması kararı önemli ve köklü bir hukuksal sonuç yaratmıştır: Yürütme AYM’nin kararını tanımamıştır. AYM işlevsiz, etkisiz ve yetkisiz kılınmıştır. İkincisi AYM’nin kuruluş, görev ve yetkilerini düzenleyen Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi ortadan kalkmıştır. Bir başka anlatımla ülke Anayasasız bir Devlet konumuna düşürülmüştür. Bize göre bu durum bir anayasal/yargısal darbedir. Zira yürütmenin uygulaması her şeyden önce Anayasal düzende olağanüstü bir değişiklik yaratmıştır. Anayasa yapıcılarının böyle bir ortamı anayasa hazırlıkları aşamasında dahi öngörebilmiş ve kabul edilebilir bulmuş olmaları olanaklı değildir. Öte yandan ortaya çıkan durum anayasal hukuk sisteminin işleyişini temelden değiştirmiştir. Zira temel insan hak ve özgürlüklerinden olan yasa önünde eşitlik, işçilerin sendikal hakları, ifade özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakları ellerinden alınmış ve bu anayasal hakları korumak isteyen Anayasa Mahkemesi işlevsiz ve etkisiz kılınmıştır. Bu nedenle yürütmenin yaklaşımı

anayasal düzeni köklü şekilde değiştirmiştir. Bu köklü değişimin anayasanın hazırlanması aşamasında düşünülmüş ve kabul edilmiş olması olanaklı değildir. Aynı şekilde, erkler ayrılığı ilkesi ve sistemi de çığnemiş ve geleneksel kuvvetler ayrılığı ilkesi yürütmenin bu eylemi nedeniyle işlevsiz ve etkisiz bırakılmıştır.

Anayasal düzeni değiştirmek ise anayasanın temel maddelerini değiştirmek veya yürürlükten kaldırmak anlamına gelir. Oysa Anayasal düzen, bir ülkenin siyasal, toplumsal ve hukuksal sisteminin temelini oluşturan ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan kurallar ve kurumlar (AYM gibi) bütünüdür. Bu düzen, anayasa ve diğer yasalarla belirlenir ve toplumun kararlılığı ve huzuru için yaşamsal önem taşır. Yürütmenin aldığı karar ve kararların uygulanma biçimi anayasal düzeni köklü olarak etkilemiştir.

Yürütmenin Taksim uygulaması aynı zamanda hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü devleti ilkelerine de aykırıdır. Hukuk devletinde yürütme eylem ve işlemlerini hukuka dayandırmalıdır. Her ne kadar valilik kararı 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun valilere verdiği yetkilere dayandırmış olsa da AYM bu gerekçeyi reddetmiştir. Bu karara uyması hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan yürütme organı kararı tanımamıştır. Yürütmenin AYM kararını keyfî bir şekilde görmezden gelmesi anayasa hukukuna ve evrensel hukuk ilkelerine aykırıdır. Kaldı ki yürütme yetkilerini kullanırken temel insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı ve ihlal edici nitelikte davranamaz. Üstelik yürütmenin toplantıyı engelleme gerekçesi açık bir şekilde ortaya konulamamıştır. İleri sürülen gerekçeler ise kamu düzeni, güvenliği ve ekonomik girişim özgürlüğünün engellenmesi gibi kavramlara dayansa da bu gerekçeler AYM tarafından geçerli kabul edilmemiştir.

Üzerinde durulması gereken bir başka hukuksal konu da orantılılık ilkesidir. Yürütmenin aldığı önlemler, engellemek istediği riskle orantılı olmalıdır. Taksim’de toplantıyı yasaklamayı gerektirecek büyüklükte bir riskin mevcut olup olmadığı konusu ise tartışmalıdır.

Daha önce de tanımlandığı üzere, yargısal darbeler genellikle anayasa mahkemeleri veya üst düzey yargı organları tarafından gerçekleştirilir ve meşru hükümetin yetkilerini ele geçirmeye veya anayasal düzeni alt üst etmeye yöneliktirler. Her ne kadar yargısal darbe anayasal düzeni yargı organlarının yetkisini kötüye kullanarak zorla ve anayasaya aykırı şekilde değiştirme girişimi olarak tanımlansa da yürütmenin de kimi uygulamalarıyla anayasal düzende köklü değişikliklere yol açabileceği Taksim örneği ile ortaya çıkmıştır. Burada eksik olan nokta yürütmenin bu kararlarla mevcut meşru hükümeti devirme gibi bir amaçtan söz edilemeyecek olmasıdır.

15. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yargısal darbe ve yargısal eylemcilik siyaset bilimi alanına yeni girmiş kavramlardır. Her ne kadar etimolojik olarak ele alındığında bu yeni kavramlar daha çok kamu hukuku ile ilgili görünse de yarattıkları sonuçlar bakımından siyaset bilimini daha yakından ilgilendirmektedir. Olaylar yargı ve hukuk alanında gelişse de sonuçlar siyasal ortamda ortaya çıkmaktadır. Anayasal düzenini değişmesi ya da değişmeye zorlanması gibi sonuçlar siyaset biliminin temel inceleme konularıdır.

Giriş bölümünde de işaret edildiği üzere yargısal darbe ve yargısal eylemcilik Dünya’nın öteki ülkelerinde olduğu üzere ülkemizde de meydana gelmektedir. Bu çalışma da yargısal darbe özet olarak yargı organlarının hukuksal kararları ile anayasal düzeni değiştirmeye çalışan olgular olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında yargısal darbeler, kimi zaman ülkenin

anayasal düzeninin değiştirmeye yönelecek kadar olumsuz görünümeler kazanırken; yargısal eylemcilik yargı organlarını yetki sınırlarını aşarak karar alma ve yorum yapmalarındır.

İncelememizde hem yargısal darbelerin ve hem de yargısal eylemcilik sınıfına giren olguların evrensel ve ülkesel örnekleri verilmiştir. Daha sonraki bölümlerde özellikle yargısal darbeye yol açan nedenler ve bu darbelerin hukuksal, siyasal ve anayasal sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye özelinde bakıldığında ise Anayasa Mahkemesi kararlarında somutlaşan yargısal eylemcilik konusuna değinilmiş ancak özellikle yargısal darbe olguları üzerinde odaklanılmıştır. Bu bağlamda dört örnek olayın çözümlemesi yapılmıştır. Örnek olaylar Anayasa Mahkemesi'ni, Yargıtay'ı, Yüksek Seçim Kurulu'nu ve yerel yargı yerlerini inceleme konusu yapmıştır.

Bu incelemeler açıkça göstermektedir ki ülkemizde yargısal darbeler yaşanmıştır. Benzer olguların gelecekte de yaşanması olasıdır. Hatta yürütmenin dahi kimi uygulamalarıyla anayasal düzende köklü, kabul edilemez ve beklenmeyecek değişikliklere neden olabileceği açıklıkla ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde yargısal eylemcilik konusunda kimi araştırmalar vardır. Ancak yargısal darbe konusunda yapılan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yargısal darbe konusunda daha fazla araştırma ve bilimsel toplantılar yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede üniversitelerin, düşünce kurumlarının ve özellikle TBMM'nin inceleme ve soruşturma etkinlikleri önem kazanmaktadır. Yargısal darbe konusunda değerlendirme yapan kişi ve kurumlar mevcut Anayasa'da yargı organlarını, görev, yetki ve sorumluluklarında belirsizlikler ve muğlaklıklar bulunduğunu ileri sürmekte ve yapılacak yeni bir anayasa düzenlemesinde bu konulara açıklık getirilmesini önermektedirler. Kanımızca, mevcut Anayasa'da herhangi bir belirsizlik bulunmamaktadır. Anayasa'nın 159 uncu maddesi

konuyu açıklıkla düzenlemiştir. Ancak kararı benimsemeyenler esas olarak siyasal güdülerle hareket etmektedirler.²⁷

İncelemede ele alınan örnek olaylar Türkiye demokrasisi ve insan hak ve özgürlükleri açısından önemli gerilemeler ifade etmektedir. Uluslararası endekslerde Türkiye'nin demokrasi alanında ciddi puan kaybetmesi, alt sıralara düşmesi ve “hem otoriter ve hem de kimi demokratik özellikleri içinde barındıran (seçim gibi) **“hibrit rejimler”** sınıfına alınmasının ve hak ve özgürlükler açısından **“özgür olmayan”** ülkeler sınıfına alınmasının gerekçeleri bu bağlamda anlam ifade etmektedir.

²⁷ Bu konuda karşı görüş için bakınız: Mehmet Uçum. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarındaki sorunlar. AA. 26.01.2024. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-anayasa-mahkemesinin-bireysel-basvuru-kararlarindaki-sorunlar/3119940>.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2020) Fetö'nün Yargısal Darbe Girişimi. 17.12.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/17-25-aralik-fetonun-yargisal-darbe-girisimi/2079941>
- Coşkun, N. (2017) Resmi İdeoloji ve Yargısal Aktivizm. DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36. s. 59-86.
- Ergül, O. (2013) Berraklaştırılmayan Bir Kavram: “Yargısal Aktivizm”. Barolar Birliği Dergisi Cilt Ocak-Şubat 2013, Sayı 104, s. 37. <https://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2013-104-1241>
- Fendoğlu, H. T. (2024) Yasama Dokunulmazlığı ve Yargısal Aktivizm. DOI: 10.54049/taad.1418042
- Korucu, S. (2013a) Yargısal Aktivizm Kuramı. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/81247/331989.pdf?sequence=1>
- Korucu, S. (2013b) Yargısal Aktivizmin Kavramsal Analizi. Liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 69-70, Kış-Bahar 2013, s. 201-225.
- Okutan, M. E. (2017) Yargısal Aktivizm: Türk Anayasa Mahkemesi Örneği. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/116787>
- Özbudun, E. (2007) Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi z 62-3. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/53006/11619.pdf?sequence=1>
- Özdemir, Ö. (2017) Mühürsüz Oy Tartışmalarının Hukuki Boyutu Ne? 17 Nisan 2017. BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39613985>

- Schilling, T. (2019) Alec Stone Sweet's “Juridical Coup d’État” Revisited: Coups d’État, Revolutions, Grenzorgane, and Constituent Power. Published online by Cambridge University Press: 06 March 2019. file:///C:/Users/User/Downloads/alec-stone-sweets-juridical-coup-detat-revisited-coups-detat-revolutions-grenzorgane-and-constituent-power.pdf.
- Sevinç, M. (2008). Kronik: Devletin Siyasal Partilerle Sınavı: AKP’nin Kapatılması Davası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(02).
- Sweet, A. S. (2007) The Juridical Coup d’État and the Problem of Authority. The German Law Journal, Vol. 8, pp. 915-28, 2007. https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/5181/The_Juridical_Coup_d_%25C3%2589tat_and_the_Problem_of_Authority.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
- Uçum, M. (2024) Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarındaki Sorunlar. AA. 26.01.2024. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-anayasa-mahkemesinin-bireysel-basvuru-kararlarindaki-sorunlar/3119940>.

KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ OLGUSU İLE KENT DİRENÇLİLİĞİ VE KENTSEL DOĞRUSAL ALTYAPILAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Firuz Demir YAŞAMIŞ¹

1. GİRİŞ

2023 yılında IPCC ² tarafından yayınlanan İklim Değişikliği Sentez Raporu'ndan aşağıya alıntıladığım bölümler sorunun önemini açıklıkla ortaya koymaktadır: *“Temel olarak sera gazı yayılımları yoluyla yapılan insan etkinlikleri, tartışmasız bir şekilde küresel ısınmaya neden olmuş ve küresel yüzey sıcaklığı 2011-2020'de 1850-1900'ün 1,1°C üzerine çıkmıştır. Sürdürülebilir olmayan enerji kullanımı, arazi kullanımı ve arazi kullanımı değişikliği, bölgeler arasında, ülkeler arasında ve içinde ve bireyler arasında yaşam tarzları ve tüketim ve üretim kalıplarından kaynaklanan tarihsel katkılarla birlikte küresel sera gazı yayılımları artmaya devam etti... Atmosfer, okyanus, kriyosfer ³ ve biyosferde yaygın ve hızlı değişiklikler meydana geldi. İnsan kaynaklı iklim değişikliği hâlihazırda dünyanın her bölgesindeki pek çok hava ve iklim aşırılığını etkiliyor. Bu durum, doğaya ve insanlara yönelik yaygın olumsuz etkilere ve buna bağlı kayıp ve zararlara yol*

¹ Prof. Dr., Researcher ID B-2702-2008, fyasamis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8756-1366,

² İklim Değişikliği Uluslararası Paneli (International Panel on Climate Change)

³ Kriyosfer Dünya yüzeyinde suyun kar ve buz gibi katı formda bulunduğu; deniz buzu, göl buzu, nehir buzu, kar örtüsü, buzullar ve diğer buz tabakaları ve donmuş toprak bölümlerinin hepsine birden verilen isimdir. Hidrosfer ile geniş bir örtüşme içindedir. (Vikipedi)

açmıştır. Tarihsel olarak mevcut iklim değişikliğine en az katkıda bulunan savunmasız topluluklar orantısız bir şekilde etkileniyor... Uyum planlaması ve uygulaması tüm sektörler ve bölgeler genelinde, belgelenmiş faydalar ve değişken etkinliklerle ilerlemiştir. İlerlemeye rağmen uyum boşlukları mevcuttur ve mevcut uygulama oranlarıyla büyümeye devam edecektir. Bazı ekosistemlerde ve bölgelerde adaptasyonun sert ve yumuşak sınırlarına ulaşıldı. Bazı sektörlerde ve bölgelerde uyumsuzluk yaşanıyor. Uyum için mevcut küresel mali akışlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uyum seçenekleri için yetersizdir ve bunların uygulanmasını kısıtlamaktadır... Devam eden sera gazı yayılımları, küresel ısınmanın artmasına yol açacak ve dikkate alınan senaryolar ve modellenen yaklaşımlarda yakın vadede 1,5°C'ye ulaşılması yönündeki tahmin en iyi tahmin olacaktır. Küresel ısınmadaki her artış birden fazla ve eş zamanlı tehlikeyi yoğunlaştıracaktır. Sera gazı yayılımlarındaki derin, hızlı ve sürekli azalmalar, yaklaşık yirmi yıl içinde küresel ısınmada gözle görülür bir yavaşlamaya ve ayrıca birkaç yıl içinde atmosferik bileşimde fark edilebilir değişikliklere yol açabilecektir... Gelecekteki herhangi bir ısınma seviyesi için, iklimle ilgili risklerin çoğu AR5'te değerlendirilenlerden daha yüksektir ve öngörülen uzun vadeli etkiler şu anda gözlemlenenden birkaç kat daha yüksek olacaktır. İklim değişikliğinden kaynaklanan riskler ve öngörülen olumsuz etkiler ve buna bağlı kayıplar ve zararlar, küresel ısınmanın her artmasıyla birlikte artmaktadır. İklimsel ve iklimsel olmayan riskler giderek daha fazla etkileşime girecek ve daha karmaşık ve yönetilmesi zor olan bileşik ve basamaklı riskler yaratacaktır... İklim değişikliği insan refahı ve gezegen sağlığı için bir tehdittir. Herkes için yaşanabilir ve sürdürülebilir bir geleceği güvence altına almak için hızla kapanan bir fırsat penceresi vardır... Özellikle duyarlı bölgeler, sektörler ve gruplar için yeterli mali kaynaklara erişimin iyileştirilmesi ve kapsayıcı yönetim ve eşgüdümlemiş politikalar da dâhil olmak üzere artan

uluslararası işbirliğiyle mümkün olmaktadır. Bu on yılda uygulanan seçimler ve eylemlerin binlerce yıl boyunca etkileri olacaktır. ” (IPCC, İklim Değişikliği Sentez Raporu, 2023)

2. KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMININ TANIMI

Kentsel doğrusal altyapılar konusunda ilk çalışmam bir OECD danışmanlığı projesi çerçevesinde oldu. OECD’ye sunduğum danışmanlık hizmeti nedeniyle Barselona ve Ankara’nın doğrusal altyapılarını inceledim ve irdeledim. Çalışma sonuçlarını OECD’ye iki rapor şeklinde sundum.⁴ 1989 yılında yapılan bu çalışmada ilk gözlemim kentsel doğrusal altyapıların hem yetersizlik ve hem de yaşlanma olgularını birlikte yaşamakta oldukları idi. Bir yandan nüfus hızla artarken ve yeni ve gelişmiş altyapılara gereksinim duyarken öte yanda mevcut altyapılar çeşitli nedenlerle verim düşüklüğü ve etkisizlik sorunu yaşamaktaydı.

"Kentsel dirençlilik" terimi, bir kent veya kentsel alanın, karşılaştığı çeşitli baskılara (doğal afetler, iklim afetleri, ekonomik şoklar, sağlık krizleri vb.) karşı dayanıklılık gösterme ve bu baskılarla başa çıkma kapasitesini ifade eder. Kentsel dirençlilik, bir şehrin sürdürülebilirlik, uyum ve toparlanma yeteneklerini içeren geniş bir kavramdır ve aşağıdaki bileşenleri içermektedir: **Dayanıklılık, Esneklik, Çeşitlilik, Yönetişim ve İşbirliği, Sosyal Eşitlik ve Topluluk Katılım.**

⁴ “OECD. Group on Urban Affairs. Project Group on Urban Infrastructure Policies. UP/UI Case Study Olay no 9: Urban Infrastructure Provision in Ankara.. Ekim 1989. Paris. (Ankara’da Kentsel ve Doğrusal Kamu Hizmetlerinin Sunumu)” ve “OECD. Group on Urban Affairs. Project Group on Urban Infrastructure Policies. UP/UI Case Study no 8: Urban Linear Infrastructures of Barcelona, Spain. Ekim 1989. Paris. (Barcelona’da Kentsel ve Doğrusal Kamu Hizmetlerinin Sunumu)”.

Kentsel dirençlilik, üç temel bileşenden oluşur:

1. **Hazırlık:** Bir şehrin şoklara karşı hazırlıklı olması, onları önlemeye yönelik çabaları, şokların olası etkilerini değerlendirmeyi ve olası bir şokta nasıl yanıt verileceğini planlamayı içerir.

2. **Uyum:** Bir şehrin değişime uyum sağlaması, değişen çevresel, sosyal ve ekonomik koşullara uyum sağlama yeteneğini içerir.

3. **İyileşme:** Bir şehrin bir şoktan sonra iyileşmesi, zarar gören altyapıyı ve hizmetleri onarmayı ve şehrin normal işleyişini yeniden kurmayı içerir.

Kentsel dirençlilik, kentlerin değişen bir dünyada dayanıklı ve sürdürülebilir olmaları için giderek daha önemli hale gelmektedir. İklim değişikliği, nüfus artışı ve ekonomik eşitsizlik gibi zorluklar, kentleri daha fazla risk altına sokmaktadır. Kentsel dirençliliği artırmak için alınabilecek çeşitli önlemler vardır. Bunlar arasında aşağıdakiler yer alır:

- ✓ **Daha dayanıklı altyapı inşa etmek:** Depreme dayanıklı binalar, sel dirençli yol ve köprüler ve esnek enerji şebekeleri inşa etmeyi içerir.
- ✓ **Sosyal uyumu teşvik etmek:** Çeşitli toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan ve kaynakları adil bir şekilde dağıtan politikalar geliştirmeyi içerir.
- ✓ **İklim değişikliğine uyum sağlamak:** Sera gazı yayılımlarını azaltmaya ve kentleri daha dayanıklı hale getiren iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlama planları geliştirmeyi içerir.

3. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE KENTSEL DİRENÇLİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile kentsel dirençlilik arasındaki ilişki, kentlerin ve kentsel alanların karşılaştığı iklim değişikliği etkilerine nasıl tepki verdiklerini ve bu değişikliklere nasıl uyum sağladıklarını anlamamıza yardımcı olur:

1. Fiziksel Altyapının Dayanıklılığı: Küresel ısınma ve iklim değişikliği, kentleri daha sık ve şiddetli doğal afetlerle, özellikle sıcaklık artışı, aşırı yağışlar, sel, kuraklık, fırtına gibi olaylarla karşı karşıya bırakabilir. Kentsel dirençlilik, kentlerin fiziksel altyapılarını bu değişen koşullara dayanıklı hale getirme, su ve enerji sistemlerini güçlendirme ve afetlere karşı hazırlıklı olma kapasitesini içerir.

2. İklim Değişikliği ile Mücadele Stratejileri: Kentsel dirençlilik, iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkma stratejilerini içerir. Kentler, sürdürülebilir kentsel planlama, yeşil altyapı projeleri, enerji verimliliği tedbirleri, afet yönetimi planları ve su kaynakları yönetimi gibi politika ve uygulamaları benimseyerek iklim değişikliğine uyum sağlayabilir.

3. Toplumun Hazırlıklı Olması: Kentsel dirençlilik, kent sakinlerinin ve topluluklarının iklim değişikliği ile başa çıkma yeteneklerini de içerir. Bilinçlendirme, eğitim ve topluluk katılımı, kent halkının iklim değişikliği etkilerine karşı hazırlıklı olmalarını sağlar.

4. Yeşil Altyapının Geliştirilmesi: Küresel ısınma ve iklim değişikliğine karşı dirençlilik, yeşil altyapının geliştirilmesini içerir. Bu, kentsel alanlarda yeşil alanların korunması ve artırılması, ağaç dikimi, su depolama alanlarının oluşturulması gibi doğal çözümleri içerir. Yeşil altyapı, aynı zamanda kentlerin su yönetimi ve ısı düzenlemesi gibi konularda daha dirençli hale gelmelerine yardımcı olabilir.

5. Enerji Verimliliği ve Temiz Enerji Kullanımı:

Kentsel dirençlilik stratejileri arasında enerji verimliliğinin artırılması ve temiz enerji kaynaklarının kullanımı da bulunmaktadır. Kentlerin enerji arzını güçlendirmek ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha dayanıklı hale gelmelerine yardımcı olabilir.

Kentsel dirençliliği artırmak için, kentlerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazırlıklı olması ve uyum sağlaması gerekmektedir. Bu işlev daha dayanıklı altyapı inşa etmek, sosyal uyumu teşvik etmek ve iklim değişikliğine uyum sağlama planları geliştirmek gibi çeşitli önlemleri içermektedir.

4. DOĞAL AFETLERİN VE İKLİM AFETLERİNİN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Afetlerin (iklimsel ya da doğal) etkilerine geçmeden önce ülkelerin makroekonomik koşulları üzerindeki olumsuz etkilerine göz atmak gerekmektedir. Türkiye’de 6.Şubat.2023 tarihinde yaşanan ve 50.000’den fazla insanın ölümüne ve 11 ilin yıkılmasına neden olan büyük deprem felaketleri gibi doğal afet olaylarının ulusal ekonomi üzerindeki etkileri çok büyüktür. Bu etkiler, bir ülkenin veya bölgenin ekonomik yapısına, hazırlıklı olma düzeyine ve afetin şiddetine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bunların başında ekonomik kayıplar gelmektedir. Bu kayıplar, mal ve hizmet üretiminde azalmaya, işsizliğe ve ekonomik gerilemeye neden olmuştur, olmaktadır ve olacaktır. Kuraklık, sel, fırtına gibi afetler tarım arazilerini tahrip etmiş ve tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemiştir. Sonuç olarak gıda fiyatları artmış ve tarımsal üretim ve tüketim dengelerinde belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Afetler enerji üretim tesislerini ve enerji iletim hatlarını etkilemiş; enerji üretim ve dağıtım sistemlerine zarar vermiş ve ekonomik etkinlikleri olumsuz

yönde etkilemiştir. Afetler, sigorta şirketlerine büyük mali yükler getirmiştir. Sigorta şirketleri büyük tazminat ödemelerinde zorlanmışlar ve sigorta primlerini artırmak zorunda kalmışlardır. Afetler, turistik bölgelerde (özellikle Hatay’da) altyapı hasarına neden olmuş ve turizmi ortadan kaldırmıştır. Afetlerin dış ticareti azaltma yönündeki olumsuz etkileri ise incelemeye değer bir konudur. Afetler, işgücü piyasasını etkilemiştir. İş kayıpları, işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur. Afetler sonrasında devlet, kurtarma ve yeniden inşa çabaları için büyük harcamalar yapmak zorunda kalmıştır. 650.000 yeni konut yapılmasının maliyeti örnek olarak verilebilir. Bu durumda kamu harcamalarının ve iç ve dış borçların önemli ölçüde artması kaçınılmazdır. Son bir örnek olarak insan sağlığı ve eğitim üzerinde durmak gerekir. Afetler, sağlık hizmetlerine ve eğitime erişimi olumsuz yönde etkilemiştir. Çok sayıda hastane ve sağlık kurumu yıkılmıştır.

Dünya Bankası Türkiye Ülke Direktörü Humberto Lopez, 9. Sürdürülebilir Finans Forumu’nda yaptığı konuşmada “Türkiye’de iklim krizi ile birlikte konutları dayanıklı hale getirmenin bedeli 1 trilyon doların üzerine çıkıyor” demiştir.⁵ Türkiye’de bulunan mevcut evlerin dayanıklı hale getirilmesi konusunu ele alan Dünya Bankası Türkiye Ülke Direktörü Humberto Lopez, "Strateji ofisimizle görüştüğümüzde tekrar inşasının 81 milyar dolar olduğunu, ekonomik kayıplarla beraber yaklaşık 100 milyar doların üzerine çıkan bir maliyetin olduğunu hesapladık" ifadelerini kullandı. Lopez, "Bu, Türkiye'nin GSMH'sinin yüzde 10'undan daha fazla. Gerçekten büyük bir rakamdan bahsediyoruz." dedi. Mevcut evlerin dirençli hale getirilmesinin maliyetinin yaklaşık 465 milyar dolar olduğunu aktaran Lopez, sözlerini şöyle sürdürdü: "Dünya genelinde yüksek sıcaklıkta da Türkiye rekorlar kırdı. Türkiye’de 20 yıl

⁵ Dünya Gazetesi, 23 Kasım 2023

önce yaklaşık 200 aşırı hava olayı oluyordu. Birkaç yıl önce bu rakamın bine çıktığı tespit edildi. İklim değişikliğine adaptasyon maliyeti nedir? İklim değişikliğini azaltma maliyeti, Türkiye'de 600 milyar doların üzerinde bir maliyet bekliyor. Yani 100 milyar dolar deprem, 500 milyar dolar evlerin, konutların güçlendirilmesi ve iklim değişikliği ile beraber 1 trilyon doların üzerine çıkıyor. Bu, yüzde 100 ülkenin GSMH'si demek. Dünya Bankası Grubu'nun dünyaya sağlamış olduğu kredi 168 milyar dolar. 6 Şubat depremi sonrası 1 milyar dolarlık bir program duyurduk."

5. DOĞAL AFETLERİN VE İKLİM AFETLERİNİN FİNANSAL ETKİLERİ

Gerek iklim değişikliğine ve gerekse depreme karşı dirençli hale gelinmesinde yerel yönetimlerin öneminin çok fazla olduğu açıktır. Kent sınırları içinde sera gazı salınımının sınırlandırılması bunların başında gelmektedir. Dünya üzerinde küresel ısınmaya karşı politika ve eylem planı geliştiren ülkelerin sayısı oldukça artmıştır. "Decarbonization" ya da karbondan arınmayı öngören bu planlar kentlerin sera gazı yayılımlarının azaltılmasını öngörmektedir. Alınabilecek önlemler kamu ulaşımında temiz yakıt kullanımına geçişen merkezi ısınmaya kadar değişmektedir. Yapılacak yatırımları maliyeti ise çok büyüktür. Dünya Bankası Türkiye Ülke Direktörü Humberto Lopez, Türkiye'nin 2053'te net sıfır yayılım hedefine ulaşması için 640 milyar dolarlık yatırıma ihtiyaç duyulacağını söylemiştir.

6

Bu toplamın yerel yönetimlere düşecek payının da son derece yüksek olacağı bilinmektedir. Bu çerçevede yerel uyum katılımı ve eyleminin sınırları oldukça dar olacaktır. Yerel politik

⁶ Sözcü, 9 Aralık 2023

tercihler iklim değişikliğine dayanıklı kentler oluşturmayla uyumlu olmayabilir. Yerel düzeyde uyum, özellikle küçük belediyelerde yerel seçilmiş temsilcilerin siyasi öncelikleri ve hassasiyetleriyle çatışabilir. Yerel temsilcilerin kararlarının çoğu, seçmenlerinin beklentilerine göre alınmakta ve yerel temsilciler, uzun vadeli uyum çözümlerinden ziyade kısa vadeli eylemlere odaklanma eğiliminde olmaktadır. Örneğin belediye başkanları, kentleri zaten su baskınına eğilimliyken, belediyelerin gelirini artırmak için toplu konutlar inşa ederek ve toprakları kapatarak şehirlerini genişletmek isteyebilir. Dayanıklılığı azaltan bu seçimler, kısa vadeli seçim döngüleri ile uyum önlemlerinin uzun vadeli sonuçları arasındaki ikilemle kısmen açıklanabilir. Yerel karar vericilerin iklim değişikliği konusundaki bireysel çıkarlarının yeterince uyumlu olmaması, çoğu zaman iklimle ilgili konuların yalnızca ulusal düzeyde ele alınması gerektiği algısına da yol açmaktadır. Yanlış düzenlenmiş ulusal teşvikler, yerel yönetimlerin uyum konusunda yatırım yapma konusunda ulusal hükümetlere aşırı güvenmelerine neden olabilir. Yerel yönetimler iklim olaylarından kaynaklanan zararları sınırlamak için uyum önlemlerine yatırım yapabilirken, afet sonrası hasarlar genellikle ulusal kuruluşlar tarafından karşılanmakta ve bu nedenle ön yatırımlar yapma konusunda yerel yönetimlerin cesaretini azaltmaktadır.

İklim değişikliğine uyumla ilgili teknik bilgi ve uzmanlığın geliştirilmesi çoğu yerel yönetim için çok maliyetli olabilir. İklim değişkenliği ve aşırı iklim koşullarının artan sıklığı ve yoğunluğuyla birlikte, çoğu yerel düzeyde mevcut olanın ötesine geçen yeni ve yenilikçi uyum bilgisine ve kapasitesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yerel yönetimler genellikle iklimle ilgili modelleme uzmanlığı üretmeye yönelik teknik uzmanlığa da sahip değildir. Bu teknik kapasite maliyetlidir ve bu nedenle genellikle ulusal düzeyde merkezi olarak oluşturulmakta ve paylaşılmaktadır. Uyum çözümlerinin tasarımı ve kurulumu

genellikle tek seferlik eylemlerdir ve özellikle küçük belediyelerde yerel düzeyde becerilerin geliştirilmesini haklı çıkarmaz. Bu nedenle yerel yönetimler, ulusal veya eyalet düzeyinde mevcut olan personellerinin eğitime ve bu teknik becerilerin geliştirilmesine yatırım yapmamaktadır.

Lopez'in belirttiği 640 milyar dolar esas alınırsa bu değerin Türkiye'nin 2024 bütçesinden yaklaşık yüzde 50 fazla olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin 2024 bütçesi 11.5 trilyon dolardır. Güncel döviz kuru üzerinde hesaplandığı takdirde 640 milyar dolar yaklaşık 18.5 trilyon lira yapmaktadır.

Bu gerçekler dikkate alındığında yerel yönetimlerin kentsel direnç yaratma yönündeki kapasitelerinin sınırlı olduğu ve yükümlülüğün esas itibarıyla merkezi yönetime ait olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Merkezi yönetimin dahi 2053 hedefini karşılamakta çok zorlanacağı açıktır.

6. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİLİĞİNİN KENTSEL DİRENÇLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, kentsel alanları bir dizi doğal afet, aşırı hava olayları, su seviyesinde yükselme ve diğer iklim değişikliği etkileri ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, kentsel dirençliliği etkileyen bir dizi faktöre yol açmaktadır.

1. Doğal Afet Frekansı ve Şiddeti: İklim değişikliği, kentleri daha sık ve daha şiddetli doğal afetlere maruz bırakabilir. Sıcaklık artışı, aşırı yağışlar, sel, kuraklık, fırtınalar ve kasırgalar gibi olaylar, kentsel alanlarda daha fazla risk oluşturabilir. Bu durum, kentsel altyapıyı, binaları ve toplulukları olumsuz etkileyerek dirençliliklerini zayıflatabilir.

2. Daha sık ve şiddetli aşırı hava olayları: Küresel ısınma, sıcak hava dalgaları, kasırgalar, sel, kuraklık ve diğer aşırı hava olaylarının daha sık ve şiddetli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu olaylar, kentlerde can ve mal kaybına, altyapı hasarına ve ekonomik kayıplara yol açabilir. Örneğin, 2022'de Avrupa'yı vuran aşırı sıcak hava dalgası, Fransa'da 15 bin kişinin ölümüne neden oldu ve Fransa ekonomisine 15 milyar avroluk zarar verdi.

3. Su Kaynakları Yönetimi: Artan sıcaklık ve değişen yağış modelleri, su kaynaklarını etkileyebilir. Kentler, su temini, atık su yönetimi ve sel kontrolü gibi su altyapı sistemlerinde zorlanabilir. Kentsel dirençlilik, su kaynaklarına etkili bir şekilde yönetme yeteneğini içerir.

4. Sıcaklık Artışı ve Sağlık Etkileri: Yüksek sıcaklıklar, kentsel alanlarda sağlık sorunlarına neden olabilir. Bu durum, kentsel dirençliliği etkileyerek özellikle yaşlı bireyler ve düşük gelirli topluluklar gibi daha savunmasız gruplar için risk oluşturabilir. Kentler, sıcak hava dalgalarına ve sağlık etkilerine karşı hazırlıklı olmalıdır.

5. Enerji Talebi ve Temin Güvenliği: Artan sıcaklık, enerji talebinde artışa neden olabilir. Kentler, enerji altyapılarını sürdürülebilir ve dirençli hale getirerek enerji temin güvenliğini sağlamak zorundadır. Temiz enerji kullanımı ve enerji verimliliği, bu konuda önemli stratejiler arasında yer alır.

6. Deniz Seviyesinde Yükselme ve Kıyı Alanları: Küresel ısınma, deniz seviyesinde yükselmeye neden olabilir, bu da kıyı alanlarında erozyon ve tuzlu su baskınlarına yol açabilir. Kentsel dirençlilik, kıyı bölgelerinde altyapıyı güçlendirmeyi ve deniz seviyesindeki değişikliklere uyum sağlamayı içermelidir. İklim değişikliği, deniz seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu olgu kıyı kentlerini ve adaları sellere, erozyona ve diğer risklere maruz bırakmaktadır.

7. İklim Duyarlı Hastalıkların Yayılması: İklim değişikliği, iklim duyarlı hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır. Bu, kentlerde halk sağlığı açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Örneğin, 2023'te ABD'nin Teksas eyaletinde meydana gelen aşırı sıcak hava dalgası, binlerce kişinin sıtma ve dehidrasyon ⁷ gibi hastalıklara yakalanmasına neden oldu.

8. Toplumların Hazırlık Durumu ve Bilinçlendirme: Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile başa çıkma, toplulukların hazırlık düzeyine ve bilinçlendirilmesine bağlıdır. Kentsel dirençlilik stratejileri, kent sakinlerini iklim değişikliği etkilerine karşı bilinçlendirmeyi ve acil durum planlarına katılımı teşvik etmeyi içermelidir.

7. KENTSEL DİRENÇLİLİĞİ ARTIRMA STRATEJİLERİ

Kentsel dirençliliği artırmak için kentlerin benimseyebileceği bir dizi strateji bulunmaktadır. Bu stratejiler, doğal afetlere, iklim değişikliğine, sağlık krizlerine ve diğer stres faktörlerine karşı kentlerin dayanıklılığını ve uyum yeteneklerini artırmayı amaçlamaktadır.

1. Sürdürülebilir Kentsel Planlama: Kentler, sürdürülebilir kentsel planlama prensiplerini benimseyerek, yeşil alanları artırma, enerji verimliliğini artırma, su kaynaklarını etkili bir şekilde yönetme gibi çevresel faktörlere odaklanmalıdır. ⁸

2. Yeşil Altyapı Geliştirme: Yeşil altyapı, doğal su arıtma sistemleri, parklar, ağaç dikimi ve diğer doğal özelliklerin kullanılması anlamına gelir. Bu tür önlemler, kentleri su

⁷ Vücutta su kaybı

⁸ Görgülü, Ç. & Görgülü, L. (2021). İklim Değişikliğine Eko-Morfolojik Yaklaşım: Kentsel Çeper Kuşak Alanları. JENAS. Journal of Environmental and Natural Studies, 3(1), 72-99. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jenas/issue/60444/886930>

baskınlarına, aşırı sıcaklıklara ve diğer çevresel streslere karşı daha dayanıklı hale getirebilir.

3. **Altyapıyı güçlendirme:** Sellere karşı dirençli yol ve köprüler, depreme dayanıklı binalar ve esnek enerji şebekeleri yapılması.

4. **Enerji Verimliliği ve Temiz Enerji:** Kentler, enerji verimliliğini artırmak ve temiz enerji kaynaklarına geçiş yapmak yoluyla enerji sistemlerini güçlendirebilir. Bu strateji, enerji talebini azaltabilir ve enerji temin güvenliğini artırabilir.

5. **Afet Yönetimi ve Acil Durum Planlaması:** Kentler, afetlere karşı hazırlıklı olmak adına etkili bir afet yönetimi planı oluşturmalıdır. Acil durum planlaması, halka doğru bilgi sağlama, tahliye yollarının belirlenmesi gibi önlemleri içermelidir.

6. **Su ve Atık Yönetimi:** Etkili su kaynakları yönetimi, su sıkıntısı, sel ve diğer su ile ilgili sorunlara karşı dirençliliği artırabilir. Atık yönetimi stratejileri de çevresel etkileri azaltabilir.

7. **Kamu Katılımı ve Bilinçlendirme:** Kent sakinlerini iklim değişikliği ve doğal afet riskleri konusunda bilinçlendirmek ve katılımlarını teşvik etmek, kentsel dirençliliği artırabilir. Toplulukların bu süreçte aktif bir rol oynaması önemlidir.

8. **Eğitim ve Kapasite Geliştirme:** Kent personeli ve topluluk üyeleri için eğitim programları düzenlemek ve kapasite geliştirmek, kriz durumlarına hızlı ve etkili bir şekilde tepki verme yeteneklerini artırabilir.

9. **Yenilikler ve Teknoloji Kullanımı:** Yeni teknolojilerin ve yeniliklerin kullanımı, kentlerin kriz durumlarında daha etkili bir şekilde yönetilmesini sağlayabilir. Örneğin, akıllı kent teknolojileri çeşitli alanlarda erken uyarı sistemleri ve hızlı tepki stratejileri geliştirmeye yardımcı olabilir.

Bu stratejilerden oluşacak bir bileşim kentlerin kentsel dirençliliklerini artırarak, değişen çevresel koşullara daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Bu stratejilerin her biri, kentsel dirençliliği artırmaya yönelik farklı bir yaklaşım sunar. Örneğin, altyapıyı güçlendirme stratejileri, kentleri aşırı hava olayları ve doğal afetlerin etkilerine karşı daha dayanıklı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal uyumu teşvik etme stratejileri, kentlerin çeşitli toplulukların ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve kriz durumlarında herkesin destek almasını sağlamayı amaçlamaktadır. İklim değişikliğine uyum sağlama stratejileri, kentlerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha hazırlıklı olmasını ve bunlara uyum sağlamasını sağlamayı amaçlamaktadır.

8. KENTSEL DOĞRUSAL ALTYAPILAR

"Kentsel doğrusal altyapılar" terimi genellikle kentsel planlama ve altyapı sistemleriyle ilgili olarak kullanılır. Bu altyapılar, bir kent veya bölgenin gelişimi, sürdürülebilirliği ve yaşanabilirliği için temel öneme sahip olan çeşitli fiziksel ve teknik öğeleri içerir.

1. Yollar ve Ulaşım Ağları: Kent içi ve kentler arası yollar, caddeler, köprüler ve toplu taşıma sistemleri gibi ulaşım altyapıları, kentsel alanlarda önemli bir rol oynar. Kent sakinlerinin günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri ve ekonomik faaliyetlerini yürütebilmeleri için kritik öneme sahiptir.

2. Su ve Kanalizasyon Sistemleri: Temiz su temini, atık su arıtımı ve kanalizasyon sistemleri, kentsel alanların sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde gelişmesi için gereklidir.

3. Enerji Altyapısı: Elektrik, doğal gaz ve diğer enerji kaynaklarının güvenli ve etkili bir şekilde dağıtılması, kentsel yaşamın devamlılığı için kritiktir.

4. Telekomünikasyon Altyapısı: Telefon hatları, internet erişimi ve diğer iletişim altyapıları, günümüzde bilgiye erişim için temel öneme sahiptir.

5. Yeşil Alanlar ve Peyzaj: Kent içindeki parklar, bahçeler ve diğer yeşil alanlar, estetik değeri artırmanın yanı sıra çevresel sürdürülebilirliği destekler.

6. Altyapı Yönetimi: Altyapı sistemlerinin etkili bir şekilde planlanması, inşa edilmesi ve bakımı için yönetim süreçleri, kentsel alanların uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak adına önemlidir.

Bu unsurların bir araya gelmesi, bir kentin gelişimi, ekonomisi ve yaşam kalitesi üzerinde büyük etki yapabilir. Kentsel doğrusal altyapılar, kentlerin büyüme ve değişime ayak uydurabilmesi için stratejik bir şekilde planlanmalı ve sürdürülmelidir.

Kentsel doğrusal altyapılar, bir şehrin işleyişini sürdürmek için gerekli olan ve bir noktadan diğerine uzanan yapılar ve sistemlerdir. Kentsel doğrusal altyapılar, kentlerin işleyişi için çok önemlidir. Bu altyapılar olmadan, insanlar ve mallar hareket edemez, kentler temiz su ve enerji sağlayamaz ve atık suları arıtamaz. Kentsel doğrusal altyapılar, kentlerin büyümesi ve gelişmesi ile birlikte giderek daha karmaşık hale gelmektedir. Bu altyapıların sürdürülebilir ve dayanıklı olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu, altyapıların düzenli olarak bakımının yapılmasını, yenilenmesini ve güncellenmesini gerektirir. Kentsel doğrusal altyapıların iyileştirilmesi, kentlerin daha güvenli, daha temiz ve daha sürdürülebilir hale gelmesine yardımcı olabilir.

9. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KENTSEL DOĞRUSAL ALTYAPILARA ETKİLERİ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, kentsel doğrusal altyapılara çeşitli etkilerde bulunabilir. Bu etkiler, kentlerin altyapı planlaması, inşası ve sürdürülebilirliği üzerinde önemli bir rol oynar:

1. Su Kaynakları ve Su Yönetimi: İklim değişikliği, şiddetli yağışlar, kuraklık ve su kaynaklarında değişikliklere neden olabilir. Bu durum, su kaynakları ve su yönetimi üzerinde baskı oluşturabilir. Kentsel doğrusal altyapılar, su arıtma tesisleri, su dağıtım sistemleri ve yağmur suyu yönetimi gibi unsurları içerir ve bu sistemler iklim değişikliği etkilerine uyum sağlamak zorundadır.

2. Sel Riski ve Altyapı Zararları: Artan şiddetli yağışlar, sel riskini artırabilir. Bu durum, kentsel altyapıları, özellikle su boşaltma sistemlerini ve dere yataklarını etkileyebilir. Altyapı zararları, maliyetli onarımları ve iyileştirmeleri gerektirebilir.

3. Sıcak Hava Dalgaları ve Enerji Tüketimi: Yükselen sıcaklık ve sıcak hava dalgaları, kentsel alanlarda enerji tüketimini artırabilir. Özellikle kent içi ısı adası etkisi, binaların ısınmasını artırabilir. Bu durum, enerji altyapısını etkileyebilir ve elektrik tüketimini artırabilir.

4. Altyapı Dayanıklılığı: İklim değişikliği, kentsel altyapıların dayanıklılığı üzerinde de etkilidir. Artan aşırı hava olayları (kasırgalar, fırtınalar, seller) altyapıya zarar verebilir. Bu nedenle, dayanıklı inşaat malzemeleri ve altyapı tasarımları daha büyük bir önem kazanır.

5. Deniz Seviyesi Yükselmesi: Kıyı bölgelerindeki kentler için deniz seviyesindeki yükselme, su basmalarına ve kıyıs altyapıların zarar görmesine neden olabilir.

6. Salgın Hastalıklar ve Sağlık Altyapısı: İklim değışikliğı, vektörlerin (örneğin sivrisinekler) yayılma alanlarını değıştirebilir ve böylece bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini artırabilir. Bu durum, sağlık altyapısının daha etkili ve esnek olmasını gerektirebilir.

10. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KENTSEL DOĞRUSAL ALTYAPILARA ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ YÖNTEMLERİ

Küresel ısınma ve iklim değışikliğinin kentsel doğrusal altyapılara olan etkilerini ölçmek ve değerlendirmek karmaşık bir süreçtir ve çeşitli yöntemler içerir:

1. İklim Senaryolarının Modellenmesi ve Değerlendirilmesi: İklim modelleri, gelecekteki iklim değışikliğı modellerini/senaryolarını oynamak için kullanılır. Bu modeller, sıcaklık değışiklikleri, yağış miktarları, deniz seviyesi yükselmesi gibi çeşitli iklim değışkenlerini tahmin eder. Bu tahminler, kentsel altyapıların nasıl etkilenebileceğini anlamak için de kullanılabilir. Bu yöntem, bilgisayar senaryoları/oyunları kullanılarak kentsel doğrusal altyapıların iklim değışikliğinin etkilerine nasıl tepki vereceğini tahmin etmek ve altyapıların hasar görme ve işlevlerini aksatma olasılığını tahmin etmek için kullanılmaktadır.

2. Risk Değerlendirmeleri: Kentsel altyapılar üzerindeki iklim değışikliğı etkilerini değerlendirmek için risk analizi ve risk değerlendirmesi kullanılabilir. Bu süreç ile

potansiyel tehlikeler (sel, kuraklık, sıcak hava dalgaları) ve bu tehlikelerin olası etkileri belirlenir.

3. Altyapı Dayanıklılık Değerlendirmeleri: Kentsel altyapının dayanıklılığını değerlendirmek için mühendislik ve altyapı uzmanları, mevcut altyapının aşırı hava olaylarına, sel riskine veya diğer iklim değişikliği etkilerine karşı direncini değerlendirirler.

4. Su Yönetimi Analizleri: Su kaynakları ve su yönetimi üzerindeki etkileri anlamak için hidrolojik modeller kullanılabilir. Bu modeller, yağış rejimleri, su seviyeleri ve su kaynakları üzerindeki olası değişiklikleri sanal ortamda oynayabilir.

5. Enerji Tüketimi Analizleri: Yüksek sıcaklıkların ve sıcak hava dalgalarının enerji tüketimine etkilerini değerlendirmek için enerji tüketimi analizleri yapılabilir. Bu, klima sistemleri ve diğer enerji yoğun altyapı unsurlarının performansını değerlendirmeye yardımcı olabilir.

6. Sağlık Analizleri: İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerini değerlendirmek için epidemiyolojik analizler yapılabilir. Bu, bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini, sıcak hava dalgalarının sağlık üzerindeki etkilerini ve benzeri faktörleri içerebilir.

7. İstatistiksel analiz: İstatistik, geçmişte meydana gelen aşırı hava olaylarının sıklığı ve şiddetindeki değişiklikleri ölçmek için kullanılır. Bu bilgiler, gelecekte meydana gelebilecek aşırı hava olaylarının olası etkilerini tahmin etmek için kullanılabilir.

8. Gözlemsel çalışmalar: Gözlem yöntemi kentsel doğrusal altyapıların iklim değişikliğinin etkilerine nasıl maruz kaldığını ve bu etkilerin ne olduğunu doğrudan ölçmek için kullanılır. Gözlem yöntemi altyapıların hasar görme derecesini ve işlevlerini ne kadar aksattığını belirlemek için kullanılabilir.

Yukarıda belirtilen ölçüm ve değerlendirme yöntemleri, kentsel planlamacılara, mühendislere ve karar vericilere iklim değişikliği ile başa çıkma stratejileri geliştirmeleri için bilgi sağlar. Belirtilen stratejiler, kentsel doğrusal altyapıların iklim değişikliğine uyumlu ve dirençli olmasını sağlamak amacıyla tasarlanabilir.

11. OLUMSUZ ETKİLERİN PROJEKSİYONU

Gelecekte iklim değişikliğinin kentsel altyapılara olan olumsuz etkilerini tamamen ortadan kaldırmak zor olacaktır. Ancak uygun önlemler alındığında ve sürdürülebilir stratejiler benimsendiğinde olumsuz etkilerin azaltılması ve uyum sağlanması olanaklıdır:

1. Sürdürülebilir Altyapı Geliştirme: Yeni altyapı projeleri sürdürülebilir tasarım ilkelerine dayanmalıdır. Enerji verimli binalar (yeşil binalar yaklaşımı) , sel ve diğer iklim olaylarına dayanıklı yapılar, yeşil alanlar gibi unsurlar, kentsel altyapının daha dirençli hale gelmesine katkı sağlar.

2. Su Yönetimi: İklim değişikliği su kaynaklarını etkileyebilir, bu nedenle etkili su yönetimi stratejileri benimsemek önemlidir. Yağmur suyu toplama sistemleri, su tasarrufu önlemleri ve etkili sulama uygulamaları (damlama sulama) gibi yöntemler, su kaynaklarını daha sürdürülebilir bir şekilde kullanabilir.

3. Yeşil Altyapı ve Ağaçlandırma: Yeşil altyapı unsurları, kent içindeki ısı adası etkilerini azaltabilir ve çevresel sürdürülebilirliği artırabilir. Ağaçlandırma, suyu emme, hava kalitesini iyileştirme ve gölgeleme gibi avantajlar sağlayabilir.

4. Risk Yönetimi ve Acil Durum Planlaması: Kentler, iklim değişikliği ile ilgili olası risklere karşı hazırlıklı olmalıdır.

Acil durum planları, sel, fırtına veya diğer aşırı hava olaylarına karşı mücadele stratejilerini içermelidir.

5. Toplumsal Katılım ve Farkındalık: İklim değişikliği ile mücadelede toplumun aktif katılımı ve bilinçlendirilmesi önemlidir. Halk, çevresel sorunlar ve iklim değişikliğinin etkileri konusunda bilinçlendirilmeli ve sürdürülebilir yaşam tarzlarını benimsemeye teşvik edilmelidir.

6. Uygun Politika ve Yönetişim: İklim değişikliği ile mücadelede etkili politikalar ve iyi yönetim çok önemlidir. Kent yönetimleri, sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemeli ve bu doğrultuda politikalar geliştirmelidir. Bu konuda önemli kuşklar vardır.⁹

Deniz seviyesinin yükselmesi de kentsel doğrusal altyapılara önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı kentlerini ve adaları sellere, erozyona ve diğer risklere maruz bırakmaktadır. Bu, yolları, su yollarını ve elektrik hatlarını tahrip edebilir. National Geographic’te yayınlanan bir makalede şunlar yazmaktadır:¹⁰ Deniz seviyesindeki değişiklik, tümü devam eden küresel iklim değişikliğinin neden olduğu üç temel faktörle bağlantılıdır:

1. “Termal genişleme: Su ısındığında genişir. Geçtiğimiz 25 yıldaki deniz seviyesindeki artışın yaklaşık yarısı, daha fazla yer kaplayan daha sıcak okyanuslara atfedilebilir.

2. Eriyen buzullar: Dağ buzulları gibi büyük buz oluşumları her yaz doğal olarak bir miktar eriyor. Kışın, esas

⁹ Bkz: Firuz Demir Yaşamış. “Belediyelerin Temel Gereksinimi: Örgütsel ve Yönetişel Yeniden Yapılanma. 1993. Türk İdare Dergisi. Ankara. 398: 159–179” ve “Belediye Reformu. 1993. Çağdaş Yerel Yönetim Dergisi. Ankara. 2(2): 11-24”.

¹⁰ Nunez, C. “Sea levels are rising at an extraordinary pace. Here's what to know. Seas are predicted to rise a foot by 2050, regardless of how much global carbon emissions can be reduced. Why is this happening, and what can we do to adapt?”. April 10 2023. <https://www.nationalgeographic.com/environment/article/sea-level-rise-1>.

olarak deniz suyunun buharlaşmasından kaynaklanan karlar genellikle erimeyi dengelemek için yeterlidir. Ancak son zamanlarda, küresel ısınmanın neden olduğu sürekli yüksek sıcaklıklar, yaz aylarında ortalamanın üzerinde erimeye ve ayrıca daha geç kışlar ve daha erken ilkbahar nedeniyle kar yağışının azalmasına yol açtı. Bu, yüzey akışı ile okyanus buharlaşması arasında bir dengesizlik yaratarak deniz seviyelerinin yükselmesine neden oluyor.

3. Grönland ve Antarktika buz tabakalarının kaybı:

Dağ buzullarında olduğu gibi artan sıcaklık, Grönland ve Antarktika'yı kaplayan devasa buz tabakalarının daha hızlı erimesine neden oluyor. Bilim insanları ayrıca yukarıdan eriyen suyun ve aşağıdan deniz suyunun Grönland buz tabakalarının altına sızarak buz akıntılarını etkili bir şekilde akışkan hale getirdiğine ve bunların denize doğru daha hızlı hareket etmesine neden olduğuna inanıyor. Batı Antarktika'daki erime, özellikle 2017'de Larsen C buz rafındaki kırılmayla birlikte bilim adamlarının dikkatini büyük ölçüde çekse de, Doğu Antarktika'daki buzullar da istikrarsızlaşma belirtileri gösteriyor.”

Deniz seviyeleri bu kadar hızlı yükseldiğinde, küçük bir artış bile iç kesimlerdeki kıyı habitatları üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilir; yıkıcı erozyona, sulak alan taşkınlarına, aküferlere ve tarımsal toprağın tuzla kirlenmesine ve balıklar, kuşlar, deniz canlıları için habitat kaybına neden olabilir.

İklim değişikliği, iklime duyarlı hastalıkların yayılmasına da neden olmaktadır. Bu, kentsel doğrusal altyapıların işlevlerini aksatabilecek insan sağlığı sorunlarına yol açabilir. Örneğin, artan sıcaklıklar, ısı stresine ve sıtma gibi hastalıkların yayılmasına neden olabilir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin kentsel doğrusal altyapılara olan olumsuz etkilerini azaltmak için, sera gazı

yayılımını azaltmak ve kentleri iklim değişikliğinin etkilerine daha dayanıklı hale getirmek için önlemler alınması gerekmektedir.”

12. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TOPLU TAŞIM ÜZERİNDE BEKLENEN OLUMSUZ ETKİLERİ

İstanbul'da küresel ısınma ve iklim değişikliğinin toplu ulaşım sistemleri üzerinde beklenen olumsuz etkileri şunlar olabilir: ¹¹

1. Artan Sıcaklıklar ve Konfor Sorunları: Küresel ısınma ile birlikte artan sıcaklıklar, toplu taşıma araçlarında seyahat eden insanlar için konfor sorunlarına yol açabilir. Özellikle yoğun saatlerde ve klimaların yeterince etkili olmadığı durumlarda, araç içindeki sıcaklık artabilir.

2. Sıklıkla Görülen Sıcak Hava Dalgaları: Sıcak hava dalgalarının sıklığı ve şiddeti arttıkça, toplu ulaşım sistemlerinde aksamalar ve kesintiler daha olası hale gelebilir. Bu durum, enerji tüketimini artırabilir ve ulaşımın düzenli ve etkili bir şekilde sürdürülmesini zorlaştırabilir.

3. Sel ve Taşkın Riskleri: İstanbul'da şiddetli yağışlar arttıkça sel ve taşkın riskleri de artabilir. Bu durum, metro istasyonları, tramvay hatları ve yolların su altında kalma olasılığını artırarak toplu ulaşımın aksamalarına neden olabilir.

4. Altyapı Zararları ve Onarımlar: Artan aşırı hava olayları ve iklim değişikliği, toplu ulaşım altyapısına zarar verebilir. Seller, fırtınalar veya diğer doğal afetler nedeniyle

¹¹ Tuğaç, Ç. “İklim Değişikliği ve Kentsel Dirençlilik Bağlamında Yeşil Ulaşım”. Kent Araştırmaları Dergisi. Sayı Issue 36, Cilt Volume 13, Yıl Year 2022-2, 545-575. DOI:10.31198/idealkent.1061386. ISSN: 1307-9905. E-ISSN: 2602-2133. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2206316>.

oluşan hasarlar, altyapı onarımları ve bakım maliyetlerini artırabilir.

5. Güzergâh Değişiklikleri: İklim değişikliği, belirli güzergâhlarda daha fazla taşıma talebine veya belirli bölgelerdeki aksaklıklara neden olabilir. Bu durum, toplu ulaşım güzergâhlarında gözden geçirmelere, ek seferlere veya alternatif hatlara ihtiyaç duyulmasına yol açabilir.

6. Enerji Tüketiminde Artış: Yüksek sıcaklıklar ve sıcak hava dalgaları, klima sistemlerinin daha fazla kullanılmasına ve dolayısıyla toplu ulaşım araçlarının enerji tüketiminde bir artışa neden olabilir. Bu da işletme maliyetlerini artırabilir.

Bu olumsuz etkilerin önüne geçmek için sürdürülebilirlik odaklı toplu ulaşım stratejileri geliştirmek, altyapıyı iklim değişikliğine uyumlu hale getirmek ve acil durum planları oluşturmak önemlidir.

13. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YOLLAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

İstanbul'da küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yollara olan olumsuz etkileri şunlardır: ¹²

1. Yol Yüzeyi Hasarları: Artan sıcaklıklar ve aşırı hava olayları, asfalt yolların yüzeyinde çatlaklar, deformasyonlar ve erozyon oluşturabilir. Bu durum, yol bakım ve onarım maliyetlerini artırmaktadır.

¹² EUPAVE. “Beton yollar iklim değişikliği ve doğal afetler karşısında daha dayanıklıdır”.
https://www.turkcimento.org.tr/uploads/pdf/%C3%96ZET_B%C4%B0LG%C4%B0_-_Daha_Y%C3%BCksek_Dayan%C4%B1m.pdf

2. Sürdürülebilir Olmayan Ulaşım Altyapısı:

İstanbul'da sıcaklık artışları ve yoğun yağışlar, mevcut ulaşım altyapısının sürdürülebilirliğini zorlayabilir. Altyapının bu değişikliklere uyum sağlamaması, ulaşım aksamalarına ve güvenlik sorunlarına neden olmaktadır.

3. Su Baskınları ve Taşkınlar:

Şiddetli yağışlar ve sel riski, yolların su altında kalma olasılığını artırabilir. Bu durum, taşıma araçlarının seyrini olumsuz etkileyebilir ve yol güvenliğini tehlikeye atmaktadır.

4. Köprü ve Tünellerde Hasarlar:

İstanbul'daki köprüler ve tüneller, deniz seviyesindeki değişiklikler, aşırı yağışlar ve fırtınalar gibi iklim değişikliği etkilerine maruz kalabilir. Bu yapılar üzerindeki olumsuz etkiler, düzenli bakım ve güçlendirme çalışmalarını gerektirmektedir.

5. Yol Kapasitesinde Azalma:

Artan sıcaklık, trafik yoğunluğunu ve araç egzoz gazı yayılımlarını artırmakta ve bu durum, hava kalitesini düşürerek ve yol kapasitesinde azalmalara neden olmaktadır.

6. Toplu Ulaşım İkilemleri:

Yolların kullanılamaz hale gelmesi veya trafiğin aksaması durumunda, toplu taşıma sistemlerini etkilemektedir. Artan sıcaklıklar, metro, tramvay ve otobüs hizmetlerini aksatmakta ve araç içi konforu olumsuz etkilemektedir.

14. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN SU VE KANALİZASYON SİSTEMLERİ ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

İstanbul'da küresel ısınma ve iklim değişikliğinin su ve kanalizasyon sistemleri üzerinde beklenen olumsuz etkileri şunlardır: ^{13, 14}

1. Su Kaynaklarında Azalma: Artan sıcaklıklar ve azalan yağış miktarları, su kaynaklarında azalmaya neden olmakta ve bu durum, içme suyu temini, sulama ve sanayi için kullanılan su kaynaklarını etkilemektedir.

2. Su Kıtlığı: Düşük yağışlar ve artan sıcaklıklar, su kıtlığına neden olmakta ve bu durum, su arzının yetersiz olduğu dönemlerde içme suyu teminini ve genel su kullanımını etkilemektedir.

3. Artan Kuraklık Riski: İstanbul'da kuraklık riski artabilir ve bu durum, su temini açısından zorluklar yaratmaktadır. Su rezervuarlarının düşük seviyede kalması, su arzında aksamalara ve su kalitesinde düşüslere neden olmaktadır.

4. Sel ve Taşkın Riski: Şiddetli yağışlar ve fırtınalar, kanalizasyon sistemlerini ve su arıtma tesislerini etkilemekte ve yüksek yağışlar, sel ve taşkın riskini artırarak altyapıya zarar vermektedir.

5. Kanalizasyon Sistemlerinde Aksamalar: Artan yağışlar ve ani hava değişimleri, kanalizasyon sistemlerinin aşırı

¹³ Karaman, S. ve Z. Gökalp. “Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri”. Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 3 (1): 59-66, 2010, ISSN: 1308-3945, E-ISSN: 1308-027X, www.nobel.gen.tr

¹⁴ Çapar, G. Su Kaynakları Yönetimi ve İklim Değişikliği. İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 8. <http://suyonetimi.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/88/2019/10/%C4%B0klim%C4%B0N-Projesi-EC4%9Fitim-Serisi-Mod%C3%BCI-8.pdf>

yük altında kalmasına neden olmakta ve bu durum, kanalizasyon aksamalarına, taşmalara ve su kirliliğine yol açmaktadır.

6. Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Kıyı Erozyonu: İklim değişikliği, deniz seviyesindeki yükselmeye ve kıyı erozyonuna neden olmakta ve bu durum, kıyı bölgelerindeki su ve kanalizasyon altyapısını etkileyerek özellikle deniz suyunun yeraltı su kaynaklarına karışması riskini artırmaktadır.

7. Su Arıtma Tesislerinde Zorluklar: Değişen iklim koşulları, su arıtma tesislerinin performansını etkilemekte ve su kalitesindeki değişiklikler, su arıtma sistemlerini daha karmaşık ve maliyetli hale getirmektedir.

8. İklim değişikliğinin su kalitesi üzerindeki etkileri: İklim değişikliği, su kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve artan sıcaklıklar nedeniyle sularda alg ve bakterilerin çoğalması¹⁵ artabilir.

15. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ENERJİ ALTYAPISI ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

İstanbul'da küresel ısınma ve iklim değişikliğinin enerji altyapısı üzerinde beklenen olumsuz etkileri aşağıda belirtilmiştir:¹⁶

1. Artan Enerji Tüketimi: Yüksek sıcaklıklar, özellikle yaz aylarında, iklimlendirme sistemlerinin daha fazla

¹⁵ Ötrofikasyon (eutrophication).

¹⁶ Fatma Aysun KAPLAN, F.A. (2023) İklim Değişikliğinin Hidroelektrik Santraller Üzerindeki Etkisi vd HES, GES HİBRİT modeli. DSI Teknik Bülteni. Sayı: 141, Ocak 2023.
https://cdn.ys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/471/Sayfa/1639/2069/DosyaGaleri/2._makale.pdf

kullanılmasına neden olmakta ve bu durum, enerji talebini artırarak elektrik tüketimini yükseltmektedir.

2. Elektrik Kesintileri: Artan sıcaklıklar, enerji talebindeki ani artışlar ve aşırı hava olayları, elektrik şebekelerinde kesintilere neden olmakta ve yoğun kullanım dönemlerinde, enerji altyapısı bu talebi karşılamakta zorlanılmaktadır.

3. Su Kısıtlamaları ve Hidroelektrik Enerji Üretimi: Azalan yağış miktarları, hidroelektrik santrallerin su kaynaklarını etkilemekte ve bu durum, su kısıtlamalarına ve hidroelektrik enerji üretiminde azalmalara yol açmaktadır.

4. Artan Isı: Elektrik ile çalışan cihazlar ve enerji iletim hatları, artan sıcaklıklar nedeniyle daha fazla ısınmakta ve bu durum, enerji kayıplarını artırarak iletim hatlarının verimliliğini düşürmekte ve maliyetini artırmaktadır.

5. Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Enerji Altyapısı Zararları: İklim değişikliği, deniz seviyesindeki yükselmeye ve aşırı hava olaylarına bağlı olarak sel riskine neden olmaktadır. Bu durum, enerji altyapısına zarar vermekte ve özellikle kıyı bölgelerinde bulunan enerji tesislerini etkilemektedir.

6. Enerji Üretiminde Dengeleme Sorunları: Rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları, iklim değişikliği nedeniyle artan rüzgâr dalgalanmaları ve değişken hava koşulları ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu, enerji üretiminde dengesizliklere ve güç talebi ile arzı dengeleme zorluklarına yol açmaktadır.¹⁷

¹⁷ Uğurlu, Ö. ve İ. Ö. Güler. (2020) Türkiye’de Küresel Isınmanın Enerji Kaynakları Üzerine Etkisi. Haziran 2020.
https://www.researchgate.net/publication/342449096_TURKIYE'DE_KURSEL_ISINMANIN_ENERJI_KAYNAKLARI_UZERINE_ETKISI

16. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TELEKOMÜNİKASYON SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, İstanbul'da telekomünikasyon sistemleri üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilir.

1. Sıcaklık ve Cihaz Performansı: Artan sıcaklıklar, telekomünikasyon gereçleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta ve yüksek sıcaklıklar, cihazların performansını düşürerek aşırı ısınma durumlarına neden olmaktadır. Bu durum cihaz ömrünü kısıltabilir.

2. Enerji Tüketimi Artışı: Yüksek sıcaklıklar, telekomünikasyon altyapısındaki enerji tüketimini artırmakta ve iklim kontrol sistemleri ve soğutma ihtiyaçları arttıkça, enerji maliyetleri ve talepleri yükselebilir.

3. Aşırı Hava Olayları ve Altyapı Zararları: İklim değişikliği, aşırı hava olaylarına, fırtınalara ve sel gibi olaylara yol açabilir. Bu durum, telekomünikasyon altyapısının zarar görmesine ve ağ kesintilerine neden olabilir.

4. Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Kıyı Erozyonu: İstanbul'un bazı bölgelerinde deniz seviyesindeki yükselme ve kıyı erozyonu riski bulunmaktadır. Bu durum, kıyı bölgelerindeki telekomünikasyon altyapısını etkileyebilir.

5. İklim Koşullarına Dayanıklı Ekipman: İklim değişikliği, telekomünikasyon gereçlerinin dayanıklılığını etkilemekte ve daha dayanıklı ve iklim koşullarına uyumlu araç ve gereçlere ihtiyaç duyulmaktadır.

6. Su Hasarı ve Elektrik Kesintileri: Şiddetli yağışlar ve su baskınları, altyapıdaki kabloları ve cihazları etkilemektedir. Ayrıca, aşırı hava olayları elektrik kesintilerine neden olarak iletişim altyapısını olumsuz etkilemektedir.

7. Veri Merkezi Performansı: Artan sıcaklıklar, veri merkezlerinde soğutma ihtiyacını artırmakta ve bu durum, enerji maliyetlerini ve sistem bakım maliyetlerini artırmaktadır.

17. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YEŞİL ALANLAR VE PEYZAJ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İstanbul'da küresel ısınma ve iklim değişikliği, yeşil alanlar ve peyzaj üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilir.^{18, 19}

1. Sıcaklık Artışı ve Kuraklık: Artan sıcaklıklar ve azalan yağış miktarları, kuraklık riskini artırmakta ve bu durum, yeşil alanlardaki bitki örtüsünü olumsuz etkileyerek kuruma ve zayıflamaya neden olmaktadır.

2. Aşırı Hava Olayları: İklim değişikliği nedeniyle aşırı hava olayları, şiddetli yağışlar, fırtınalar ve sel gibi olaylar daha sık görülmekte ve bu durum, yeşil alanların zarar görmesine ve erozyon riskinin artmasına yol açmaktadır.

3. Bitki ve Habitat Değişiklikleri: Sıcaklık ve iklim değişiklikleri, bölgesel bitki örtüsünü etkilemekte, endemik bitki türlerinin habitatlarını azaltmakta ve biyoçeşitliliği olumsuz etkilemektedir.

4. Su Kaynaklarının Azalması: Azalan yağışlar ve artan sıcaklıklar, su kaynaklarının azalmasına neden olmakta ve bu durum, parklar, bahçeler ve diğer yeşil alanların sulanmasını zorlaştırmaktadır.

¹⁸ Bayramoğlu, E. ve s. Seyhan. (2019) Kentsel Açık Yeşil Alanlarda İklim Değişimi. <https://doi.org/10.36287/setsoci.4.7.005>

¹⁹ Aksoy, Ö. K. ve E. S. Arslan. (2022) Kentlerde İklim Değişikliğinin Olası Etkilerinin Azaltılmasında Yeşil Altyapı ve Ekosistem Hizmetlerinin Rolü. İnsan ve İnsan. Year 2022, Volume: 9. Issue: 33, 53 - 62, 01.07.2022. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.1104391>

5. Yeşil Alanlardaki İklim Adası Etkisi: Yüksek binalar, asfalt yollar ve diğer yapılar, kent içindeki sıcak hava adaları oluşturmakta, yeşil alanlardaki sıcaklık düzenleyici etkiyi azaltmakta ve bitki örtüsünün sağladığı serinleme etkisini zayıflatmaktadır.

6. Zararlı Organizmaların Artışı: Sıcaklık değişiklikleri ve artan nem, zararlı böceklerin ve hastalıkların yayılma olasılığını artırmakta ve bu durum yeşil alanlardaki bitki sağlığını etkilemektedir.

7. Deniz Seviyesinin Yükselmesi ve Kıyı Alanları: İstanbul'daki kıyı bölgeleri, deniz seviyesindeki yükselmeye bağlı olarak zarar görmekte ve bu durum, sahil bölgelerindeki yeşil alanların erozyona uğramasına neden olmaktadır.

18. KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KENTSEL ALTYAPILAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, İstanbul'daki altyapı sistemleri üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilir.²⁰

1. Sel ve Taşkın Riski: İstanbul'da şiddetli yağışlar, sel ve taşkın riskini artırmaktadır ve bu durum, altyapı sistemlerini, özellikle de su ve kanalizasyon sistemlerini etkileyerek hasarlara yol açmaktadır.

2. Deniz Seviyesi Yükselmesi ve Kıyı Erozyonu: Küresel ısınma nedeniyle deniz seviyesindeki yükselme, kıyı bölgelerinde erozyon riskini artırmakta ve bu durum, kıyı

²⁰ Thomas J. Wilbanks, T. J. ve S. J. Fernandez. (ed al.) (2014) Climate Change and Infrastructure, Urban Systems, and Vulnerabilities. Technical Report for the US Department of Energy in Support of the National Climate Assessment. National climate assessment regional technical input report series. Island Press. <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/69221/1/Thomas%20J.%20Wilbanks.pdf>

altyapısını etkileyerek özellikle de sahil yollarını, limanları ve diğer denizle ilişkili altyapıyı tahrip etmektedir.

3. Isı Adaları: Yüksek binalar, asfalt yollar ve yoğun betonlaşma, kent içinde ısı adalarının oluşmasına neden olmakta ve bu durum, çevresel sıcaklık artışını hızlandırabilir ve enerji talebini artırmaktadır.

4. Enerji İletim Hatlarına Zarar: Aşırı hava olayları, fırtınalar ve şiddetli yağışlar, enerji iletim hatlarına zarar vermekte ve bu elektrik kesintilerine ve enerji altyapısının hasar görmesine neden olmaktadır.

5. Sıcaklık Artışı ve Altyapı Dayanıklılığı: Yüksek sıcaklıklar, yol yüzeylerinde çatlaklar, köprülerde genleşme sorunları ve diğer altyapı elemanlarında dayanıklılık sorunlarına neden olmaktadır.

6. Su Kısıtlamaları ve Su Altyapısı: Azalan yağış miktarları ve artan sıcaklıklar, su kaynaklarının azalmasına neden olmakta ve bu durum, su altyapısını etkileyerek su temini konusunda kısıtlamalara yol açmaktadır.

7. Ulaşım Altyapısı ve Trafik Sorunları: Artan sıcaklıklar, özellikle yaz aylarında, asfalt yolların aşırı ısınmasına ve trafik sorunlarının artmasına neden olmakta ve bu durum, ulaşım altyapısını olumsuz etkilemektedir.

8. Altyapı Onarımları ve Bakım Maliyetleri: Sıcaklık değişiklikleri, aşırı hava olayları ve diğer iklim değişikliği etkileri, altyapının daha sık onarılmasını ve bakımını gerektirmekte ve bu da maliyetleri artırabilir.

19. AŞIRI HAVA OLAYLARI²¹

İstanbul ve çevresinde aşırı hava olayları mümkündür. İstanbul, kuzeyde Karadeniz, güneyde Marmara Denizi ve batıda Ege Denizi ile çevrili olan bir coğrafyada yer almaktadır. Bu durum, şehri çeşitli iklim etkilerine maruz bırakır. İstanbul'da karasal iklim etkileri, denizel iklim etkileri ve kara iklimi etkileri bir araya gelir. Bu durum, farklı mevsimlerde çeşitli hava koşullarının görülmesine neden olabilir. Ayrıca, iklim değişikliği nedeniyle artan sıcaklıklar, yağış değişiklikleri ve diğer faktörler, aşırı hava olaylarının sıklığını ve şiddetini etkileyebilir.

Olası aşırı hava olayları şunları içerebilir:

1. **Şiddetli Yağışlar ve Sel:** İstanbul'da zaman zaman şiddetli yağışlar görülebilir, özellikle sonbahar ve kış aylarında. Bu durum, sel riskini artırabilir.

2. **Fırtına ve Kasırgalar:** Marmara Denizi ve Karadeniz'den gelen fırtınalar, İstanbul'u etkileyebilir. Özellikle kış aylarında, şiddetli rüzgârlar ve fırtınalar görülebilir.

3. **Kar Yağışları:** Kış aylarında, soğuk hava koşulları nedeniyle İstanbul'da kar yağışları gözlemlenebilir. Ancak, bu olaylar genellikle kentte kısa süreli etkiler bırakır.

4. **Sıcak Hava Dalgaları:** Yaz aylarında, sıcak hava dalgaları İstanbul'u etkileyebilir. Yüksek sıcaklıklar, kentteki yaşamı ve enerji talebini etkileyebilir.

5. **Hortumlar:** Denizel iklim ve sıcak-soğuk hava kütlelerinin karşılaşması nedeniyle, İstanbul çevresinde nadiren de olsa hortumlar görülebilir.

6. **Sıcak hava dalgaları:** İstanbul, ılıman bir iklime sahiptir ve yaz aylarında sıcak hava dalgalarına maruz

²¹ İBB. (2021) İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı. https://cevre.ibt.istanbul/wp-content/uploads/2022/01/ist_iklim_degisikligi_eylem_plani.pdf

kalmaktadır. Küresel ısınma nedeniyle, İstanbul'da sıcak hava dalgalarının görülme sıklığı ve şiddeti artmaktadır.

7. **Kuraklık:** İstanbul, yağış miktarının düşük olduğu bir bölgedir. Küresel ısınma nedeniyle, İstanbul'da kuraklık riski artmaktadır.

20. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ: KARASAL VE DENİZSEL İKLİMDEN TROPİKAL İKLİME DOĞRU GEÇİŞ Mİ?

Bu konuda iki ayrı görüş vardır: Birinci görüşe göre İstanbul ve çevresindeki iklimin tropikal iklimlere dönüşmekte olduğu ileri sürülemez. Tropikal iklimler genellikle ekvator bölgesinde, 30 derece kuzey ve güney enlemleri arasında yer alan geniş bölgelerde bulunur. İstanbul ise 41 derece kuzey enlemine sahip, bu da onu tropikal iklim kuşağından uzaklaştırır. İstanbul, karasal iklim etkileri ile denizel iklim etkilerinin birleştiği bir bölgede yer alır. Kışları soğuk ve yağışlı, yazları ise sıcak ve kuru olabilen bir iklimi vardır. Ancak, iklim değişikliği küresel olarak sıcaklık artışına ve hava koşullarındaki değişikliklere neden olabilir. İklim değişikliği nedeniyle artan sıcaklıklar, deniz seviyesindeki yükselme, şiddetli hava olaylarının sıklığında artış gibi faktörler, yerel iklimde de değişikliklere yol açabilir. Ancak, bu değişikliklerin tropikal iklimlere dönüşü ifade etmesi çok olası değildir. İstanbul, coğrafi konumu nedeniyle hâlâ karasal ve denizel iklim etkilerini barındırmaya devam edecektir.

İkinci görüşe göre İstanbul ve çevresinde iklimin **tropikal iklime dönüşmekte olduğu ileri sürülebilir**. İstanbul, ılıman bir iklime sahiptir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkileri, İstanbul'un iklimini daha sıcak ve daha nemli hale getirmektedir. Bu değişiklikler, İstanbul'un ikliminin tropikal iklime dönüşmekte olduğu yönündeki endişeleri artırmaktadır.

Örneğin Prof. Dr. Murat Türkeş şunları söylemektedir: “Boğaziçi Üniversitesi İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Murat Türkeş, "İklim değişikliğinin etkileriyle Türkiye, subtropikal iklimden tropikal iklime doğru geçiyor. Bugünkü sıcaklık rejimi neredeyse tropikal iklim koşullarına yaklaşmış durumda... İklim değişikliğinin etkileriyle Türkiye, subtropikal iklimden tropikal iklime doğru geçiyor. Bugünkü sıcaklık rejimi neredeyse tropikal iklim koşullarına yaklaşmış durumda. Özellikle kışın etkisi azalıyor. Bahar mevsimleri daha ılık geçebiliyor. Tüm bunlar daha ılıman bir döneme gidildiğini gösteriyor. Bütün bunlar, bugün için değil ancak dört mevsimden, yılın bir serin ve soğuk bir de sıcak ve ılık döneminin olduğu iki mevsiminin oluşabileceği bir tropikal iklime doğru gidildiğini gösteriyor... Özellikle yüzey ve alt atmosfer sıcaklıklarının artması, buna bağlı olarak da zaman içinde okyanus ve deniz suyu sıcaklıklarının artışı ve bunlarla ilgili hava olayları, bu değişiklikleri etkiliyor. İklim değişikliği, bölgesel hava dolaşımıyla basınç ve rüzgâr sistemlerini değiştiriyor... Daha az fosil yakıt kullanılmalı... "Enerjide, ulaşımda, tarımda ve konutta daha az fosil yakıt kullanılmalı. Enerji tasarrufu ve enerji verimliliği ilkelerini tüm sektörlerde ve hayatımızda kullanmalıyız. Yeni ve yenilenebilir enerjinin birincil kaynaklar içindeki oranının artırılması lazım. Yaşam tarzımızın ve tüketim alışkanlıklarımızın değiştirilmesi gerekli. Toplu taşımanın geliştirilerek bireysel araç kullanımının azaltılması gerekli. Baştan aşağıya yapılacak değişikliklerle damla damla geliştirerek sera gazı salınımını azaltmalıyız." ²²

İstanbul'da iklim değişikliğinin etkilerini gösteren bazı gözlemler şunlardır:

²² <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-subtropikal-iklimden-tropikal-iklime-geciyor/1620039>

1. Ortalama sıcaklık artışı: İstanbul'da ortalama sıcaklık, son 100 yılda 1,5°C artmıştır. Bu artış, İstanbul'da yaz aylarının daha sıcak ve kış aylarının daha ılıman hale gelmesine neden olmuştur.

2. Yağış miktarındaki değişimler: İstanbul'da yağış miktarı, son 100 yılda değişkenlik göstermiştir. Ancak, genel olarak yağış miktarında bir azalma eğilimi görülmektedir. Bu azalma, İstanbul'da kuraklık riskini artırmaktadır.

3. Aşırı hava olaylarının görülme sıklığındaki artış: İstanbul'da aşırı hava olaylarının görülme sıklığı artmaktadır. Sıcak hava dalgaları, kasırgalar, sel ve kuraklık gibi aşırı hava olayları, İstanbul'da daha sık görülmeye başlamaktadır.

Tropikal balıkların belirli bir bölgede görülmesi ve hortumların oluşması genellikle iklim değişikliği, sıcaklık değişimleri ve meteorolojik faktörlere bağlı olarak gerçekleşir. Bu olaylar, belirli iklim şartlarının değişmesi veya o bölgede tropikal özelliklerin artması sonucunda ortaya çıkabilir.

1. Sıcaklık Değişiklikleri: Tropikal balıklar genellikle daha sıcak suları tercih ederler. İklim değişikliği veya bölgesel sıcaklık artışları, bu tür balıkların daha kuzey veya güneye doğru göç etmelerine neden olabilir. Bu durumda, daha önce görülmeyen tropikal balıklar, daha ılıman bölgelerde ortaya çıkabilir.

2. Deniz Sıcaklığı Artışı: Tropikal balıkların göç etmesinde etkili olan faktörlerden biri de deniz sıcaklığıdır. Deniz sıcaklığının artması, tropikal balıkların genişleme alanlarını genişletebilir ve daha yüksek enlemlerde görülmelerine olanak tanır.

3. Hava Koşulları ve Hortumlar: Hortumlar, genellikle sıcak ve soğuk hava kütlelerinin karşılaşması sonucunda oluşan şiddetli fırtınalardır. İklim değişikliği, atmosferdeki ısı

değişimleri ve su sıcaklıklarındaki artışlar, hortumların sıklığını ve şiddetini etkileyebilir. Daha yüksek sıcaklıklar, atmosferde daha fazla enerji birikimine neden olabilir, bu da şiddetli hava olaylarının olasılığını artırabilir.

Hortumlar, tropikal ve subtropikal bölgelerde görülen aşırı hava olaylarıdır. Hortumlar, sıcak ve nemli havanın, soğuk ve kuru hava ile karşılaşması sonucu oluşur. İklim değişikliği, okyanusların sıcaklığını artırarak, hortumların oluşma olasılığını artırmaktadır.

Türkiye, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi ile çevrili bir ülkedir. Bu nedenle, Türkiye'de hortumların oluşma riski yüksek bir bölgedir. Küresel ısınma nedeniyle, Türkiye'de deniz suyu sıcaklığı artmakta ve bu durum, hortumların oluşma olasılığını artırmaktadır. Türkiye ve çevresinde tropikal balıkların görülmeye başlaması ve hortumların oluşmaya başlaması, iklim değişikliğinin etkilerinin açık bir göstergesidir. Bu etkilerin daha da şiddetlenmesini önlemek için, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik önlemler alınması gerekmektedir.

Tropikal balıkların görülmeye başlaması: Tropikal balıklar, ılık ve berrak suları tercih eden balıklardır. İklim değişikliği nedeniyle, okyanusların sıcaklığı artmakta ve ılıman bölgelerde artan sıcaklık, tropikal balıkların yaşam alanlarını genişletmektedir. Örneğin, Avrupa'da daha önce görülmeyen tropikal balıklar, son yıllarda daha sık görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi'nde tropikal balıkların görülmeye başlaması, iklim değişikliğinin etkilerinin bir sonucudur. Küresel ısınma nedeniyle, Türkiye'de deniz suyu sıcaklığı artmakta ve bu durum, tropikal balıkların Türkiye'ye göç etmesine neden olmaktadır.

Hortumların oluşmaya başlaması: Hortumlar, sıcak ve nemli havanın, soğuk ve kuru hava ile karşılaşması sonucu oluşur. İklim değişikliği, okyanusların sıcaklığını artırarak, hortumların

oluşma olasılığını artırmaktadır. Türkiye, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizi ile çevrili bir ülkedir. Bu nedenle, Türkiye'de hortumların oluşma riski yüksek bir bölgedir. Küresel ısınma nedeniyle, Türkiye'de deniz suyu sıcaklığı artmakta ve bu durum, hortumların oluşma olasılığını artırmaktadır. Örneğin, 2023 yılında Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde meydana gelen hortum, iklim değişikliğinin etkilerinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Bu hortum, Türkiye'de meydana gelen ilk hortumdur. Türkiye ve çevresinde tropikal balıkların görülmeye başlaması ve hortumların oluşmaya başlaması, iklim değişikliğinin etkilerinin ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bu etkilerin daha da şiddetlenmesini önlemek için, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik önlemler alınması gerekmektedir. Trakya Üniversitesi Doğal Afet Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdür Yardımcısı Doç. Dr. Musa Uludağ, küresel iklim değişikliğinin Türkiye'de hortum ve benzeri fırtınaların görülme sıklığını artırdığını söyledi: Türkiye'de küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği yaşanmakta ve bunun olumsuz etkilerinin her geçen gün daha çok hissedilmektedir... Coğrafi konum itibarıyla orta kuşakta yer alan Türkiye dört mevsimi yaşayan bir ülkedir. Okyanuslarda görülen siklonik fırtınaların (Atmosferde bir alçak basınç alanı çevresinde hızla dönen rüzgârların oluşturduğu şiddetli fırtına) normal şartlarda Türkiye'de görülmez. Ancak iklim değişikliğinin bu durumu değiştirdi. Kara ve deniz arasındaki sıcaklık farklarının artması, atmosferdeki değişim ve bozulmalar Türkiye gibi ülkelerde de ciddi hortum ve benzeri hava olayları oluşmasına neden oldu. Hortumlar hasar verici hale gelmeye başladı. Bu yıl Konya'da, geçen yıl Ankara'da sadece çöllerde görebileceğimiz kum fırtınaları, İç Anadolu'da yarı kurak bölgelerimizde karşımıza çıkar hale geldi.”²³

²³ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyede-hortum-ve-benzeri-firtinalarin-gorulme-sikligi-artti/2760399>

21. DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE YENİ ARAŞTIRMALAR İÇİN ÖNERİLER

Küresel ısınma ve buna bağlı olarak gelişen iklim değişikliği olguları kentlerin doğal ve iklimsel afetlere karşı direncini yok etmektedir. İklim değişikliği pek çok yönden kentsel doğrusal altyapıları işlevsiz bırakmaktadır. Hortumlardan sellere, karasal iklimden tropikal iklime geçişe ve insanların barınaksızlaşmasından sanayi ve tarımın büyük zararlara uğramasına kadar değişen birçok alanda ülkeler büyük kayıplara uğramaktadır. Bunlardan daha önemli olarak alınması gereken önlemlerin çok yüksek maliyeti ülkeler üzerinde önemli makroekonomik ve finansal yükler yaratmaktadır. Yerel yönetimlerin bu alanda alabilecekleri pek çok önlem vardır. Ancak bu maliyeti karşılamaları olanaklı değildir. Bu nedenle alınacak önlemler daha çok merkezi yönetimlerin sorumluluğu olmak durumundadır. Küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin etkileri, kentlerin doğal ve iklimsel olaylara karşı direncini ciddi şekilde zayıflatmaktadır. Bu olgular, kentsel altyapıları çeşitli yönlerde doğru olumsuz etkileyerek, hortumlar, seller, iklim tipi değişiklikleri ve barınma sorunları gibi geniş bir yelpazede sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca, bu durum, sanayi ve tarım sektörlerinde büyük zararlara neden olarak ülkelerin ekonomik dengesini sarsmaktadır.

Önemli olan, bu olumsuz etkilerle başa çıkabilmek ve gelecekteki riskleri en aza indirmek için alınması gereken önlemlerdir. Ancak, bu önlemlerin uygulanması büyük maliyetler gerektirmekte ve ülkeler üzerinde önemli makroekonomik ve finansal yükler oluşturmaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin bu sorumluluğu üstlenmelerinin zor olduğu bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin çeşitli önlemler alabileceği bir gerçektir. Ancak, bu önlemlerin maliyetini karşılamak ve etkili bir şekilde uygulamak, genellikle yerel bütçelerin sınırlı olması nedeniyle mümkün olamamaktadır.

Dolayısıyla, iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkili olabilmek ve sürdürülebilir bir gelecek için gerekli adımları atabilmek için, alınacak önlemlerin daha çok merkezi yönetimlerin liderliğinde ve sorumluluğunda olması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu, sadece ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası işbirliği ve koordinasyon ile desteklenmelidir. Bu sayede, küresel düzeyde etkili çözümler üretilerek, kentsel dirençliliği artırmak ve iklim değişikliği ile mücadelede daha güçlü bir dayanıklılık sağlamak mümkün olacaktır.

İklim değişikliği ve kentsel dirençlilik konularında yapılacak araştırmalar, hem bilimsel anlamda yeni bulgular sağlamak hem de etkili çözümler geliştirmek için önemlidir. İşte bu alanda önerilebilecek eni bazı araştırma konuları aşağıda gösterilmiştir:

✓ **İklim Değişikliğinin Yerel Ekonomik Etkileri:**

Belirli bir bölgedeki iklim değişikliğinin yerel ekonomi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar. İklim değişikliği nedeniyle oluşan doğal afetlerin yerel işletmeler ve tarım üzerindeki etkilerini inceleyen eden çalışmalar.

✓ **Kentsel Altyapının Dayanıklılığı ve İklim**

Değişikliği: Kentsel altyapının iklim değişikliğiyle başa çıkma kapasitesini değerlendiren araştırmalar. Sürdürülebilir kentsel altyapı projelerinin etkinliğini ve uygulanabilirliğini araştıran çalışmalar.

✓ **Maliyet-Etki Analizleri:**

İklim değişikliğiyle mücadele önlemlerinin maliyet-etki analizleri. Yerel yönetimlerin ve toplumun, iklim değişikliğiyle mücadele için yatırım yapma eğilimlerini anlamaya yönelik araştırmalar.

✓ **Toplum Katılımı ve Bilinçlendirme:**

Kentsel toplulukların iklim değişikliği ile mücadeleye aktif katılımını teşvik eden iletişim stratejilerini değerlendiren çalışmalar. Toplumların iklim değişikliği konusundaki farkındalığını

artırmaya yönelik eğitim programlarının etkilerini araştıran çalışmalar.

✓ **Yönetişim ve Politika Çözümlemeleri:** Yerel yönetimlerin iklim değişikliği politikalarını oluşturma ve uygulama süreçlerini inceleyen araştırmalar. Farklı ülkelerdeki kentsel dirençlilik politikalarının karşılaştırmalı analizleri.

✓ **İklim Değişikliği Adaptasyonu İçin Yenilikçi Teknolojiler:** Yenilikçi teknolojilerin (örneğin, akıllı şehir teknolojileri) iklim değişikliği adaptasyonunda nasıl kullanılabileceğini inceleyen araştırmalar. Teknolojik çözümlerin kentsel dirençlilik üzerindeki etkilerini değerlendiren çalışmalar.

Bu önerilen araştırma konuları, iklim değişikliğiyle mücadele ve kentsel dirençlilik alanında daha fazla bilgi ve çözüm üretebilmek adına faydalı olabilir. Her bir konu, farklı disiplinlerden araştırmacıları bir araya getirerek çok yönlü bir bakış açısı sunabilir.

KAYNAKÇA

- Akalın, M. (2013) Küresel Isınma ve İklim Değişikliği Nedeniyle Oluşan Doğal Felaketlerin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri. Hitit Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Yıl: 6/2013 Sayı: 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsosbil/issue/7715/101013>
- Aksoy, Ö. K. ve E. S. Arslan. (2022) Kentlerde İklim Değişikliğinin Olası Etkilerinin Azaltılmasında Yeşil Altyapı ve Ekosistem Hizmetlerinin Rolü. İnsan ve İnsan. Year 2022, Volume: 9. Issue: 33, 53 - 62, 01.07.2022. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.1104391>
- Aksoy, Ö. ve E. S. Arslan. (2022). Kentlerde İklim Değişikliğinin Olası Etkilerinin Azaltılmasında Yeşil Altyapı ve Ekosistem Hizmetlerinin Rolü. İnsan&İnsan. Yıl/Year 9, Sayı/Issue 33, Yaz/Summer 2022. 53-62 DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.1104391> www.insanveinsan.org e-ISSN: 2148-7537
- Aliravcı, I.D. (2022) Küresel Isınmanın Enfeksiyon Hastalıklarına Etkisi. IGUSABDER, 16 (2022): 284-291.
- Ata, B. (2023). İklim değişikliğinin Akdeniz Bölgesi'ndeki yağışlara etkisi". Yeşil Haber. Ekim 16, 2023.
- Başman C. ve Ç. Bakırcı. (2012). Evrim Ağacı. "Avustralya'nın Milenyum Kuraklığı ve Sonrasında Yaşananlar: Su Politikaları, Geleceğimizi Kurtarabilir Mi?". 14 Ekim 2021.
- Bayramoğlu, E. ve S. Seyhan. (2019). Kentsel Açık Yeşil Alanlarda İklim Değişimi. <https://doi.org/10.36287/setsoci.4.7.005>
- Buldurur, M. S. (2018). Sürdürülebilir Kentsel Ulaşım. Birsen Yayınevi. Aralık 2018. S. 331. 9789755116846.

- Çapar, G. (2019). Su Kaynakları Yönetimi ve İklim Değişikliği. İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 8. <http://suyonetimi.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/88/2019/10/%C4%B0klim%C4%B0N-Projesi-E%C4%9Fitim-Serisi-Mod%C3%BCI-8.pdf>
- Çelik, M.A., İ. Kopar ve H. Bayram. (2018). Doğu Anadolu Bölgesi'nin Mevsimlik Kuraklık Analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Eylül 2018 22(3): 1741-1761.
- EUPAVE. (2016). Beton yollar iklim değişikliği ve doğal afetler karşısında daha dayanıklıdır. https://www.turkcimento.org.tr/uploads/pdf/%C3%96ZE_T_B%C4%B0LG%C4%B0_-_Daha_Y%C3%BCksek_Dayan%C4%B1m.pdf
- Görgülü, Ç. ve Görgülü, L. (2021). İklim Değişikliğine Eko-Morfolojik Yaklaşım: Kentsel Çeper Kuşak Alanları. JENAS Journal of Environmental and Natural Studies , 3 (1) , 72-99 . <https://dergipark.org.tr/en/pub/jenas/issue/60444/886930>
- İBB. (2021). İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı. https://cevre.ibt.istanbul/wp-content/uploads/2022/01/ist_iklim_degisikligi_eylem_plani.pdf
- İstanbul Kent Konseyi İklim Krizi Çalışma Grubu. (2020). Sıcak Dalgaları Konusunda Görüş ve Öneriler. <https://istanbulkentkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/iKK-iKcG-Sicak-Dalgaları-Konusunda-Gorus-ve-oneriler-BiLGİ-NOTU-30.06.2020-v2.pdf>
- Kadıoğlu, M. (2020). Kent Selleri Yönetimi ve Kontrol Rehberi. Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği.

<https://marmara.gov.tr/uploads/old-site/2020/10/KENT-SELLERI-kucuk.pdf>

Karacan G. ve D. Gökçe. (2020). Kentsel Planlamada İklim Direnci Teması; Ankara Örneği. *Dirençlilik Dergisi*. 4(2), 2020, (221-238). ISSN: 2602-4667. DOI: 10.32569/resilience.725464

Karaman, S. ve Z. Gökalp. (2010). Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri”. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 3 (1): 59-66, 2010. ISSN: 1308-3945, E-ISSN: 1308-027X, www.nobel.gen.tr

Nunez, C. (2023). Sea levels are rising at an extraordinary pace. Here's what to know. Seas are predicted to rise a foot by 2050, regardless of how much global carbon emissions can be reduced. Why is this happening, and what can we do to adapt?”. <https://www.nationalgeographic.com/environment/article/sea-level-rise-1>.

Profetura de Rio.(2016) Climate Change Adaptation Strategy for the City of Rio de Janeiro. <https://www.rio.rj.gov.br/dlstatic/10112/9857523/4243336/ClimateChangeAdaptationStrategyfortheCityofRiodeJaneiro.pdf>

Romanello, M. and friends.et.al (2023). The 2023 report of the Lancet Countdown on health and climate change: the imperative for a health-centred response in a world facing irreversible harms. DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(23\)01859-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(23)01859-7).

Su Politikaları Derneği. (2023). Marmara Bölgesi: Kuraklık ve Su Kaynakları Bölgesi tehlike altında!

- Şeker, M. (eds) ve arkadaşları. (2020). Türkiye’de İklim Değişimi ve Halk Sağlığı Raporu. Türkiye Bilimler Akademisi. S. 79. 978-605-2249-49-9
- Thomas J. Wilbanks, T. J. ve S. J. Fernandez. (ed al.) (2014) Climate Change and Infrastructure, Urban Systems, and Vulnerabilities. Technical Report for the US Department of Energy in Support of the National Climate Assessment. National climate assessment regional technical input report series. Island Press. <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/69221/1/Thomas%20J.%20Wilbanks.pdf>
- Tuğaç, Ç. (2022). İklim Değişikliği ve Kentsel Dirençlilik Bağlamında Yeşil Ulaşım. Kent Araştırmaları Dergisi. Sayı Issue 36, Cilt Volume 13, Yıl Year 2022-2, 545-575. DOI:10.31198/idealkent.1061386. ISSN: 1307-9905. E-ISSN: 2602-2133. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2206316>.
- Türkeş, M. 2001. Hava, iklim, şiddetli hava olayları ve küresel ısınma. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Teknik Sunumlar, Seminerler Dizisi: 1: 187-205, Ankara. <https://www.mgm.gov.tr/files/iklim/yayinlar/havaiklim.pdf>
- Yaşamış, F. D. (1993). Belediye Reformu. 1993. Çağdaş Yerel Yönetim Dergisi. Ankara. 2(2): 11-24.
- Yaşamış, F. D. (1993). Belediyelerin Temel Gereksinimi: Örgütsel ve Yönetimsel Yeniden Yapılanma. Türk İdare Dergisi. Ankara. 398: 159–179.
- Yaşamış, F.D. (1989). OECD. Group on Urban Affairs. Project Group on Urban Infrastructure Policies. UP/UI Case Study. No 8: Urban Linear Infrastructures of Barcelona,

Spain. Ekim 1989. Paris. (Barcelona’da Kentsel v
“OECD. Group on Urban Affairs. Project Group on Urban
Infrastructure Policies. UP/UI Case Study Olay no 9:
Urban Infrastructure Provision in Ankara.. Ekim 1989.
Paris. (Ankara’da Kentsel ve Doğrusal Kamu
Hizmetlerinin Sunumu)” ve “OECD. Group on Urban
Affairs. Project Group on Urban Infrastructure Policies.
UP/UI Case Study no 8: Urban Linear Infrastructures of
Barcelona, Spain. Ekim 1989. Paris. (Barcelona’da
Kentsel ve Doğrusal Kamu Hizmetlerinin Sunumu)”.

Yaşamış, F.D.(1989). OECD. Group on Urban Affairs. Project
Group on Urban Infrastructure Policies. UP/UI Case
Study. No 9: Urban Infrastructure Provision in Ankara.
Ekim 1989. Paris. (Ankara’da Kentsel ve Doğrusal Kamu
Hizmetlerinin Sunumu)

Yaşamış, F.D.(2006). Assessing the Institutional Effectiveness of
State Environmental Agencies. Environmental
Management. November 2006. 38(5). 823-836. (DOI
10.1007/s00267-004-2330-9) (Kamusal Çevre
Örgütlerinin Kurumsal Etkenlik Düzeylerinin
Değerlendirilmesi)

Yaşamış, F.D.(2007). Assessment of Compliance Performance of
Environmental Regulations of Industries in Tuzla
(Istanbul, Turkey). Environmental Management. April
2007. 39(4). 575-586. (DOI 10.1007/s00267-003-0129-8)
(Tuzla’da Endüstrinin Çevresel Yükümlülüklerine Uyuma
Düzeyi)

Yaşamış, F.D.(2011). Economic Instruments of Environmental
Management. Proceedings of the International Academy
of Ecology and Environmental Sciences. Proceedings of
the International Academy of Ecology and Environmental
Sciences, 2011, 1(2):97-111. 28 August 2011. DOI

10.0000/issn-2220-8860-piaees-2011-v1-0010 (Çevre Yönetiminin Ekonomik Araçları)

Yaşamış, F.D.(2014). A New Concept and Concern for National and Global Security: Environment and Ecology. “Global Climate Change’. (Ulusal ve Küresel Güvenlik için Yeni bir Kavram ve Endişe: Küresel İklim Değişikliği). Ed.Prof. Semra Atabay. Yıldız Teknik Üniversitesi ve Siegen Üniversitesi ortak yayını. (e kitap).

Yaşamış, F.D.(2014). Climate Change, Environmental Security and the UAE. Quality. No 18. 2015. Office of HH the Deputy Prime Minister and Minister of Interior Strategy and Performance Development General Directorate. Abu Dhabi. UAE. (İklim Değişikliği, Çevresel Güvenlik ve BAE)

THE IMPORTANCE OF THE THOUGHT OF PROTAGORAS

Ezgi OREN¹

1. INTRODUCTION

The decisiveness of the Athenian navy in the Persian war, its power, and the fact that it did not disband the inter-Police union established against the Persians at the end of the war, and brought the war spoils to Athens and spent them only for the economic development of the Athenian police, made Athens a powerful state that exploited the surrounding police. This situation contributed to the prosperity of Athens. It caused an increase. Environment: To the extent that the exploitative policies implemented against the police increased the economic prosperity within the country, they enabled the economic cake subject to income distribution to grow, and therefore the share of each social class in this cake to increase, and as a result, this wealth caused democracy to be firmly established in Athens. The thought of Protagoras was born in this rich economic and democratic environment of Athens, and its development caused very close relations between the institutions of democracy. First of all, the 'climate of desperation and hopelessness' (Timuçin, 1997, p.131), which was created by seeing that all the structures that were previously considered unchangeable started to change and by giving many different answers about the source of the universe, which was the basic problem of philosophy before, and where and how the existing things were derived, caused the people of this

¹ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ezgi.oren@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2096-2808.

period to experience all the values of the past. It caused them to reject their judgments and look at everything with suspicion, and to need new thoughts with the necessity of adapting to the newly formed social conditions and taking a role in this environment (Ağaoğulları, 2000, p.73).

In this period, first of all, the subject of philosophy shifts from nature to humans, human and social life (in other words, to the subject). With the developing democracy, every citizen has become a partner in social and political life, and 'information has become a practical-social power' (Gökberk, 2000, p.39). Both this new function of knowledge and the belief that there is no pure existence, that everything changes, that our only knowledge about objects is opinion (doxa), and that there is no truth other than what is visible, the sophists determined man as the criterion of everything. With this relative understanding, the truth of the majority is the truth. They are based on the problem of how people will convince others of their own truth, rather than investigating the truth that will happen (Hilav, 1997a, p.34). Sophists also shook the social structure, traditions, holiness, superstitions, and privileges of the ruling classes, saying that values such as morality and law lack an objective quality that is valid for everyone and that they can be put forward by people and changed by people again. In short, in the freedom environment created by democracy, the Sophists introduced both skepticism and criticism towards the thought, values, and social structure up to that time, and a philosophy of relativity, as they put humans at the center of the new thought they developed. They also took a utilitarian attitude towards knowledge, arguing that knowledge is based on pragmatism, not accuracy, and that one thought is not more true than another thought, but can be more useful.

This study explains the approach that Protagoras, one of the most important names of Sophist thought, was ignored for a very long time, and despite all the criticisms of Socrates and his

successors, he is a thinker who should be taken seriously and has a very important place in the history of thought with the ideas he put forward.

Each form of society brings with a form of subsistence on which it develops its unique lifestyle and a way of thinking that is compatible with this lifestyle (Şenel, 1999, p.19). For this reason, as an approach in this study, I will first begin with recognizing the socioeconomic and political characteristics of the society in which the sophist thought was formed, to better analyze the form of society in which it was formed. Then, I will try to reveal the foundations of the social structure of the Greek Police and especially the Athenian Police, and the thought of the period. Finally, after trying to analyze the main subject of the philosophical and political discussions that continued until his thinking and the answers to the questions formed around this main subject, I will explain the importance of Protagoras' thought in line with all these factors.

2. GREEK POLICE AND ATHENS POLICE

2.1. Economic Order

The Achaeans, who had previously settled in the region and established a rich civilization (Mycenaean Civilization) as an inheritor of the Minoan (Cretan) civilization, could not hold their own against the Dorians, who later raided here from the north, and as a result, this region entered a system similar to European feudalism in the Middle Ages (Agaoğulları, 2000, p.13) and the remaining settlements of the Mykenean cities became almost self-sufficient villages (Childe, 1998, p.160). This means a self-sufficient economy. The main economic activity was agriculture and animal husbandry. The lands were divided into large and small lands. Large lands were cultivated either by slave labor or by being divided and given to tenants. Small lands were operated

by their owners (Heaton, 1995, p.31). Trade was very low. This was due to both security issues and the limited use of money. Each household produced its industrial products (textiles, pottery, etc.) as much as it needed. For the urban order and class classification to fully develop, dynamics other than the Doric raids had to occur. The re-expansion of the use of money led to production for the market, market towns where production and purchases were made for the market, and then the transformation of the countryside into the city that dominated the city and then the police. The use of money enabled both the development of trade and the change in the quality and measure of prosperity. The new form of wealth could now be accumulated, safe, spent, and expanded much more easily by lending (Heaton, 1995, p.35). This process became even more important over time, as production for the market increased and exchanges became regular (Aren, 1995, p.18). It is also worth mentioning that Athens has rich silver mines. This meant that the financial problem for small producers was not only solved but also they could get into dangerous situations. These developments also meant the strengthening of two new classes. The first of these is the money changers who calculate the value of each city-state as a result of printing its own money, and these will later become rich moneylenders-bankers by lending money and mortgaging goods and properties. The other group was merchants.

Many difficulties arose when the internal contradictions of self-sufficient economies came to the surface and the land no longer fed the stomach of those who owned or operated it but turned to the market and profit. First of all, the demand for land increased, which increased rents. Small farmers, suffering from the capital shortage, started to borrow, and could not bear the risk and interest, especially during bad harvest years, war years, and epidemics. By selling his land to big landowners, he either became a slave, came under the protection of big landowners, or

became a wage earner in the cities. The villains of the play are the large landowners who sell surplus crops, invest their profits in the land, and lend money to small farmers and tenants. The partner of these large landowners is the merchant in the city. They lend money to small farmers, seize the land when the debts are not paid, and pay off their property cheaply when the farmer is in a difficult situation (Heaton, 1995, p.31). After this, long-lasting political fights began between the high nobles and the majority. The form of government at that time was an oligarchy, and the poor as a family worked like slaves for the rich (Aristotle, 1998, p.13). Thus, the classes became clear and the struggle became political, and those who were dissatisfied with their situation either sided with one of the existing leaders or sought salvation in the person of any lawmaker or tyrant during their rebellion (Heaton, 1995, p.31). The reforms of Solon, Peisistratos, and Cleisthenes should be evaluated in this context. However, since there was no radical intervention in the economic order, over time everything returned to the way it was before.

With the development of maritime trade, Greek large landowners gave up grain production and concentrated on the production of grapes, wine, and olive oil, which had more commercial value and could be easily transported (Sander, 1998, p.37). In addition, the development of both domestic and foreign trade led to an increase in industrial production and colonization. The main branches of production were weaving pottery and metalware production. Athenian pottery, in particular, was very famous and was exported throughout the Mediterranean. Production was carried out by craftsmen or by freemen or slaves under the roof of the owner (Heaton, 1995, p.33). This process revealed both a bourgeois class specific to that time, independent of land lineages, and a mass that can be called the middle-lower class, consisting of small tradesmen, craftsmen, sailors, and workers affiliated with this class (Selik, 1973, p.15). Sometimes

this class sided with the oppressed classes in political struggles against the large landowning nobles but in general, it continued to act as a collaborator of the large landowning nobles in the cities. Division of labor was becoming increasingly important in the social structure. Increasing industrial production led to economic vitality and wealth accumulation; this led to an increased interest in luxury consumer goods and art products, which caused foreign artisans, artists, and merchants to flow into the developed policies (Ağaoğulları, 2000, p.19). Another consequence of trade, production for the market, and industrial production is the institutionalization of slavery, which is the easiest and cheapest way to meet the need for additional labor when the state cannot provide a labor force. The slave trade increased during this period and even governments collected taxes on every slave sale or change of hands (Heaton, 1995, p.33). As for colonization; establishing each colony meant a new market, and the proliferation of markets allowed Greek trade to expand as much as it could (Selik, 1973, p.13). In addition, these colonies were a very good tool for dumping excess population onto the lands of other peoples overseas (Childe, 1998, p.159). In parallel, industrial production and trade increased further, causing the decline of the Phoenicians, who held the colonial and trade monopoly in the Mediterranean at that time, and the Greeks gained superiority in this field. The strengthening of the Athenian Police among the Greek Police occurred when the common treasury of the Police union formed during the Persian Wars was brought to Athens at the end of the war and was spent solely for the economic development of the Athenian Police. The increase in the welfare of the Athenian state had resulted in increasing the welfare of the merchant citizens in particular (Ben-Amittay, 1983, p.50). It can be said that the establishment of democratic institutions in Athens, as well as the material and spiritual wealth created by Athens with its imperialist power after the Persian Wars, were effective in the emergence of Protagoras' thought,

which is our subject. In this sense, Periclean Athens is similar to the Victorian age in English history (Russell, 1983, p.85).

2.2. Social Classes

In the context of the economic life of the police described above, we could talk about the three main classes in Athens.

2.2.1. Citizens

These people are the indigenous people of that city-state and are free people with certain political rights. The person who participated in public services and governance was a citizen. In this context, citizenship meant participation in government and law-making, and this was the criterion of freedom (Sarica, 1996, p.11). In the early periods of the police, citizenship was synonymous with land ownership. Later, every adult male who had the right to use weapons was naturalized (Ağaoğulları, 2000, p.19). In this early period, political power was also in the hands of the landowning nobles. In addition, these people bred horses and participated in wars with horse-drawn carriages. This was their greatest privilege. However, in the later period, democratic developments that emerged as a result of class conflicts abolished political privileges and enabled all citizens to participate in the administration and law-making process, that is, to benefit from political rights. However, the citizens did not have a homogeneous structure in the Police. The economic order of the police was divided into various classes as a result of various socioeconomic developments. If we divide the citizens into two main categories: aristocrats and the public, the public category includes the “bourgeoisie” which we can describe as the bourgeois class of that time (rich segments such as merchants, moneychangers, owners of establishments producing industrial products, ship owners, etc.), workers (employment in industrial production, including craftsmen who could not own a workshop and wage earners) and peasants (small landowners or tenants,

sharecroppers who rent part of the land of large landowners). While workers and peasants represented a kind of middle-lower class, the bourgeoisie grew stronger with the increase in trade and production for the market and emerged as a force against the ruling class, the aristocratic large landowner noble class. This group did not raise horses and did not enter the wars with chariots, but they had the opportunity to erode the privileges of the nobles on the battlefields due to both their numerical superiority and their participation in the war as heavy infantry, in parallel with the change in the style and technology of war. Developments in war tactics suitable for the weapons of the Iron Age gave these people military importance. Victory no longer depended on the bravery of charioteer heroes, which could only happen to wealthy landowners, but on the courage of an infantry class recruited from among these classes and small farmers (Childe, 1998, p.175). Heavy infantry would fight in Phalanx formation in battle. This order was a heavy infantry order marching in dense rows with spears and shields. From now on, everyone could arm himself with a spear and shield, protect his police on the battlefields, and do his civic duty. Thus, a lively spirit of equality and a sense of social solidarity (Sander, 1998, p.37) destroyed the privileged character of the nobility on the battlefields, and the police gained a different perspective on the plane of common defense and political rights. The urban nobles had recently formed against the aristocracy, along with the middle-lower class, which was increasingly destroyed by the dynamics of the economic order. From the 8th century until the conquest of Rome, Greek history is full of revolutions and counter-revolutions, massacres, exiles, and property confiscations (Timuçin cite from Glotz, 1997, p.88). These conflicts between classes not only affected political life and caused regime changes, but also played a major role in the development of the world of thought by bringing different approaches to philosophical and political thought life. In addition

to all this, it is worth underlining that women in ancient Greece never achieved citizenship status and had no place in public life.

2.2.2. Foreigners (Metoikos)

These people were craftsmen and merchants who migrated and settled in the Police as a result of the revival of economic and social life. They were free but not citizens and therefore could not enjoy any citizenship rights. They had no say in administration and law-making. This, of course, kept them out of the political process. For this reason and because they could not benefit from the privileged financial opportunities provided by citizenship status, they were trying to become citizens by trying various methods. Over time, this situation reached such a level that the number of citizens increased excessively, which resulted in an increase in government expenditures and the taking of some measures against this situation. First, Solon legislated that to be considered a citizen, a person must have an Athenian father. Since this measure could not solve the problem, this time Pericles considered it necessary to be an Athenian citizen to have an Athenian father and an Athenian mother, and he legislated it. Thus, citizenship turned into a hereditary privilege that foreigners could not acquire in any way (Ağaoğulları, 2000, p.20).

2.2.3. Slaves

The result of trade, production for the market, and industrial production is the institutionalization of the institution of slavery, which is the easiest and cheapest way to meet the need for additional labor, as the labor force becomes insufficient within the country (Selik, 1973, p.14). This also means the dominance of the slave mode of production. Slaves constituted a significant part of the labor force. In addition, they were seen as an extension of nature or other means of production and were included as a fixture in the price determined in purchases and sales, for example. They were nothing other than moving vehicles, goods

sold and exchanged, and talking animals (Ağaoğulları, 2000, p.21). With the increase in the number of slaves, work became a despised state of activity for some of the people who had previously transformed nature with their own hands and humanized themselves, because work was a state of activity specific to slaves (İlin, Segal, 1995, p.80). The need for slaves was met by prisoners of war, people kidnapped by pirates or slavers, people who could not pay their debts, and children of slaves. Especially those who became slaves due to their inability to pay their debts were an important factor in the struggle for political power in the Police and the formation of political institutions. Police citizens, who met their financial needs in this way by sustaining their lives with what the slaves produced, found free time and could engage in cultural and artistic activities, politics, science, and philosophy. As a result, direct democracy implemented among a small number of citizens could be realized thanks to slaves (Sarica, 1996, p.8). In addition, all artistic and intellectual products were created thanks to slave labor.

2.3. Major Political Developments

As a result of the above-mentioned economic developments, the landowning nobles united in a common interest, seized power against the poor clan members (Ağaoğulları, 2000, p.14), and the kings - except for a few places (for example, the Spartan Police) - handed over the power to this newly powerful class. Later, the changing infrastructure caused the gap between classes to widen and political-social conflicts, and this established aristocratic government could no longer maintain its absolute power. As a result, the Aristocracy had to make some concessions and regulate this extremely complex social and economic structure (Timuçin, 1997, p.93) with legal measures. Now, political organizations had to be organized not only to suppress slaves but also to prevent conflict among free citizens (Ben-Amittay, 1983, p.49). So, why did the ruling class,

the aristocracy, fail to prevent these conflicts with their means of oppression, but made concessions and resorted to laws? The answer is that aristocracy never had a solid foundation among the Greeks. Since the Greeks were not very religious people by Eastern standards, the aristocracy did not have a great power of religious sanction. Since the Greeks took their civilization from Asia and adopted the Phoenician alphabet, they could not have a monopoly on education (Parkinson, 1984, p.158). Since the Greeks had naturally large ports and concentrated on shipping, trade, and later industrial production for export, the aristocracy did not have a monopoly on wealth (Parkinson, 1984, p.158). Due to the scarcity of pastures for horse grazing in this region and the changing war technology, the aristocracy did not have a monopoly on the battlefields.

It would be useful to open a parenthesis here and touch on the concept of "Law" because understanding this concept is an important tool for understanding the Police. At first, the laws of the police were traditional and oral, and their origins were unknown but were thought to be divine, as in the case of Mesopotamia. It was not issued by a board of administrators or jurists, but these types of laws, which were later enacted upon changing conditions, caused both the complexity of the legal system and the interpretation and implementation of such laws only by and in favor of the nobles (Ağaoğulları, 2000, p.27). These laws, called "Thesmoi", caused the discontent of all social classes except the aristocracy. Later, these laws were put in writing to prevent these interpretations that were in the interest of the nobles and to ensure consistency in judicial decisions (Ağaoğulları, 2000, p.27). These laws, which achieved the above objectives, were not sufficient to meet the political, economic, and social demands of classes other than the aristocracy. It became necessary to enact man-made, positive laws to prevent class conflicts that would threaten the aristocracy itself and the

life of the police. These positive laws, called "Nomoi", with Drakon, replaced Thesmoi in the field of criminal law, and with Solon, they weighed in on the entire field of law. With written legal rules valid for all citizens, the first step was taken towards legal equality among them. In addition, a direct relationship was established between the state authority and individuals, and as a result, the individual (outside of the family, tribe, or clan) gained a legal personality (Ağaoğulları, 2000, p.28). These laws were based on social consensus and contract, therefore they had flexible structures in all kinds of social changes and were considered the lifeblood of the police (Ağaoğulları, 2000, p.29). All these factors contributed to the development of Greek democracy and the happiness of the society with such laws. The belief that it can be achieved has become widespread. As a result, all of these are efforts to prevent classes from clashing with each other and thus disrupting public order. This means that the classes that are in favor of ensuring or maintaining the balance in society will now do this, when necessary, not by relying on brute force, but by general, abstract, and permanent rules, that is, laws (Sarica, 1996, p.9).

First, the Aristocrats tried to use the very severe criminal law they had prepared by Draco to prevent political conflict in Athens. Soon, Solon formulated a new policy of compromise and compromise in the face of the failure of this attempt (Şenel, 1999, p.117). First of all, Solon took measures to improve the situation of the peasants stuck in the triangle of debt, mortgage, and usurers, but his main aim was to reduce some of the powers of the Aristocracy to soften the political conflict, abolish the clans (Parkinson, 1984, p.159) and establish the citizenship status on solid foundations (Ağaoğulları, 2000, p.30) was to enable wider masses to support the Police and participate in political life. First, to draw the legal status framework of citizenship and to determine the political rights and obligations of citizens, he divided citizens

into four classes according to their wealth, not their nobility. In addition, Solon laid the foundations of many political institutions with the Constitution he prepared. However, since there were no radical interventions in the economic order, everything in Athens returned to its previous state after a short time. When Peisistratos' reforms failed, Cleisthenes, who came to power after a short period of turmoil, thought that the dominance of aristocrats in political life was due to old tribal-type organizations and tried to destroy such organizations based on blood ties (genos). For this purpose, instead of the four tribes based on blood ties, he created neighborhood (deme) (10) organizations based on place ties, that is, geographical features. While determining these organizations, care was taken to ensure that the aristocrats were dispersed and remained in the minority in each deme. Cleisthenes also reorganized Athenian political institutions according to this new form of organization. This period, when Athenian democracy gradually became functional and institutionalized, was also the period when the Persian raids that threatened the Greek city-states began. Before this threat, the poleis continued their existence as independent cities without a close political bond between them (Gökberk, 2000, p.16). In the face of the Persian threat, the poleis united and became united after the war was won, thanks to the powerful war and trade fleet of Athens, at the end of the war in which the Athenian navy was decisive. He made the other poleis accept his superiority. 'Pericles transformed this union into a confederation. This decision was a step towards making its members citizens of Athens (Şenel, 1997, p.120). The 27-year war with Sparta, which stood against imperialism, started when Sparta asked Athens to disband this union and Athens refused. With the outbreak of this war and the death of many Athenians and Pericles due to the plague epidemic that broke out in Athens in these years, bad days began for Athens. The institution of democracy has become corrupt, and demagogues in today's sense have begun to run around. With the defeat of

Athens, which had naval superiority, against Sparta, which had land superiority, the supporters of the oligarchy became stronger in Athens, and class conflicts within the state and the days of mutual coups weakened Athens further. The aristocrats who handed over Athens to the Spartan army established the oligarchic government called "30 tyrannies". Although the democrats in exile later destroyed this order and brought democracy again, nothing was the same again. Such power struggles, in which compromise disappeared, turned into a Greek civil war. These inconclusive struggles ended with the conquest of Greece by the Macedonian Empire.

Before moving on to the history of thought, it is necessary to make a few final notes on the police. In Greece, political life was conditioned by the city (Sarica, 1996, p.7) and all kinds of philosophical, political, and scientific developments were limited by the economic and social conditions specific to the police (Childe, 1998, p.191). Police was a determining factor in the behavior, thought patterns, and political life of the Greek people. The biggest feature that distinguishes Police from barbarian tribes is that 'like wheat, it is a blessing from God to the Hellenes' (Sarica, 1996, p.8). The main factors that caused the police to continue its existence for a long time are that, in the light of these features, the Police was equipped with the myth of a "competent political society" and that a central political power that would dissolve the Police within themselves could not emerge due to various circumstances (Ağaoğulları, 2000, p.12).

3. HISTORY OF THOUGHT UNTIL PROTAGORAS

3.1. Pre-Philosophical (Scientific)² Thought Period

Unlike other living creatures, humans not only continue their existence in society but also produce society. While producing society, they not only lead to the transformation of the material environment but also produce a series of intellectual structures, and cultural and ideological fictions along with material life (Ercan, 2001, p.132). These intellectual structures cause people to define their daily lives within their meaning systems and to attribute certain meanings to what is happening. This meaning-making adventure of human beings begins in the nature-human relationship called "animistic thought", when man, due to his helplessness and ignorance in the face of nature, only tries to explain and solve himself at the spiritual level, and to the extent he can solve it, he attributes what is inside himself to the outside and gives meaning to nature with what is inside. In this period, people became aware of the distinction between soul and body through magical, therefore 'similar, analogical' (Şenel, 1999, p.100) thinking (humanity came to the belief in the soul through dreams (Örnek, 1971, p.24)) and gave a soul to everything outside. First, after the magical, religious system phase specific to the tribal society called totemism, new meanings were needed in such societies, called civilized societies, where humans won victories over nature, transformed nature, agricultural production began, social surplus was obtained, and classes were formed with the increase in the division of labor. At this stage, called "religious thought", the farmer no longer believed that a spirit lived in each bunch. In her mind, the spirits of all crops were united and turned into a single fertility goddess who made the ears grow (İlin, Segal, 1995, p.93). In this new

² In this period, both concepts mean the same thing.

social order, the rulers who confiscated the surplus product and the clergy, who were the ideologists of this society, used this religious thought and attempted to systematize it while using it. In this period, since the active element in nature is human, there is a tendency to give human form to all kinds of gods (anthropomorphism) (Şenel, 1999, p.263) and everything is tried to be explained with supernatural powers.

We mentioned that ancient Greece entered a process similar to medieval feudalism after the Doric raids, and in this period, aristocrats, as the ruling class, seized power and surplus products. The dominant thought system of this period, called the "Heroic Age", is "Mythological Thought", which includes the aristocratic worldview (Ağaoğulları, 2000, p.51). In this thinking, natural forces, living beings (gods); Human-nature, human-human relations, and natural events are tried to be explained with some myths (images, not concepts, predominated in myths (Hilav, 1997b, p.16)) by seeing them as the products of the thoughts and actions of the gods (Şenel, 1999, p.123).

3.2. Transition to Philosophical (Scientific) Thought

As the bourgeois middle classes, which became stronger due to economic developments, tried to have a share of political power, they also had to fight against mythological thought, which was the ideology of the aristocracy. What could myths that say aristocrats are descended from gods and have absolute power make this newly empowered class believe? Instead of this thought, which was inadequate to explain newly developing social phenomena and did not satisfy them, people now attempted to make secular (non-religious) explanations of the universe and society. Thus, mythological thinking was replaced by abstract scientific (philosophical) thinking.

This revolution in the field of thought (philosophical thinking) first occurred in B.C. It was seen in the Ionian city-

states, which had already begun their economic, social, and political revolutions in the 6th century. Most of the events that took place there were happening at levels that could no longer be explained through myths, and this was destroying the belief in it. Philosophical thought emerged with the criticism of this mythical thought based on images and with the effort to respond to events with concepts and reasoning, not with religion but with images or designs. Ionian thinkers: Since the events in the universe do not occur with the wishes and will of the gods, what is the underlying truth of these events, what is the main substance of the universe that forms on its own? They sought an answer to the question (Şenel, 1999, p.125). Discussion of things that had not been discussed until then brought about the process of persuasion, negation, and the dialectical method (Hilav, 1997a, pp.15-32) (discussion meaning here). First of all, there had to be a reason for what was happening (everything has a reason, causality). They took these reasons from supernatural powers and gave them to things (substances) existing in nature. Then the idea developed that one of these causes determined all the causes. This reason should be the main essence behind everything, the main reason from which everything arises, a reason that determines everything, and only one, so that all these events that myths cannot explain should be explained based on it. Since nothing can come into being from nothing, this main substance had to be a starting point, principle, and main material for everything. During these periods, all philosophers tried to find this main substance, the unchanging and unique substance.

After this, what Thales called Water, Anaximander called Aperion (Indeterminate, unlimited), Anaximenes called Air, and Heraclitus called Fire, were the main cause, the main principle. Among these first philosophical steps, it would be useful to go into a little more detail about the thoughts of three philosophers

(Heraclitus, Parmenides, and Democritus), who are especially important for our subject.

3.3. Herakleitos (M.Ö. 540?-480)

He argued that the fundamental thing in the universe is not an unchanging substance at the source of all that exists, but change, flow, and becoming itself. In other words, he is the first thinker to say that the universe is a constant formation, change, and flow, and that change arises from opposites, that is, from conflicting realities. According to him, nothing remains identical with itself, everything changes, comes and goes, and different beings and forms appear and disappear one after another; from life comes death, and from death comes life. The famous river analogy³ exemplifies this idea. We cannot step into the same river twice, new water flows over it every time we enter, but we have changed at the same rate. After we took our first step, changes similar to those in the river took place within us. This metamorphosis is nothing but the transformation of the identical (the same) into its opposite. He is the first thinker of today's dialectics, saying that everything arises only from the fight of opposites. According to him, non-existence gives rise to existence. Being and non-existence, being and not being, and living and dying are the same. If these were not the same things, they would not change and become each other; non-existence could not pass into existence, existence into non-existence, death into life, and life into death. The beginning and the end meet at the same place within the circle (Hançerlioğlu, 1983, p.80).

According to the philosopher, the first and main substance of the universe is fire. But he sees fire not as an unchanging substance like water and air of other philosophers, but as change, becoming, that is, a process. The reason why he chose fire is that fire is a force that constantly creates change wherever it appears

³ For this and similar fragments, see W.Kranz: Ancient Philosophy: 57-71

and changes everything it touches. According to him, the universe is a living fire, an endless burning process that covers all that exists. The extinction and rekindling of the fire are continuous alternations, and the universe goes through these phases of extinction and rebirth.

But according to him, there was unity behind the opposites, and immutability behind the changes, which he calls "logos". Therefore, we can say that his philosophy is "Dialectical Idealism" rather than "Dialectical Materialism" (Şenel, 1997, p.126). According to him, change does not occur without obeying a rule or order; this rule that change obeys is logos, that is, reason. Logos gathers and organizes all that exists. Becoming and changing are based on this gathering force that is constantly active. Logos is a divine law of the universe that governs the universe, and at the same time, it is the true essence of human beings, its basic and distinguishing feature. Some people have received a little, and some have a lot, of this divine intelligence.

As a result, if we leave aside his influence on many philosophers (the Stoics with the idea of Logos, Hegel in terms of laying the foundations of Dialectics, and later K. Marx, etc.), he argues that existence is constantly changing and Protagoras concludes from this that we cannot obtain definitive information about constantly changing existence. It is important because of its extraction. In addition, it is necessary to emphasize its importance in terms of laying the foundations of two fundamentally opposing (ontological) views on existence, which later occupied the entire history of philosophy. In the same period, the Eleatic School defended the exact opposite of his views.

3.4. Parmenides (M.Ö. ?540-?)

Parmenides, who is considered the real founder of the philosophical movement called the Eleatic School, was influenced by the "divine absolute" understanding of

'Xenophanes', a member of the same school before him, and created his philosophy (Ağaoğulları, 2000, p.67). He was not satisfied with the answers given to the question of what is the reason for everything, what everything comes from, and what determines everything. For example, if this unchanging substance is air, what was the reason for air? He was after something that was its cause, that determined and explained itself. Parmenides answered this question with "Being"⁴. He denied the reality of being, changing, and multiplicity. For him, the only reality was existence. Becoming, change was an illusion. Being was one (duality and multiplicity were not real), it was not born and would not perish (if it were born, there must be something else that gave birth to it), it could not be anything other than itself (identical with itself, it should not change), it was whole, closed to itself, without boundaries, indivisible, uncondensed, undiluted, timeless. And intellectual existence outside space was in this respect the exact opposite of existence in time and space. Thus, in the face of ever-changing multiplicity, Parmenides posits something that is the exact opposite, a unity that is closed to itself and always remains as it is. It is the senses that show us this multiplicity, that is why the senses mislead us, sense perceptions are the wrong source of knowledge. It is thinking that makes one comprehend the only and real existent (that is, Being), and therefore the right path of knowledge is entered through thinking (Gökberk, 2000, p.27). Parmenides does not want to say that appearances and the external world do not exist, but he says that the external world is not real existence, it is not real (Stace, 1976, p.20).

As a result, Parmenides, who denies all the contradictions and changes in the universe and therefore in society, says that they

⁴ Being: (Ger: sein, Fr: etre, Eng: be) 1. What exists, the existence of what exists (The distinction between existing things and existence is like the distinction between truth and truth. Many things are true, but the truth is the same in these many truths) 2. as opposed to creation and destruction: the permanent, non-ephemeral 3. Existing as opposed to appearance (B.Akarsu: Felsefe Terimleri Sözlüğü: p.187).

are not real, claims that the real reality is a single, unchanging entity that can only be grasped by the mind, and focuses all his intensity on episteme in the doxa-episteme duality, was a philosopher that Protagoras should have refuted. It is also for this reason that Socrates, Plato, and Aristotle, the successors of the Sophists, developed their philosophies based on his thoughts again, this time to refute the Sophists.

The main problem that confronted Greek philosophy after Heraclitus and the Eleatic School was: How does becoming emerge from being and how can it be explained? We can find the answer to this question in Democritus.

3.5. Demokritos (M.Ö.460?-370)

Democritus begins his philosophy with the concept of existence introduced by Parmenides. He asserts that existence does not arise and will not disappear. Like Parmenides, he is attached to the idea of unchanging existence (Timuçin, 1998, p.129). However, he states that, in contrast to the unity and stasis of what exists, there are atoms that are infinite in number and moving, "in non-existence, in the void" (Ağaoğulları, 2000, p.71). According to the doctrine of atomism⁵, this fundamental being, that is, the real being that does not change, does not disappear, does not appear at a certain time, and always remains as it is, that is, the main substance is particles, namely atoms, whose number is infinite and although there is no difference between them in terms of quality, they differ in quantity. Atoms take up space but cannot be divided. They differ from each other only in size, smallness, shape, and weight. They can't undergo a qualitative change. Therefore, the multiplicity and diversity of existence cannot be explained by a dynamic change taking place within these atoms. The abundance and diversity in the universe can be explained by the shapes, positions, and arrangement of atoms.

⁵ For fragments of Democritus and other atomists, see W.Kranz: pp: 163-180

The reason for all the natural events we see in the universe is the constant displacement of atoms in a vacuum. However, it does not require the existence of an external force to explain this movement. According to him, events in nature occur when these atoms move according to their size and weight and collide with each other, not by chance but by necessity. This means that mechanical laws and necessity are dominant in the universe (Hilav, 1997b, p.32). As can be seen here, Democritus completely denies random and purposeful motion (this view dominated the scientific world throughout the Middle Ages due to Aristotle).

It is worth mentioning here that he also emphasized moral issues, which had not been covered much in Greek philosophies until that day. According to him, since everything consists of atoms, humans are also composed of these atoms, thus Democritus denies the concept of a soul independent of matter. If the fire atoms in the body are calm and measured, the person is happy; otherwise, the person is unhappy. If we apply this view to societies, it follows that societies governed by moderation and equality will be happy, which in the Greek societies of that time were societies governed by democracy. Moreover, according to him, the state is a device created to make laws to ensure moderation in society and eliminate social conflicts (Ben-Amittay, 1983, p.55), which shows that he sees the state as a tool, not an end, and has a democratic view. As a result, it can be thought that Democritus's interest in questions of morality and society, which had not been thought about much until then, and his democratic perspective influenced Protagoras.

4. THOUGHT OF PROTAGORAS

All the developments mentioned above under the headings of Economic Order, Social Classes, and Major Political Developments provided the economic, social, and political

shaping of Athens of the period, and democracy, institutionalized on solid foundations, created a very good environment for the emergence and development of the ideas of Protagoras and his successors. The philosophy of Protagoras was born in this rich economic democratic environment of Athens, and with the development and establishment of his thought, a very close bond emerged between the institutions of democracy.

Before moving on to Protagoras it is useful to dwell on questions such as, "Who were called sophists?", and "What is the literal meaning of Sophism?". First of all, the sophists were the first thinkers who were interested in practical life problems, viewed the traditional aristocratic value judgments before that period with suspicion, questioned and criticized them, and had largely democratic views according to the conditions of the time. They attributed only practical meanings to knowledge, which they saw as a necessary tool for success in socio-political life, whereas they believed that theoretical knowledge was unnecessary and had no use in life. According to them, the purpose of philosophy was to understand people, determine the behaviors that would guide them in their daily lives, and help them gain honor, fame, and take high positions, and take a good place in social and political life. In this period, the main subject of philosophy shifts from nature to humans, human and social life (in other words, the subject), as previously emphasized only by Democritus. With the developing democracy, every citizen has become a partner in social and political life and in this field, 'information has become a practical-social power' (Gökberk, 2000, p.39). Sophists also shook the social structure and the privileges of the ruling classes until that day by stating that values such as morality and law lack an objective quality valid for everyone and that they can be determined and changed by people.

The meanings of the concept of Sophist, derived from the Greek word sophos (Sophia) meaning knowledge, have gained

over time are as follows: **a) Wise Person:** The Sophists wore this idea themselves, claiming that the people who expressed themselves best were knowledgeable, who knew something about everything, and who had a high level of knowledge. However, this information is not theoretical, it is short, encyclopedic information that has a practical meaning, that is, at a level that can only say something about that subject. They also boast of having practical knowledge in the field of arts and crafts. **b) “Political Life Teacher”** (Ağaoğulları, 2000, p.75): Democratic development in Athens led to a certain need for education. As knowledge became a practical social power, the education system in Athens no longer met this need. Everyone wanted to know more to adapt to the new situation and play a good role in the new developing conditions. In this case, how can a successful citizen be raised? The question revealed this education problem (Gökberk, 2000, p.39). Sophists, claiming to be knowledgeable about public life, began to fill this gap to teach political virtue. For the ancient Greek people, it was necessary to learn political virtue, which was the highest virtue, that is, to take part in state affairs and do this work for the benefit of the police, by taking lessons from the Sophists, who were believed to know this job very well. For this purpose, Sophists traveled from city to city and gave paid lectures, and many of them earned a lot of money from this work. The Sophists, who were criticized⁶ by many people even today and by their successors in these respects, actually

⁶ Two separate examples: “These merchant sages of the fifth century, under the obligation of raising their rich children as politicians, understood almost every subject, including philosophy, and earned a lot of money while teaching morality, law, economics, politics, philosophy and especially rhetoric.” (A.Timuçin: Felsefe Sözlüğü: p.265).

"Plato criticizes the Sophists for taking money to give lectures, in a way that borders on snobbery according to the modern understanding. Plato had sufficient wealth and could not understand the needs of those who did not have wealth like himself. "The strange thing is that these harsh criticisms of Plato are frequently repeated by today's professors who see no reason to refuse his salary." (B.Russell, Batı Felsefesi Tarihi: p.87)

thought that they provided immeasurable services to the police.

c) “Master of Rhetoric” (Ağaoğulları, 2000, p.75): Since the sophists were based on the problem of how people can convince others of their truth, rather than searching for the truth, and taught their students the art of oratory, speaking in front of crowds, defending what they said and persuading others, which was thought to be a necessary tool for success in political life, sophism and rhetoric came to mean the same thing. Started. This art gave citizens both success in political life and the opportunity to defend themselves if they fell into court. This situation later caused them to receive criticism that they were not pursuing the truth, but were merely trying to deceive people by always using negation, without presenting a constructive view. Even today, it is possible to come across people who defend this view, believing that politics is only the knowledge of how to deceive people. We probably owe this situation to the Sophists. **d) Fallacious Person:** The works of Plato and Socrates are the reason why this word, and naturally this meaning that humiliates and ignores the thinkers named like this, entered the history of philosophy. They defined sophists as people who know nothing, who do not understand the truth and distort it, who think they are wise and always pretend to be wise, but in fact, they always put forward nonsense. We can say that the class conflicts mentioned above are the main reason for the emergence of these and similar views. First of all, the townspeople who had money were able to take lessons with money, learn politics, and reach important positions in the political life of Athens. At the same time, it was very unpleasant for religious and traditional ideas to be criticized and questioned. In addition, the fact that these people criticized value judgments (morality, law, etc.) and put forward interesting ideas disturbed most people. In addition, their opposition to the view that knowledge and political virtue were inherited qualities of aristocrats caused attacks from those circles.

Sophist thought is not a specific school of philosophy with certain views. Many thinkers have put forward many different ideas on different subjects. The only thing they have in common is that they focus on humans, look with suspicion at all previous ideas, and put forward utilitarian and relative ideas. The development of democracy along with wealth and prosperity in Athens, the establishment of democratic institutions, and the emergence of sophists/sophism are parallel. In a sense, sophism is a product of democracy. Although the Sophists did not create a theory of democracy, it can be said that they contributed to the development of democracy in Athens with their criticism of aristocratic religious-traditional ideas. While the thought of clergy affiliated with certain temples or religious sects tended to become scholastic, the emergence of free-thinking laborers gave thought flexibility and the ability to adapt to changing social reality, similar to the importance of the emergence of free labor in a society dominated by a paid market economy. In this respect, we can consider the sophists as freelance thinkers (Şenel, 1999, p.130). With them, people will feel the need to investigate which one is correct and valid since there are many different ideas and thought systems, and will begin to think about the theory of knowledge and become aware of the ideological qualities of thought systems. As a result, it can be said that the sophists' presentation of social problems systematically constituted one of the important stages in the process of scientific analysis and understanding of these problems (Ben Amittay, 1983, p:59). At this stage, it is important to understand the thoughts of Protagoras, who is considered the founder of sophism.

Protagoras (480? -410 BC), thought to have been born in Teos, grew up in Abdera and came to Athens to earn his living by giving paid lessons. We do not know much about his life, but an important detail for us is that he was a close friend of Pericles.

Now let's start by taking some of his thoughts and examining them. "The measure of all things is man, because the things that exist exist, and the things that do not exist do not exist... As each thing appears to me, it is the same for me, as it appears to you, it is also the same for you... The wind is cold for those who are cold, it is cold for those who are not cold" (Kranz cite from Protagoras, 1994, p.194). Here he accepts that a person can reach certain knowledge. According to Plato's interpretation, the human here refers to the individual, and in this case, a strict understanding of individualism emerges in this thought. Doxa varies from person to person, and the fact that the person is in a different position, like the objects, results in the person not only not having the same knowledge about an object as other people, but also not being able to reach a stable knowledge within himself. Since there is no objective universal truth, every conjecture is true. No one can think of anything wrong. This interpretation of Plato may be valid for later Sophists, but I think Protagoras can't adopt such an understanding here. This understanding of knowledge shows that at the sociopolitical level, one should rely only on one's assumptions and judgments, leading the individual to not accept truths outside himself and therefore to deny all kinds of order. However, Protagoras is a man of order, so he cannot put forward an understanding of knowledge that would give absolute freedom to the individual (Ağaoğulları, 2000, p.83). In addition, if Protagoras had claimed that the truth varies from person to person, he would have said that God exists for some and does not exist for others, but this view contradicts his ideas about God, which we will see later. Here he is talking about the human species, not the individual. What needs to be measured here is human nature. This means that truth can only be grasped by humans, with human senses and minds. Those that cannot be perceived by the senses are unreal and therefore cannot be objects of knowledge. The "Myth of Protagoras" gives some clues to clarify whether the human here is meant as an individual

who goes to extremes or the general human nature and the mind that distinguishes them from animals; When Protagoras was asked whether some people or all people had the political knowledge to govern the state, he explained this through this myth, accepting that there was a knowledge of politics, that is, a universal knowledge, not a knowledge that was different for everyone, and that in the end, this knowledge should be found in all citizens, not in a certain class. He took a democratic stance by saying it was necessary. It is necessary to look at a different interpretation here; According to Lange: “Man is the measure of everything”, that is, how things appear to us depends on our sensations, and this image is the only data we have. Therefore, not only is the human being considered in his general and necessary qualities, but also every human being, at every given moment, is the measure of things. If general and necessary qualities were in question here, we could regard Protagoras as the precursor of Kant's theoretical philosophy. However, Protagoras took into account individual perception in a narrow sense, regarding both the activity of the subject and the evaluation of the object. It does not accept even that individual, let alone the human being in general, as the measure of things. Because the individual is in charge. And since it sometimes seems cold and sometimes hot to the same person, then these two sensations are equally true, each being true at its moment. There is no other truth other than this truth (Lange, 1982, p.23). Ultimately, this idea was nothing but a reaction of the revolutionaries who did not accept tradition and authority and fought to achieve free research and freedom of expression (Hilav, 1997a, p.38), to those who tried to put tradition, religious belief, and laws at the center. Here, his idea is undoubtedly intended to weaken people's trust in traditions (Copleston, 1986, p.115).

“I am helpless to learn about the gods, neither that they exist nor that they do not exist, nor in what way they are; Because

there are many things that prevent acquiring knowledge: the fact that they cannot be perceived with the senses, the shortness of human life, (on the other hand, certain things can be said about people...)” (Kranz cite from Protogoras, 1994, p.194). It can be thought that Protogoras, who was accused of atheism in the last years of his life, was also misunderstood on this issue. Being labeled an atheist because of these words was completely political under the conditions of that time. Because these words are about divine knowledge, not divine belief, the understanding of the knowability of gods is criticized here. He puts forward the idea that it is impossible to have scientific or rational knowledge about gods because he bases his knowledge on sensations. He pioneered an important step in the development of scientific thought by pointing out the limits of human knowledge against ideas that strictly deny the existence of gods or prove the existence of gods. According to him, absolute knowledge is not certain. Because, according to him, knowledge is the opinion (doxa) arising from perceptions provided by the senses. Just as the objects perceived by the senses undergo constant change and transformation, the person is also involved in this process. The qualities of objects arise from overlapping accumulations of mutual influences within short periods. Since an object does not remain as it is, it can only be grasped through its situation in variable relations with other objects. This means knowing the position of an object relative to another object. Therefore, knowledge is not exact but relative. This relativism, which is considered a common feature of the sophists, is not too intense in him, because he accepts that a certain knowledge can be achieved. However, what is important here is that the knowledge of what cannot be grasped by the senses cannot be achieved and that the only thing left is the universe of senses and that only this needs to be investigated. According to him, the only real world is the visible world, the world we perceive with our senses, and for this reason, thinking about a world other than this and philosophizing about it are

absurd, empty, and open to all kinds of speculations, and are also empty activities that do not benefit us in this world we live in. We only have our senses and our associated mind, and we reach the truth of the visible world only through these tools. All other efforts are futile. He also argues here that knowledge is based on usefulness, not accuracy, and that one piece of knowledge is not more accurate than another piece of knowledge or thought, but it can be more useful. What could be more natural than practical life under the conditions of his time, the knowledge of practical life attracting people's attention in the daily social, political, and economic environment called the world of facts? According to him, we should stop searching for gods with all our thoughts and self and focus all our intensity on the world we live in and what is happening here. As a result, this is not an atheism, but a call from a thinker trying to tell us that we should give up searching for God and proving or denying him.

These two ideas are also important as they represent a first. The philosophy before these ideas accepted that human consciousness (the subject) was based on the world outside us, that is, the objective world, and that this objective world was the source of all our knowledge. However, he is the first person who claim that consciousness and the subject are not dependent on the external world, but the external world is dependent on consciousness and the subject, and takes the subject, the rational essence of man, as the starting point, rather than the object, the external world (Lange, 1982, p.23). With him (and will continue with Socrates), the main subject of philosophy shifted from nature to human, human, and social life (in other words, to the subject).

“It is possible to say two contradictory words about everything. It is necessary to make the weaker word and thought stronger” (Kranz cite from Protagoras, 1994, p.194). This statement is perhaps Protagoras' most criticized idea. This is the main idea that caused him to be called a sophist, especially in the

periods when the sophists after Pericles exaggerated relativity and corrupted democracy and public order with only destructive criticisms without putting forward anything constructive. This is an idea that completely glorifies the speaking technique and claims that it is not important what the argument is, but how it is defended. Even today, in some philosophy dictionaries, there are explanations based on this under the sophism article. For example; Pedantry: The mastery of reaching wrong conclusions from wrong information through well-arranged inferences. This attitude arises from the tendency to impose seemingly correct false information on others, and sometimes on oneself, as true. Arriving at correct information is possible by making correct inferences from the truth. It was the tendency of the sophists in Greek thought to obtain incorrect information by following a correct logical path by hiding the incorrectness of the starting points, that is, the premises, and to adopt this information as correct. (Timuçin, 1998, p.42). However, when examining this idea, it is necessary to first take into account the conditions of that period. At a time when traditional-religious, aristocratic values and ideas are accepted without discussion, this call of Protagoras is a call that everything should be discussed, and that ultimately no one has to 'submit to the ideas of others without discussion' (Ağaoğulları, 2000, p.81). The incident can also be interpreted as a call for everyone to express their opinions freely under the democratic conditions of the time, for others to listen, and for a persuasion process to occur. This leads us to the idea that every citizen contributes to the solution of political, social, and economic problems and that the problems are solved within this discussion environment, which confirms the democratic structure of Protagoras. His philosophy of discussion can be understood as a 'dialectic of words' (Hilav, 1997b, p.38). His main conclusion is that neither of the two contradictory judgments made on the same object will be correct. This shows us that he actually adopted the identity principle of dialectics and accepted the existence of

opposites, and even this shows that the criticisms made against him were a bit harsh.

Finally, let's take a look at his political views. It is necessary to evaluate Protagoras' political thoughts within the framework of his views called "Protagoras Myth" (Şenel, 1999, p:131-132; Ağaoğulları, 2000, p.85). As a separate source, the "Funeral Speech of the Athenians" was given by Pericles to all the people of Athens at the time when the war with Sparta began, as he was a close friend of Pericles (Şenel, 1999, p.139; Jacob-Ben Amittay, 1983, p.57- 58) is also an important source for understanding his political views. In the first text, Protagoras accepts that society is human-made and argues that every citizen can think and express his opinion about the problems that concern society, and therefore everyone can participate in political life. According to him, political virtue, the greatest of virtues, should be in every Athenian citizen. He stated that knowledge of politics and virtue were not only the hereditary rights of aristocrats but should be present in all citizens. All citizens can learn and obtain this, and use this political knowledge for the benefit of the Police. According to him, this is a necessity for all citizens and the Police, that is, the existence of the Police and humanity depends on it. Thus, he defends democracy, that is, the order in which everyone acquires the knowledge of politics and engages in politics, actively participates in political life and decision-making processes, and no one has any political privileges. Another conclusion that can be drawn from this myth is that Protagoras defends the contract theory. In the myth, it is understood that in a certain period, all people had political knowledge and participated equally in the establishment of the state. The necessary condition for the existence of the state is that political virtue is shared among all people and that each person uses this virtue equally. This means that state politics is not the will of those who know politics to rule those who do not, but the product of a contract

made by all people with their desires (Agaoğulları, 2000, p.87). This idea of his is aimed at proving that all people in society should benefit from the same rights and that the most correct form of state is democracy (Sarica, 1996, p.15). This perception of the state is because Protagoras based his philosophy entirely on humans (the subject). In other words, the state here is merely a tool established by and for the welfare of people. Since the state is such an institution, the laws made are an instrument created by people, for themselves, with their common will. Thus, he stated that the laws were put forward by people and could be changed by people, and thus he shook the social structure, traditions, holiness, superstitions, and privileges of the ruling classes. Therefore, the citizens who make up the society have changed; If their will shifted in another direction, the laws and all social institutions would have to change in the same direction, after all, humans created them and could be recreated. Protagoras, who laid the foundations of Sophism, stood against all aristocratic political views established in Athens at the time with these thoughts and defended his different ideas to the end.

5. CONCLUSION

Protagoras is one of the important thinkers in the history of philosophy. First of all, the fact that he tried to filter all previous thoughts through the filter of reason and based on doubt may cause him to be considered the early pioneer of eighteenth-century Enlightenment Philosophy. Just like in the Age of Enlightenment, here too, there is a desire to question the social structure previously determined by religion, tradition, and aristocratic value judgments, and to seek and illuminate the basis of the new social structure required by the newly formed economic and political conditions, with the human mind. In the past, the gods who set unchanging norms as the measure of

everything were the laws made by the aristocrats, but by accepting human beings as the measure of everything, it puts forward the principle of freedom and subjective opinion as a basis and breaks new ground by shifting the focus of philosophy from nature to human, human life and society by shifting to human beings, consciousness. Was doing it. I think that the sophists after him should accept our random wills and conjectures, which can be one way or another, as the supreme truth, and should not put the blame entirely on him for exaggerating relativity, making only destructive criticisms, and defending a corrupt democracy that is far from compromise. In addition, another importance is that it reveals that the knowledge of what cannot be grasped by the senses cannot be achieved and that the only thing left is the universe of senses and that only this should be investigated. According to him, the only real world is the visible world, the world we perceive with our senses, and for this reason, thinking about a world other than this and philosophizing about it are absurd, empty, and open to all kinds of speculations, and are also empty activities that do not benefit us in this world we live in. We only have our senses and our associated mind, and we reach the truth of the visible world only through these tools. All other efforts are futile. Its main subject is humans and the world created by humans, and this is an important step for scientific thinking. In addition, the fact that he defended the order in which everyone acquires the knowledge of politics and engages in politics, actively participates in political life and decision-making processes, and democracy, in which no one has any political privileges, shows that although he is not a solid theorist of democracy, he is a good democrat whose ideas should be taken into consideration. Protagoras' defense of the contract theory again puts him in an important place in the history of political ideas. According to him, the necessary condition for the existence of the state is that political virtue is shared among all people and that each person uses this virtue equally. The fact that Protagoras

based his philosophy entirely on humans (the subject) changed his perspective on the state and laws, and he saw the state as a tool established only for the welfare of people and by people. According to him, since the state was such an institution, the laws made were a tool made by people with their common will and were for them. Thus, he once again emphasized his critical stance towards the current order, arguing that the laws were put forward by people and could be changed by people. Change, restructuring, everything made by humans can be rebuilt, destroyed, changed by humans... Because of this philosophy and stance, it would not be wrong to call Protagoras an ancient Greek revolutionary

REFERENCES

- Ağaoğulları, Mehmet Ali; Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Yayınları, Ankara, 2.Baskı, 2000.
- Akarsu, Bedia; Felsefe Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, Ankara, 3.Baskı, 1984
- Aren Sadun; Para ve Para Politikası; Gerçek Yayınevi, İstanbul, 5.Baskı, 1995
- Aristoteles; Atinalıların Devleti, Cumhuriyet Gazetesinin Okuyucularına Armağanı, 1998
- Ben-Amittay, Jacob; Siyasal Düşünceler Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara, 1.Baskı,1983, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Levet Köker
- Childe, Gordon; Tarihte Neler Oldu; Alan Yayıncılık, İstanbul, 7.Baskı, 1998, çev: Mete Tunçay, Alaeddin Şenel
- Copleston, Frederick; Ön-Sokratik Felsefe, Sokrates ve Dönemi, İdea Yayınları, İstanbul, 1986, çev: Aziz Yardımlı
- Ercan, Fuat; Toplumlar ve Ekonomiler; Bağlam Yayınları, İstanbul, 2.Basım, 2001
- Gökberk, Macit; Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 12.Basım, 2000
- Hançerlioğlu, Orhan; Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 4.Basım, 1983
- Russell, Bernard; Batı Felsefesi Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 3.Baskı, 1983, çev: Muammer Sencer
- Heaton, Herbert; Avrupa İktisat Tarihi-İlk Çağdan Sanayi Devrimine, İmge Yayınları, Ankara, 1.Baskı, 1995, çev: Mehmet Ali Kılıçbay

- Hilav, Selahattin; Diyalektik Düşüncenin Tarihi, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 3.Basım, 1997 Hilav, Selahattin Felsefe El Kitabı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 7.Baskı, 1997
- Kranz, Walter; Antik Felsefe, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2.Baskı, 1994, çev: Suad Y. Baydur
- Lange, Fredrich Albert; Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:7, İzmir, 1982
- M.İlin, E.Segal; İnsan Nasıl İnsan Oldu, Say Yayınları, İstanbul, 9.Baskı, 1995, çev: Ahmet Zekerya
- Örnek, Sedat Veyis; İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1.Baskı, 1971
- Parkinson, C.Nortgcote, Siyasal Düşüncenin Evrimi; Remzi Kitabevi, İstanbul, 2.Basım, 1984, çev: Mehmet Harmancı
- Sander, Oral, Siyasi Tarih-İlkçağlardan 1918'e, İmge Yayınları, Ankara, 6.Baskı, 1998
- Sarıca, Murat; Siyasi Düşünce Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 7.Baskı, 1996
- Selik, Mehmet; İktisadi Doktrinler Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1.Baskı, 1973
- Stace, W.T; Hegel Üstüne, Birikim Yayınları, İstanbul, 1976, çev: Murat Belge
- Şenel, Alaeddin; Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 8.Basım, 1999
- Şenel, Alaeddin İlkel Topluluktan Uygur Topluma, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 5.Basım, 1997
- Timuçin, Afşar; Düşünce Tarihi, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, 1997

Timuçin, Afşar; Felsefe Sözlüğü, İnsancıl Yayınları, İstanbul,
2.Baskı, 1998

MİLLİYETÇİLİK

Göktuğ ŞEKER¹

1. GİRİŞ

Toplumların kaderini etkileyen ideolojilerden biri olan milliyetçilik, siyaset biliminde önemli tartışmalarla varlığını sürdürmüştür. 18. Yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da etkili olmaya başladı ve modern devletlere geçişi sağlayan entelektüel temeli oluşturdu. Modern ulus-devletleri anlamak ve günümüz devlet-toplum ilişkisini analiz etmek açısından milliyetçiliği ve tarihsel gelişimini bilmek son derece önemlidir. Milliyetçilik Avrupa ile sınırlı olmayıp tüm dünyaya yayılmış ve toplumları etkilemiştir. Mevcut devletleri ve imparatorlukları tarih sahnesinden çekilmeye zorladı. Örneğin milliyetçiliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun gücü ve toprak kaybı ve imparatorluğun çeşitli milliyetçi hareketlerle dağılması üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ancak milliyetçiliğin gelişimi ve içerdiği unsurlar bölgesel olarak farklıydı. Milliyetçilik bölgesel olarak incelendiğinde farklılıklar da görülür. Örneğin Doğu Avrupa'da sadece dil, din ve etnik unsurlar ön plana çıkarken, Batı Avrupa'da din, dil, tarih ve ırk unsurları baskın hale gelmiştir (<https://www.aljazeera.net/blogs/2018/11/5>). Milliyetçilik, farklı tarihsel dönemlerde farklı unsurlar etrafında yapılandırılmıştır. Edebiyat, dil, din, etnik köken, kültür, ekonomi, tarih vb. Milliyetçilik unsurlara atıflarla açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin milliyetçiliğin meşru temelini "vatan fikri, tarihi derinlik ve dini aidiyet" olduğu belirtilmektedir

¹ Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, goktugseker@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1798-5240.

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/milliyetcilik>). Bu çalışmanın amacı milliyetçilik düşüncesini tarihsel seyri içinde ortaya koymaktır. Böylece milliyetçilik süreçleri ve modern ulus devletlerin oluşumu üzerindeki etkisi daha net anlaşılabilir. Bu nedenle kavramsal tanım ve tarihsel süreçteki konumu incelenecek ve ardından milliyetçilik türlerine genel bir bakışla değerlendirmeler yapılacaktır.

2. MİLLİYETÇİLİK HAKKINDA

Kısacası "En yüksek değer milliyettir" olarak ifade edilen milliyetçilik, ulusa dayalı devletlerin kurulmasını bir hak olarak görür. Milliyetçilik, ulus kavramından türemiştir. 16. Yüzyıl İngiltere'sinde yaşayan tüm hakları kapsayan kelime olarak kullanılan "millet" kelimesi, halkın İngiltere'de egemenlik kazanmasından sonra halk yerine millet anlamında kullanılmıştır (Karatepe 2014, s:101). Yani Avrupa'da milliyetçiliğin ortaya çıkış nedeni, devlet ile halk arasındaki çatışmanın yol açtığı yabancılaşma ve bu sorunu çözmek için birleştirici bir mekanizma olarak ortaya çıkmasıdır (Haşlak, 2000, s.51).

Milliyetçiliğin tarihsel gelişiminden önce tanıtılması gereken ulus kavramı vardır. Ancak ulus kavramına iki farklı yaklaşım vardır. Toplumsal ve tarihsel bir gerçeklik olarak ulusun köklerini tarih öncesine kadar takip eden bir yaklaşım ve ulusun geçmişinin birkaç yüzyıl öncesine dayanan bir sosyal yapı olduğunu belirten başka bir yaklaşım var. Milleti radikalizm olarak adlandırılan tarih öncesine götüren yaklaşım, genellikle milliyetçilik teorisyenleri tarafından benimsenmez. Kısacası benimsenen yaklaşım, ulus kavramını belli bir tarihle ilişkilendiren yaklaşımdır (Arslan, 2012, s.363).

W. Connor'a göre ulus kavramı ortak ideoloji, kurumlar, kültür ve toprak tarafından tanımlanır. E. Gellner ise ulus

tanımında kültür ve duygunun önemini vurguladı. Yine Gellner'e göre ulus "hayali bir siyasi topluluktur" (Okutan, s.158).

E.Renan ise ulusu fedakarlık duygusuyla ilişkilendirerek büyük bir dayanışma olarak tanımlar. Aynı zamanda geçmişte olanları ve şimdi birlikte var olma arzusunu da açıklıyor;

"Ulus bir duygudur, manevi bir ilkedir. Bu duygu, bu manevi ilke, aslında bir olan iki şey tarafından yaratılır. Biri geçmişte, diğeri şimdide. Biri zengin bir ortak hatıra mirasına sahip olmak; Diğeri ise günümüzde ortak bir karara varmak, birlikte yaşamak, aldıkları mirası bölünmeden geliştirmeye devam etmek arzusudur" (Reanan, 2016, s.50).

Milliyetçilik Arapçada "kavmiye" anlamına gelir. Kavmiye, "aynı soydan gelen, aynı geleneklere, dile ve kültüre sahip insanlardan oluşan bir topluluk" anlamına gelir." Bu doğrultuda milletten "kavm" olarak gelen milliyetçilik kavramı Kur'an-ı Kerim Hucurat Suresi'nde kendine yer bulmuştur (<https://islamansiklopedisi.org.tr/kavim>).

Tarihsel olarak, bazı yazarlar ve düşünürler milliyetçiliğin tarihsel olduğunu, Kant ve Rousseau'ya kadar uzandığını, bazıları ise milliyetçilikten çok önce ortaya çıktığını savunmaktadır. Milliyetçiliği empati perspektifinden inceleyen Hobsbawm, Fransa ve İtalya'daki sağcı ideolojik grupları sosyalistlere, liberallere ve yabancılara karşı kendi devletini ve "ulusal bayraklarını" öne çıkarmak için tanımladı (Ertan ve ÖRS, 2018, s.52).

Milliyetçilik, "ulusal kişiliğin ve benlik duygusunun bir ifadesi" olarak tanımlanabilir. Bir milletin diğer milletlere bakarak kendine özgü gördüğü bazı doğal ve kazanılmış özel karakterleri vurguladığı ifade edilir. Milliyetçilik, kişinin kendi tarihini ve kültürünü benimsemesinin yanı sıra, diğer uluslardan farklı, daha iyi veya daha üstün olduğunu kabul etmektir

(<https://www.milliyet.com.tr/egitim/milliyetcilik-ilkesi-nedir-ozelligi-nedir-6336181>).

Çeşitlilik açısından, Milliyetçiliğin ortak bir tanımı olmadığı görülmektedir. Smith, "Ulusların Etnik Kökenleri" adlı kitabında milliyetçiliği, dört farklı şekilde tanımlanabileceği noktaları vurgulayarak sınıflandırdı. Birincisi milliyetçilik, ulus oluşum sürecidir. İkincisi, milliyetçilik bir bilinçtir. Üçüncüsü, belirli hedeflere ulaşmaya çalışan bir harekettir. Son olarak milliyetçilik bir ideolojidir. Benzer şekilde Kedourie (1960) milliyetçiliği bir doktrin olarak, Breully'yi (1982) siyasi bir argüman olarak ve Kohn'u (1967) "kolektif duyguların toplamı" olarak tartışmıştır (Haşlak, 2000, s. 50).

Milliyetçilere göre her milletin bir geçmişi, bugünü ve geleceği vardır. Bir insanın kendini gerçekleştirebilmesi için ulusal bir toplulukta olması gerekir. Bu üyelik aileye, cinsiyete, sınıfa, dine vb. dayalı olabilir. Her milletin kendi kaderini tayin hakkı vardır. Milliyetçilerin söylemine baktığımızda ulus-devlet sisteminin kabul edildiği değerlendirilmektedir. Bu bilgiler bağlamında milliyetçiliğin aslında heterojen olduğu değerlendirilmektedir (Özkırımlı, 2010, s.2).

Milliyetçilik olgusunun etkisini kaybedeceğini veya gelecekte modası geçeceğini savunan düşünürler de var. Bu bağlamda Guido Zernatto, "kelimeler madeni para gibidir. Her madalyonun değeri tarih boyunca değişir. Aynısı bir kelimenin değeri için de geçerlidir. "Bir zaman daha fazla, başka bir zaman daha az demektir... Ve tıpkı para gibi, kelimenin 'dolaşımdan çıkarıldığı' bir gün gelir." Anlaşıldığı üzere bu kural millet kelimesi için de geçerlidir (Özkırımlı, 2010, s.13). Ancak milliyetçiliğin uzun tarihine baktığımızda sürekli kendini geliştiren bir ideoloji olduğu görülmektedir. Ayrıca milliyetçilik dünyada yaşanan olayları her zaman fırsat olarak kullanmıştır. Küreselleşme ile milliyetçiliği zayıflatmaktan çok, aksine

küreselleşmeye uyum sağlayarak küresel olarak giderek daha güçlü ve yaygın hale gelmiştir. Aslında milliyetçilik daha çoğulcu ve demokratik nitelikler kazanmıştır (Karatepe, 214, s.115).

3. ULUS DEVLET OLUŞUM SÜRECİNDE MİLLİYETÇİLİK

Modern devletlerden önce var olan ortak bir devlet örgütü biçimi olan imparatorlukların dağılması milliyetçi hareketlerle ilişkilidir. İmparatorlukların dağılıp dağılmasında ve ulus devletlerin ortaya çıkmasında milliyetçiliğin önemli bir rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir. Milliyetçilik, 19. yüzyıldan önce İngiliz devletinin ve sonrasında Alman devletinin inşasında önemli bir unsurdur. Ayrılıkçılığa yol açan milliyetçilik hareketleri nedeniyle imparatorluklardan birçok ulus devlet ortaya çıktı. “Ulusal onuru” meşrulaştırmak gibi milliyetçilik söylemleri ve yaklaşımları, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Savaşın harap ettiği dünyada yeni bir düzen kuruldu. Ancak bu dönemde, İkinci Dünya Savaşı'na giden yol, özellikle Almanya ve İtalya devletleri tarafından yükselen milliyetçi söylemlerle açıldı. 1. ve 2. Dünya Savaşları sonucunda imparatorluklar yıkıldıktan sonra birçok ulus devlet ortaya çıkmış ve bağımsızlığını kazanmıştır (Tok, 2011, s.143). Milliyetçiliğin imparatorlukların parçalanması ve modern ulus devletlerin tarih sahnesinde ortaya çıkması üzerinde önemli etkileri oldu. Ama sonra milliyetçi hareketler ulus devletlerin istikrarını sarsmaya başladı. 1989-1991 yıllarında iki kutuplu dünya sisteminin ortadan kalkmasıyla ulus devletlerin istikrarını tehdit eden etnik çatışmalar ve ayrılıkçı hareketler ile kendini gösteren milliyetçi hareketler yeniden popüler hale geldi. Milliyetçilik, bu kez modern ulus devletlerin bütünlüğünü sarsarak geri döndü (Tok, 2011, s.143). Bugün, Rusya'daki Çeçen

milliyetçiliğinde böyle bir milliyetçiliğin yeniden canlanmasının bir örneği görülmektedir.

4. MİLLİYETÇİLİK TÜRLERİ

Fransız Devrimi'nden sonra çeşitli bölgelerde işgale karşı milliyetçi hareketler ortaya çıktı. Fikir ve bağımsızlık duygusu, milliyetçi görüşlerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında da etkiliydi. Bu bölümde farklı coğrafi bölgelerdeki milliyetçilik uygulamaları incelenecektir. Bunlar; Arap, Alman, Fransız, İtalyan ve Türk milliyetçiliğidir.

4.1.Fransız milliyetçiliği

Avrupa'da milliyetçilik 19. yüzyıldan sonra Alman milliyetçiliği ve ondan önce Fransız milliyetçiliği ile ortaya çıkmıştır. Fransız milliyetçiliği incelendiğinde evrensel, kapsayıcı ve demokrasi ilkelerine dayanan bir milliyetçilik olduğu görülmektedir. Fransız milliyetçilerine göre, "medeni Fransız ulusuna" katılmak için Fransız kültürünü benimsemek gerekiyor.

4.2.Alman Milliyetçiliği

Alman milliyetçiliği, öncelikle Fransız işgaline ve milliyetçiliğine karşı ortaya çıkan bir milliyetçiliktir. Bu tür milliyetçilik fenomenleri, tek bir kökenden gelen insanları tek bir devlet çatısı altında yaşamaya çağırır. Bu noktadan hareketle Alman milliyetçiliği ulus devletin kurulmasından ziyade "dışlayıcı karakteri" ile öne çıkmaktadır (Tok, 2011, s.142).

Alman milliyetçiliği tarihsel olarak incelendiğinde iki temel efsaneye dayandığı görülmektedir. Birincisi ortak dil, ikincisi ise ortak ata efsanesidir. Milliyetçilik kavramı 19. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da Alman milliyetçiliği kendini bu iki efsaneye göre tanımlar. Üçüncü Reich döneminde Alman milliyetçiliği ırkçı bir biçim aldı. Ancak Adolf Hitler'in (1889-

1945) yazdığı yazılara baktığımızda Alman Milliyetçiliğinin iki ayrıma dayandığını söylemek mümkündür: Semitler ve Aryanlar. Hitler, "Aryan insan ırkının Prometheusdur, parlayan alnından her zaman o ateşi karanlık geceyi aydınlatan bilgi biçiminde yenileyen dahi kıvılcımları yayar" diye yazmış ve yazılarında Almanların Aryan ırkı olduğunu ve hangi özelliklere sahip olduklarını belirtmiştir (Kozan, 2016, s.99-100). . Hitler'in Aryan ırkıyla birleşen Alman milliyetçiliği, entelektüel anlamda faşizme giden yolu açtı.

4.3.İtalyan Milliyetçiliği

İtalyan milliyetçiliğinin Alman milliyetçiliği ile ortak yönleri vardır. İtalyan milliyetçiliği, "ulusal birlik bilincine" dayalı bir milliyetçilik ve ulusal bir devletin kurulmasını gerçekleştiren bir milliyetçiliktir. Buna göre; Tek bir kökenden gelen insanlar yerleşik devlette yaşayacaklardır (Tok, 2011, s.142). İtalyan milliyetçiliği, 1830'larda Giuseppe Mazzini'nin önderliğinde siyasi bir güç olarak ortaya çıktı. Mazzini, İtalya'yı dış güçlerden kurtarmak için çaba sarf etti. Mussolini döneminde İtalyan imparatorluğu'nu inşa etmek için milliyetçilik kullanıldı. 1918'de yükselen milliyetçilik duygusu, İtalya'nın dış güçlere karşı zaferiyle sonuçlandı (https://stringfixer.com/tr/Italian_nationalism).

4.4.Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliğinin güçlenmesinde İslam dininin etkisi vardır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı Müslüman toplumlarda din dışında ulus kavramına dayalı ayrılık ve bağımsızlık fikrinin gelişmesi Türk milliyetçiliğini de değiştirmiştir. Mesela Müslüman Arnavutların Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanması da bu olaylardan biridir. Böylece İslamcılık fikri gözden düşmüş ve Türkçülük anlayışı güçlenmiştir (Eşki, 2016, s.22). Türkçülük düşüncesine göre "Modern bir devletin en önemli unsuru olan millet homojendir:

Çoğunlukla aynı dili konuşurlar" (Eşki, 2016, s.10). Türk milliyetçilerine göre modern devlet önce onun milli bir devlet olduğunu kabul etmelidir.

Atatürk döneminde benimsenen "Türk olduğunu söyleyenin ne kadar mutlu olduğu" ilkesinin milliyetçi bir ilke olduğu açıktır. Ancak Türk milliyetçiliği içindeki bu ilkenin, Türk devleti sınırları içindeki bütün milletleri kapsayan bir ilke olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Atatürk milliyetçiliğinin diğer milliyetçiliklerden farklı olarak diğer milletlere hoşgörü ve saygı içerdiği ifade edilmektedir.

Bu noktadan hareketle Atatürk milliyetçiliği şöyle özetlenebilir;

- "Türk Devletinin kurulmasında temel ilke buydu.
- Fedakarlık ve dayanışma gerektirir.
- Ümmetçilikle birlikte ırkçılığı da reddediyor.
- Türkiye Cumhuriyeti'ni benimseyen ve 'Ben Türk'üm' diyen herkes Türk'tür.
- Ulusal birlik ve dayanışma esas alınır.
- Benimsediği eşitlik ilkesi ile Faşizmden ve Nazizmden tamamen uzaktır.”
(<https://www.milliyet.com.tr/egitim/milliyetcilik-ilkesi-nedir-ozelligi-nezler-6336181>)

4.5.Arap Milliyetçiliği

Arap milliyetçiliği, 20. yüzyılda Türk milliyetçiliğinden sonra Arap dünyasında yaygınlaştı. 1908-1918 yılları arasındaki Jön Türk döneminde Arap-Türk ilişkileri gerilemeye başladı. Bu değişiklikler Arap devletlerinin özerklik kazanmasına kadar uzandı. Bu gelişmeler doğrultusunda milliyetçilik fikrinin daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Arap halkları arasında doğduğunu söylemek mümkündür (Hüseyin, 1986, s.81).

Uriel Heyd'e göre Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkış nedeni; Jön Türk Toplumunun 1908 devriminde bazı vaatlerde bulunmasıdır. Bunlar, insanların ırkı veya dini ne olursa olsun adalet ve eşitliğin sağlanması gibi temel haklara dayalı vaatlerdir. Verilen sözlerin yerine getirilmemesi Türk-Arap ilişkilerinde ayrılığa yol açan sorunlara yol açmıştır (Hüseyin, 1986, s.81). İmparatorluğun dağılmasından sonra Arap milliyetçiliği de yükselmeye başladı. 1948'de Arap Milliyetçi Hareketi Filistinli Nakba'ya siyasi ve psikolojik bir tepki olarak doğdu. Bu hareket, Arapların mevcut bölünme ve çaresizlik durumundan radikal bir değişim için ortaya çıktı. Arap Milliyetçi Hareketi iki aşamada örgütlü ideolojik halk mücadelesine geçmektedir. Birincisi, Arap toplumunu birleştirmek ve İsrail'i ortadan kaldırmak için siyasi mücadeledir. İkincisi, birleşik bir Arap toplumu inşa etmek için sosyal demokratik bir sürece ihtiyaç duymaya uygun bir ortam yaratılması çağrısında bulundu (تعريف بحركة القوميين العرب 2004/10/03 <https://www.aljazeera.net>). Milliyetçilik kavramı toplumlar arasındaki ilişkide birleştirici bir unsur olmakla birlikte başta Filistin Nakbası olmak üzere Arapların karşılaştığı siyasi, ideolojik ve ekonomik krizler nedeniyle milliyetçiliğin yükselişi hızlanmıştır. 1948'de Filistin'in Nakba'sı, biri "Alarwah Alwuthqa Topluluğu" olan birden fazla Arap hareketine yol açtı. Nakba sadece Filistinli gençleri değil, Arap Milliyetçileri de dahil olmak üzere Arap gençliğini etkiledi. <https://arabi21.com/story/1173794>).

Yine birleştirici bir unsur olarak milliyetçilik, bu kez Milliyetçi Baas partisi bağlamında, 1947'de Suriye'de Zeki El-Ersuzi, Michel Eflak ve Selahaddin El-Bitar tarafından kurulan bir siyasi partidir. Baasçılık, Pan-Arabizm, Arap sosyalizmi, antiemperyalist çıkarlara karşı çıkan bir ideolojidir. Baasçılık, Arap dünyasının tek bir devlet halinde birleşmesini istedi. Parti, 1947 yılında Arap Sosyalist Baas Partisi ile birleşerek Arap Baas Hareketi önderliğinde Aflak ve El-Bitar ve Arap Baas Partisi

önderliğinde Zaki El-Ersuzi ve Arap Sosyalist Hareketi önderliğinde Ekrem El-Havrani. Baasçıların amaçlarından biri de Arap birliğini sağlamaktır. Bu duygu Mısır-Suriye birliği ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açtı. (<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2014/12/25> / حزب البع العربي الاشتراكي 'Arap Sosyalist Baas Partisi'`.

5. SONUÇ

Tüm dünyaya yayılmış olan milliyetçilik, bazı siyaset bilimciler veya düşünürler tarafından dil, kültür, ırk ve din temelinde tanımlanırken, bazıları ise bundan daha yüksek bir değer olduğunu iddia ederek tanımlamıştır. Milliyetçilik, devletlerin varoluş nedeni olarak kullanıldığı gibi farklı şekillerde kullanılmış, günümüz modern ulus devletlerindeki bazı siyasi partiler tarafından da oy çekmek ve siyasi politikalar oluşturmak için de seçim dönemlerinde kullanılmaktadır. D'encausse'ye göre, Lenin'in kullandığı milliyetçilik söylemlerinin arka planı ve ne oldukları, Lenin'in ilk hedefi Rusya'nın egemenliğini ele geçirmek iken, ikincisi dünya devriminin zaferini sağlamaktır. Lenin, "Ulusların Kaderlerini Belirleme Hakkı" adlı kitabında ulusların haklarından, ulusların gücünden ve geleceğinden bahsederken, Marksist düşünür Lüksemburg'un eleştirisine baktığımızda farklı bir tablo ortaya koyuyor. Lenin'in "kendi kaderini tayin hakkı" olgusuna sıcak bir tavırla yaklaşmadığı ve konuyla ilgili "burjuva" ve "sığ" bir ifade kullandığı ifade edilmiştir (Özel, 2014, s.105). Dahası, Sovyetler Birliği döneminde, dilleri, dinleri veya ırkları ne olursa olsun, Sovyetler Birliği sınırları içindeki farklı uluslara verilen adalet ve eşitlik vaatlerinin yerine getirilmemesi ve tam tersine bir "Homo-Sovieticus" yaratmaya çalışan hükümet nedeniyle yani, mevcut

uluslardan bir Sovyet adamı milliyetçiliğin patlamasıydı. (Özel, 2014. :44)

Milliyetçilik Bazı Arap ilahiyatçıların tezleri değerlendirildiğinde milliyetçiliğin ayrımcı bir ideoloji olduğunu savunurlar. Bu bağlamda Şeyh Abdülaziz Bin Abdullah Bin Baz "İslam ve Hakikat Işığında Arap Milliyetçiliğinin Eleştirisi" adlı eserinde Arap milliyetçiliğine yapılan çağrının Müslümanların birlik ve bütünlüğünün bölünmesinde önemli bir etken olduğunu hatta Arap Müslümanlarla Arap olmayan Müslümanların birliğine neden olduğunu yazmıştır Araplar kendi aralarında bölük bölük ayrılırlar. oldu. Bunun nedeni, Şeyh Abdülaziz Bin Abdullah Bin Baz'ın iddiasına göre İslam'ın amacının toplumların birliğini sağlamak, ancak milliyetçiliğin amacının bu birliği bölmek olmasıdır (Bin Baz, "İslam ve Gerçeklik Işığında Arap Milliyetçiliğinin Eleştirisi", s.7-8). Arap milliyetçiliğinin öncüsü Sateh Alhusari, 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişme ve gelişmelerin Arap Dünyasında da yaşanmasını istedi. Bu gelişmeyi sağlamak için milliyetçilik, Arap Dünyasını Avrupa'da olduğu gibi Milliyetçilik ideolojisini benimsemeye çağırdı. Suriye, Libya, Yemen ve Tunus gibi Arap ülkelerini yöneten rejimler, ulusun özgürlüğüne yönelik baskı ve zulüm sonucu ülkeleri savaşa sürüklemiştir. Sonuç olarak, ulusal ideolojiyi benimseyen Arap rejimlerinin dünya geliştikçe kendi ülkelerine fayda sağlamadığı, aksine onları zamanın gerisinde bıraktığı değerlendirilmektedir

(<https://www.aljazeera.net/opinions/2017/4/20>).

Milliyetçilik söylemi "ulusun kendi kaderini belirleme hakkını" gerektirse de pratikte ve belirli bir dönemde, özellikle 19. yüzyılın sonlarında milliyetçilerin faşist yönü açıkça ortaya çıkmıştır. Afrika kıtasına gelince, Avrupa'daki büyük güçler tarafından sömürgeleştirildi. Avrupa halkı diğer halklardan üstün olduklarını varsaymakta ve uyguladıkları faşist politikaların meşru olduğunu düşünmektedir (Karatepe, 2014, s.113).

Alman ve İtalyan milliyetçiliğine milliyetçiliğin faşist yönü bağlamında bakacak olursak, ulus devlet içinde yaşayan farklı ulusların yerel dil ve kültürlerine karşı dünyayı kontrol altına almaya ve milli bir kültür benimsemeye çalışmışlardır (Karatepe, 2014, s.116). Milliyetçilik aynı zamanda etno-milliyetçi bağımsızlık savaşlarının da yolunu açtı. Marshall ve Gurr'un Uluslararası Kalkınma ve Çatışma Yönetimi Merkezi tarafından yayınlanan Barış ve Çatışma 2003 başlıklı çalışmasında belirttiği gibi, Soğuk Savaş'tan sonra çatışmalar hızlandı. Bu çatışmaların sayısı 1950'de beş iken, bu sayı 1991'de 48'e yükseldi. 2003 yılına gelindiğinde sayı 22'ye düşmüştür (Özkırımlı, 2010, s.2-3). Ulus devletlerin inşasında ülkenin birliğini ve bütünlüğünü sağlamak için ulusal bir dile, kültüre, dine ve tarihe ihtiyaç duyduklarını hissederler. Bu durumda, bu değerler devlet sınırları içinde yaşayan tüm insanlar tarafından benimsenmeye çalışılmaktadır. (Kozan, 2016, s.99-107). Böyle bir durumda bu süreç, devletin yerel diline, kültürüne, gelenek ve göreneklerine uyum sağlamak için az da olsa asimilasyona uğrar.

KAYNAKÇA

- Aljazeera, <https://www.aljazeera.net/2004/10/03/> تعريف بحركة
Arap Milliyetçilik Hareketine Giriş (erişim
tarihi: 29.11.2023).
- Aljazeera, <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2014/12/25> حزب البعث العربي الاشتراكي (Arap
Sosyalist Baas Partisi), (erişim tarihi: 29.11.2023).
- Aljazeera, (<https://www.aljazeera.net/blogs/2018/11/5> القومية في
أوروبا 200 “Avrupa’da Milliyetçilik 200
Yılı Aşan bir Mirastır”). (erişim tarihi 03.12.2023).
- Aljazeera, Arap Milliyetçiliği Yüzyıl Boyunca Millete ne
Kazandırıldığı
(<https://www.aljazeera.net/opinions/2017/4/20/> ماذا جنى
الفكر القومي العربي على الأمة خلال قرن
(erişim tarihi: 12.12.2023).
- Arabi 21, <https://arabi21.com/story/1173794/> أثر النكبة في ولادة حركة
(Nakba’nın Arap Milliyetçi
Hareketinin doğuşu Üzerindeki Etkisi ve El-hakimin Rolü
) Erişim tarihi: 29.11.2023.
- Arslan, E., “Milliyetçilik”, Siyaset Bilimi, Haz. G.Atılğan,
E.A.Aytekin, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s365-377.
- Ertan F. ÖRS, E, O., “Milliyetçiliğin Müphemliği : Milliyetçilik
Nedir?” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi
Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (62), Bahar 2018, s. 39-84
- Haşlak,(2000/2: 49-61) Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX.
yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği, Bilgi3
- İslam Ansiklopedisi, Milliyetçilik,
(<https://islamansiklopedisi.org.tr/milliyetcilik>). (erişim
tarihi 03.12.2021).

- İslam Ansiklopedisi,
Kavim,,(<https://islamansiklopedisi.org.tr/kavim>) .(erişim
tarihi: 05.12.2021)
- Karatepe, Şükrü, Siyasi İdeolojiler,(2. baskı), İz yayınları,
İstanbul 2014, s.101
- Kozan, M., “Alman Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökenleri” *İnönü
Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1),
2016, ss. 99-110.
- Milliyet,Fransız İhtilali Nedenleri ve Sonuçları Nelerdir?
([https://www.milliyet.com.tr/egitim/fransiz-ihtilali-
nedenleri-ve-sonuclari-nelerdir-6501946](https://www.milliyet.com.tr/egitim/fransiz-ihtilali-nedenleri-ve-sonuclari-nelerdir-6501946)), (erişim tarihi
03.12.2023).
- Okutan, Ç, Arap Milliyetçiliği
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36257>
(erişim tarihi: 30.11.2023).
- Özkırımlı, Umut., Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar
Eleştirel Bir Müdahale, (1.baskı) İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010
- Özgen, M., “Milliyetçilik Kuramları”, Sosyal Bilimler Enstitüsü
, 2017, 42-59.
- Özel, m., “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikalkarı”
kırıkkale üniversitesi, Temmuz, 2014, 2 (4), ss. 99-122.
- Renan, E., Ulus Nedir?, Çev. G. Yavaş, Pinhan Yayıncılık,
İstanbul, 2016.
- Zeyin, Z,(1986), نشوء القومية العربية مع دراسة تاريخية في العلاقات العربية , التركية , (4. baskı), Dar Beyrut yayınları, Beyrut.

SİYASET BİLİMİ ÇALIŞMALARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar / AFYONKARAHİSAR

Tel : (0 531) 880 92 99

yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com